

Луганський
державний університет
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

Частина I

5'2008

ВІСНИК

ВІСНИК

**Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка**

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ**

Спеціальний випуск № 5

У трьох частинах

Частина 1

**Луганськ
2008**

Луганського
державного університету
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

ВІСНИК

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК № 5-2008

Науково-теоретичний журнал Виходить щоквартально* Заснований 1997 року* Засновник і видавець: Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка* Реєстр. свід. ЛГ № 1052-173/ПР, видане Головним управлінням юстиції у Луганській області 21.05.2008 р.* Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук *

Редакційна колегія:

Комарницький В.М.	- канд. юрид. наук, доц. (головний редактор)
Козаченко І.П.	- д-р юрид. наук, проф. (заст. гол. редактора)
Левченко О.І.	- канд. юрид. наук, доц. (відповідальний редактор)
Сегей М.Я.	- д-р юрид. наук, проф., акад. АПРН України
Розовський Б.Г.	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПРН України
Знаменський Г.Л.	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПРН України
Малишева Н.Р.	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПРН України
Мамутов В.К.	- д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України
Бурбело О.А.	- д-р екон. наук, проф.
Ищенко А.В.	- д-р юрид. наук, проф.
Лисенко В.В.	- д-р юрид. наук, доц.
Бірюков В.В.	- канд. юрид. наук, доц.
Сілюков В.О.	- канд. юрид. наук, доц.
Беницький А.С.	- канд. юрид. наук, доц.
Коваленко В.В.	- канд. юрид. наук, доц.

У спеціальному випуску представлено наукові доповіді й повідомлення на всеукраїнській науково-практичній конференції "Інформаційне забезпечення розкриття та розслідування злочинів", яка відбулася в Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка 30 - 31 травня 2008 року і яку було присвячено пам'яті Е.О. Дідоренка - видатного теоретика, науковця і досвідченого практика.

Статті публікуються в авторській редакції.

✉ Україна, 91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4.
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
☎ 35-11-57, 35-11-40, факс 93-50-77.

© Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2008

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Е.П. Ищенко
доктор юридических наук, профессор,
заслуженный деятель науки РФ,
заведующий кафедрой криминалистики
(Московская государственная юридическая академия)
П.П. Ищенко
заместитель начальника следственного
Департамента ФСКН России

ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЛЕДСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Результат любого расследования, проводимого правоохранительными органами, в конечном счете, определяется наличием в распоряжении следователя доказательственной информации. В равной мере это относится и к эффективности работы всей правоохранительной системы. Острый недостаток информации при производстве расследований очень давно был воспринят полицейскими службами всего мира как насущная проблема. История созданных для ее решения криминалистических и иных учетов перевалила за сотню лет.

С момента своего возникновения полицейские учетно-регистрационные подразделения были структурно выделены в составе полицейских департаментов. По сведениям известного русского криминалиста В.И. Лебедева, в России в 1912 году регистрационные бюро с центральным бюро в департаменте полиции имелись в каждом из 102 сыскных отделений¹.

¹ Вейнгарт А. Уголовная тактика. Руководство к расследованию преступлений. - СПб.: Издание "Вестника полиции", 1912. - С. 8.

Інструкція чинам сыскных отделений указывала, что главную часть внутренней организации отделения составляет справочное регистрационное бюро, которое имеет целью регистрацию преступников, систематизацию всех сведений о них, установление личности и розыск скрывшихся лиц.

Структурное обособление регистрационных подразделений было не столько отражением их специфических методов работы, сколько официальным признанием особого характера их деятельности, заключавшейся в сборе, обработке, накоплении и предоставлении информации, необходимой для работы правоохранительных органов. С тех пор эта деятельность объективно реализуется как самостоятельная функция в работе всей правоохранительной системы.

За прошедшие годы механизм реализации этой функции претерпел существенные изменения как технического, так и содержательного характера. Современные достижения в области компьютеризации и телекоммуникации дают возможность по-новому взглянуть на проблему удовлетворения информационных потребностей следственных органов.

С точки зрения борьбы с преступностью, наиболее значимыми являются следующие технические возможности, возникшие на современном уровне развития информационных технологий:

1. Стало реальным накопление информации в недоступных ранее масштабах, поскольку появилась возможность зарегистрировать и сохранить почти все.

2. Развитие компьютерной техники позволяет осуществлять хранение, передачу и обработку информации в удобном для восприятия виде, без дополнительного кодирования и формализации, связанных с неизбежной потерей и искажением исходных данных.

3. Сохраненная информация может быть повторно найдена настолько быстро, что это уже само по себе имеет огромное значение. Различные учеты и регистрационные системы создавались для нужд правоохранительных органов задолго до изобретения компьютеров. Однако, с возрастанием объема аккумулируемой информации поиск нужных сведений становился все более трудоемким, иногда настолько, что найти нужные данные было практи-

чески невозможно. Новые информационные технологии ликвидируют этот недостаток.

4. Информация может быть передана настолько легко и быстро, что становится доступной независимо от места нахождения адресата.

5. При помощи средств связи и новых компьютерных технологий информация, зарегистрированная различными учреждениями, может чрезвычайно быстро сравниваться и сопоставляться между собой.

6. Новые информационные технологии универсальны и применимы практически ко всем областям человеческой деятельности.

Как совершенно справедливо отмечает А.М. Воронов, вследствие использования компьютерной техники произошло отделение процесса сбора, хранения, передачи и обработки информации от функции ее использования¹.

Изучавшие данный вопрос ученые-криминалисты указывают, что внедрение новых информационных технологий в криминалистику и, шире, в юридическую науку и практику, обусловлено целым рядом причин:

1) накоплением значительного числа эмпирических данных, требующих теоретического обоснования;

2) необходимостью разработки практических рекомендаций правоохранительным, а также другим государственным органам по новым направлениям развития науки и практики;

3) изменением не только круга решаемых задач, но технологии и методики их решения, и даже самой их постановки. Например, при использовании ЭВМ и сама задача, и исходная информация должны быть формализованы; разработаны алгоритм ее решения и программа для используемой вычислительной техники;

4) трансформацией традиционных методов, применяемых в правоведении, в частности, разработкой и внедрением в науку и практику математических методов;

5) формированием ряда новых юридических проблем, связанных с оформлением полученных результатов и их оценкой раз-

¹ Воронов А.М. Содержание системы информационного обеспечения управления органами внутренних дел // Российский следователь. - 2004. - № 2. - С. 44.

личними правоохоронительными органами, экспертом, следователем, судом;

6) расширением круга субъектов юридической деятельности (программист, оператор, классификатор) и необходимостью определения их правового положения, а в более общем виде - решением проблем организации и управления юридической деятельностью в условиях математизации и автоматизации присущих ей информационных процессов;

7) необходимостью борьбы против компьютерных преступлений¹;

8) возрастающей нагрузкой на следователей.

По нашему убеждению, приведенный перечень предпосылок внедрения информационных технологий в практику борьбы с преступностью должен быть расширен с учетом еще одного - и самого важного, обстоятельства. Социально-экономические преобразования в обществе, произошедшие в последние десятилетия, породили новую преступность. Появились не только новые виды преступлений, но, что еще важнее, - видоизменилась "традиционная" преступность. Столкновение сложившейся в советские времена системы раскрытия и расследования преступлений с "новой" преступностью закончилось явно в пользу последней. Раскрываемость совершаемых в России миллионов преступлений редко поднимается за отметку 50%. Успехи, достигнутые в борьбе с организованной преступностью и "заказными" убийствами, по сей день носят эпизодический характер, являются скорее исключением, чем правилом.

В чем состоит основное различие между "старыми" и "новыми" преступлениями? Традиционные преступления характеризовались наличием единичного (реже группового) субъекта, такого же единичного потерпевшего и, чаще всего, нехитрого предмета посягательства. Субъект преступления в подавляющем большинстве случаев являлся и исполнителем объективной стороны и носителем умыс-

¹ Просвирнин Ю.Г. Основные направления использования новых информационных технологий в криминалистике // Расследование преступлений: вопросы теории и практики. - Воронеж: Издательство ВГУ, 1997. - Вып. 7. - С. 65; Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. - МГУ, 1989. - С. 46 - 49.

ла. Расследование сводилось к установлению и процессуальному закреплению "одношаговой" комбинации: "преступник-жертва".

В современных условиях в качестве субъекта преступления зачастую выступает организованная преступная группа; потерпевшей стороной также может быть организованное сообщество людей, ведущих полулегальный образ жизни. В процессе подготовки и реализации преступного посягательства может участвовать значительное число лиц, отделяющих носителя умысла от исполнителя объективной стороны (например - наемного убийцы или рейдера).

Мотивы "традиционных" видов преступлений в современных условиях, оставаясь, например, корыстными по своей сути, настолько глубоко проникают в сложную экономическую деятельность, что затрагивают интересы многих, порой и не причастных к преступлению граждан. Преступное сообщество многократно усложнилось по субъектам, связям и мотивациям, не говоря уж о технической оснащенности и вооруженности. Все это привело к "дроблению" каждого из подлежащих доказыванию элементов состава преступления. Теперь для установления обстоятельств, отнесенных законодателем к предмету доказывания, необходимо доказывать наличие всех элементов состава преступления у каждого из участников преступной группы, выявлять связи между ними, выяснять их мотивы, наличие единого умысла на достижение преступного результата и т.д.

При раскрытии и расследовании таких преступлений потребность в информации возрастает многократно. Эти сведения уже нельзя получить, просто выехав на место преступления и "отработав" прилегающий жилой сектор. С "новой" преступностью нельзя бороться традиционными методами.

Восполнить острейший дефицит информации и активизировать следственно-оперативную работу по раскрытию и расследованию преступлений можно за счет применения новых информационных технологий: путем своевременного привлечения информации, накопленной в криминалистических учетах, банках данных, иных ведомственных учетах, обобщения и анализа сведений из "открытых" источников, привлечения дополнительных информационных ресурсов других собственников, попавших в "орбиту" расследования.

Повсеместное внедрение информационных технологий привело к стремительному росту регистрируемой компьютерными средствами информации о различных сторонах общественной жизни. В массиве зарегистрированных сведений криминального, финансового, технического, социального и т.д. характера неизбежно отражается и преступная деятельность. И эта уникальная возможность не должна быть упущена правоохранительными органами. Мировая практика борьбы с организованной преступностью не знает альтернативы постоянному накоплению и анализу криминалистически значимой информации.

Информация и средства ее накопления, обработки и передачи ныне превратились в самостоятельный фактор технического прогресса и социального развития. В связи с этими обстоятельствами возник целый ряд понятий, рассматриваемых как самостоятельные.

К числу таких понятий относится информационное обеспечение. Употребление данного термина давно вышло за рамки кибернетики и информатики и приобрело весьма широкое применение в том числе в нормативных и подзаконных правовых актах. Так, в различных нормативных документах компьютерной правовой базы данных "Кодекс" имеется более 7000 упоминаний словосочетания "информационное обеспечение". Хотя данное понятие всегда употребляется в связи с информатизацией той или иной сферы деятельности, точного определения его нигде не дается, а конкретное содержание варьирует от документа к документу.

Так, ст. 10 Закона Российской Федерации "Об оперативно-розыскной деятельности" говорит об информационном обеспечении, подразумевая под этим возможность создания и использования всевозможных автоматизированных баз данных и учетов оперативной информации.

Статья 20 Федерального Закона РФ "Об органах Федеральной службы безопасности в Российской Федерации" включает в информационное обеспечение не только информационные системы, но и системы связи, передачи данных, а также средства защиты информации.

Такая трактовка не вполне отражает содержание данного понятия, фактически подменяя его функциональный характер результатами и средствами осуществления этой деятельности. Анализ

содержания указанных норм дает основания полагать, что законодатель имел в виду лишь согласование допустимости некоторых методов работы органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, с режимом охраны персональных данных, устанавливаемых Федеральным законом РФ "Об информации, информатизации и защите информации". Однако, даже этот основополагающий правовой акт, содержащий глоссарий основных понятий в сфере информатизации, определения столь распространенному понятию, как информационное обеспечение, не дает.

В криминалистической науке вопрос о месте и роли информационных технологий в борьбе с преступностью является предметом оживленного обсуждения в течение нескольких десятилетий. Термин "информационное обеспечение" довольно часто употребляется многими авторами, однако наряду с ним применяются и иные, схожие по смыслу, понятия.

Так, Н.С. Полевой и И. Ковачич использовали термин "криминалистические информационные системы" или "информационные системы криминалистического содержания", понимая под ними такое целостное образование (систему), важнейшими компонентами которой являются: человек и его деятельность, сопряженная с раскрытием, расследованием или предупреждением преступлений; криминалистическая информация, являющаяся непосредственным объектом такой деятельности; средства и методы, которые используются как орудия труда в целях преобразования криминалистической информации в формы, необходимые для принятия определенного решения и (или) осуществления управляющего воздействия на объект познания (управления)¹.

Нельзя не заметить, что такое определение является слишком общим, чтобы быть "руководством к действию". Место каждого из элементов в системе и порядок его взаимодействия с другими не определены. Принимая во внимание, что основным объектом познания в ходе расследования является имевшее место в прошлом

¹ Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. - С. 137; Ковачич И. Сущность, назначение, структура и классификация информационных систем правового характера // Правовая информатика и кибернетика. - М.: Юридическая литература, 1993. - С. 214 - 215.

событие преступления, какое-либо управляющее воздействие на него оказать трудно. Что является объектом управления в деятельности следователя, также неясно.

Справедливо выделяя преобладание информационно-познавательного аспекта в деятельности следователя, Н.С. Полевой, говоря об информационном обеспечении принимаемого решения, тут же необоснованно низводит его до роли служебного, призванного лишь обеспечить принятие следователем верного решения об оценке установленных обстоятельств или производстве следственных действий. Резюмируя анализ следствия, как кибернетической системы, автор вновь возвращается к мысли о том, что основной целью всех ее элементов является получение криминалистической информации для построения информационной модели расследуемого события и ее реализации в форме обвинительного заключения¹.

По нашему мнению, любые принимаемые следователем решения (процессуальные и непроцессуальные), имеют служебное значение и являются производными от имеющейся в наличии информации о расследуемом событии и лицах, к нему причастных. Принятие различных решений есть только часть всей работы по установлению обстоятельств преступления и выделять из всей необходимой информации лишь фактические основания для принятия решений не только сложно, но и нецелесообразно. В связи с изложенным, вопрос должен ставиться шире – об информационном обеспечении всей следственной деятельности.

С.А. Ялышев, исследуя тенденции и перспективы развития криминалистической регистрации, справедливо отмечает, что возможности новых информационных технологий выходят за традиционные рамки данного института и предлагает ввести термин "криминалистическая информатика", хотя это название, по его собственному мнению, представляется не совсем удачным, поскольку обозначает гораздо более широкое, чем рассматриваемое им, явление². Действительно, предложенный тер-

¹ См.: Полевой Н.С. Указ соч. – С. 134 – 135.

² Ялышев С.А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы". Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1999. – С. 31 – 32.

мин не является вполне удачным, поскольку не отражает целей и задач деятельности – обеспечение следствия необходимой информацией.

Наиболее удачное определение информационного обеспечения, по нашему мнению, дал А.М. Воронов. Исследуя смежную проблему-содержание управления органами внутренних дел, он определил его как "специально организуемую в рамках органа управления деятельность, направленную на создание, функционирование и совершенствование информационных систем, служащих выполнению задач управления"¹.

Данное определение отражает ряд основных, наиболее важных черт информационного обеспечения.

Во-первых, оно отражает перманентный характер этой работы. Информационное обеспечение не заканчивается определением объемов, размещения и форм организации информации, а является деятельностью, осуществляемой постоянно, в качестве подсистемы, обслуживающей основной процесс – раскрытие и расследование преступлений. В условиях информатизации общественной жизни и быстро меняющихся потребностей правоприменительной практики работа по сбору и привлечению доступных информационных ресурсов должна осуществляться активно и постоянно, под угрозой утраты актуальности собранных сведений.

Во-вторых, данная деятельность непременно должна быть специально организованной уже в силу своей сложности и необходимости использования серьезных технических, программных, а, главное, человеческих ресурсов. Следователь и дознаватель не должны сами заниматься информационным обеспечением – у них нет на это ни времени, ни подготовки; в их распоряжении есть лишь возможности прошлого века: они могут купить справочник, направить запрос в ИЦ и дать поручение оперативному работнику.

Без специальной организации невозможно проводить единую политику в области технического и программного обеспечения.

¹ Воронов А.М. Указ соч. – С. 44.

Отсутствие такой политики при осуществлении активной информатизации приведет к нестыкуемости локальных информационных систем, сложностям в обмене информацией и неоправданным материальным затратам. В настоящее время такое положение уже фактически привело к застою в этой области.

В-третьих, информационное обеспечение должно осуществляться целенаправленно, постоянно учитывая потребности предварительного следствия (в том числе конкретного следователя или подразделения), ибо в противном случае оно едва ли может быть эффективным.

В-четвертых, содержанием указанной деятельности является создание, функционирование и совершенствование информационных систем, представляющих собой аппаратно-программные комплексы средств, позволяющих осуществлять сбор, обработку, накопление криминалистически значимых данных и их выдачу по запросу потребителя.

Использованная литература:

1. Вейнгарт А. Уголовная тактика. Руководство к расследованию преступлений. – СПб.: Издание "Вестника полиции", 1912.
2. Воронов А.М. Содержание системы информационного обеспечения управления органами внутренних дел // Российский следователь. – 2004. – № 2. – С. 44.
3. Просвирнин Ю.Г. Основные направления использования новых информационных технологий в криминалистике // Расследование преступлений: вопросы теории и практики. – Воронеж: Издательство ВГУ, 1997. – Вып. 7. – С. 65.
4. Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. – МГУ, 1989. – С. 46 – 49.
5. Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. – С. 137.
6. Ковачич И. Сущность, назначение, структура и классификация информационных систем правового характера // Правовая информатика и кибернетика. – М.: Юридическая литература, 1993. – С. 214 – 215.
7. Полевой Н.С. Указ соч. – С. 134 – 135.
8. Яльшев С.А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1999. – С. 31 – 32.

В.В. Лисенко
доктор юридичних наук, професор
(Науково-дослідний центр з проблем оподаткування Національного
університету державної податкової служби України)

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕСПЛАТОЮ ПОДАТКІВ

На сучасному етапі перед правоохоронними органами постають завдання щодо розробки нових теоретичних підходів до вирішення проблем та конкретних практичних заходів щодо удосконалення їх діяльності. Цьому, поряд з іншими заходами, буде сприяти освоєння та впровадження у практичну діяльність правоохоронних та контролюючих органів сучасних наукових розробок. Слідова інформація про обставини вчинення злочину може бути використана у ході виявлення та розслідування злочинів за умови її декодування, дешифрування системою особливих дій слідчого, оперативного уповноваженого, експерта та інших осіб.

Аналіз практики виявлення та розслідування злочинів вказує на значні недоліки в організації інформаційного забезпечення цього процесу. Статистичні дані свідчать про те, що значна кількість зареєстрованих злочинів залишається не розкритою (майже 40%). Окремі категорії злочинів, в тому числі і податкові злочини, значний час залишаються не виявленими.

Особливу актуальність у зв'язку із зазначеним отримують питання криміналістичних обліків та в цілому криміналістичної реєстрації, організації інформаційно-довідкового забезпечення діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів. Інформаційно-довідкове забезпечення діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів тісно пов'язано із криміналістичною характеристикою та в цілому із інформаційною моделлю злочинного діяння. Криміналістична характеристика у такому разі є джерелом даних для автоматизованих інформаційно-пошукових систем, криміналістичних обліків. Зазначене також сприяє визначенню відповідних напрямів діяльності правоохоронних органів у зборі необ-

хідної інформації про сліди злочину та особу злочинця. Ефективність інформації збільшується у разі використання у цьому процесі автоматизованих систем, які дозволять збільшити швидкість пошуку необхідної інформації та встановити кореляційні залежності між об'єктами реєстрації.

Поряд із криміналістичними обліками, які традиційно ведуться підрозділами органів внутрішніх справ (слідотеки, картотеки, колекції тощо) у діяльності правоохоронних органів може використовуватися інша інформація, яка не пов'язана із подією злочину. Така інформація може бути використана у ході кримінального судочинства опосередковано – через результати діагностичного дослідження. Одним напрямом у діяльності щодо виявлення та розслідування податкових злочинів є використання криміналістично неупорядкованих банків даних, інформація яких певним чином пов'язана зі слідовою інформацією злочинної діяльності. Такі дані можуть бути структуровані, що дозволяє створити основи методики пошуку криміналістично значимої інформації. У цьому напрямі існують певні наукові дослідження та практичні напрацювання (зокрема, автоматизована інформаційно-пошукова система "Барс").

Сутність діяльності органів державної податкової служби України має прояв у проведенні контрольно-перевірочної та аналітичної роботи щодо повноти сплати податків суб'єктами підприємництва. Це пов'язано з використанням значного обсягу інформації про платників податків та про зміст фінансово-господарських операцій. Найбільш ефективним засобом контрольно-аналітичної роботи податкових органів є використання можливостей автоматизованих інформаційно-пошукових систем, обліків, автоматизованих робочих місць (АІПС, АРМів) з метою виявлення, якісного розслідування та профілактики податкових злочинів.

Діяльність підрозділів податкової міліції щодо виявлення та розслідування злочинів у сфері оподаткування характеризується певними складнощами. Це пов'язано із використанням різноманітних механізмів незаконного зниження податкових платежів (фіктивні фірми, офшорні компанії, трансферні ціни, вертикально інтегровані корпорації тощо). З іншої сторони, для того щоб до-

казати факт вчинення злочину у сфері оподаткування, необхідна значна кількість інформації. Щодо цих злочинів така інформація більшою мірою міститься у різних документах: первинних документах, документах бухгалтерського оформлення; бухгалтерській та податковій звітності. Значна кількість інформації про зміст і характер виконаних фінансово-господарських операцій міститься у документах, які відображають рух грошових коштів та товарів (продукції).

Податкові органи України контролюють діяльність значної кількості суб'єктів підприємництва (майже 950 тис. юридичних осіб та більше мільйона фізичних осіб – суб'єктів підприємництва). Це, відповідно, потребує належної організації збору, накопичення, аналізу та використання інформації, яка тією чи іншою мірою відображає діяльність платників податків. Наприклад, інформаційна модель реєстраційних даних однієї юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності складає майже 150 реквізитів. Державний реєстр фізичних осіб нараховує біля 40 млн. записів. Найбільш ефективним механізмом у цьому процесі є спеціальні автоматизовані інформаційно-пошукові (інформаційно-аналітичні) системи та автоматизовані робочі місця.

Автоматизовані системи обліку та пошуку інформації використовуються не лише у контрольній діяльності органів державної податкової служби. Вони також успішно застосовуються податковою міліцією у ході виявлення, розслідування та профілактики злочинів. Інформаційно-довідкове забезпечення діяльності податкової міліції необхідно також для здійснення контролю за товарними та фінансовими потоками. Такі дані є основою у проведенні аналітичної роботи підрозділами податкової міліції.

У ході виявлення та розслідування злочинів підрозділами податкової міліції найчастіше використовуються наступні інформаційні системи, бази даних та програмні комплекси:

- 1) АРМ "Облік платників податків – юридичних осіб";
- 2) АРМ "Реєстрація платників ПДВ – юридичних осіб";
- 3) АІС "Державний реєстр фізичних осіб – платників податків";
- 4) АІС "Облік податків і платежів";
- 5) АІС "Галузь";
- 6) АІС "Пільги";

- 7) АРМ "Аудит - контрольна робота ДПА";
- 8) АРМ "Реєстрація та контроль касових апаратів";
- 9) ПК "Звіт";
- 10) АРМ "Митниця";
- 11) АРМ "АУТО";
- 12) АРМ "Земля";
- 13) АРМ "Фіктивні суб'єкти підприємницької діяльності";
- 14) АРМ "Патент";
- 15) АРМ "Реєстр відкритих та закритих розрахункових рахунків";
- 16) АРМ "Реєстр втрачених та викрадених паспортів" та ін.

У більшості випадків перераховані вище обліки не відносяться до категорії криміналістичних, однак з урахуванням специфіки змісту інформації вони використовуються у процесі виявлення та розслідування податкових злочинів. Особливо існують інформаційні облікові системи, які мають спеціальне призначення щодо виявлення та розслідування злочинів та інших правопорушень у сфері оподаткування: АРМ "Фіктивні суб'єкти підприємницької діяльності", АРМ "Реєстр втрачених та викрадених паспортів", АІПС "Барс", БД "Кліше" тощо.

Ведення АРМу "Фіктивні суб'єкти підприємницької діяльності" має на меті накопичення інформації про таких суб'єктів. Такі дані можуть бути використані під час проведення документальних перевірок суб'єктів підприємництва; виявлення фіктивних підприємств; аналітичної роботи під час взяття на податковий облік суб'єктів підприємства. Наприклад, аналізуючи дані про перерахування грошових коштів на адресу фіктивного підприємства для переведення готівки, можна встановити потенційних користувачів. Потім, проаналізувавши діяльність цих суб'єктів можна встановити іншу фіктивну фірму, яка була зареєстрована замість раніше діючої.

Як доповнення бази даних АРМу "ФСПД" є дані АРМу "Реєстр втрачених та викрадених паспортів". Цим програмним комплексом обліковуються дані про втрачені, викрадені паспорти. Для запобігання створенню фіктивних підприємств використовується також інформація відділу реєстрації актів цивільного стану про

осіб, які померли, відділу віз та реєстрацій – про осіб, які виїхали за межі України для постійного проживання.

Для прикладу можна розглянути використання інформаційних систем у ході виявлення та розслідування злочинів за окремими напрямками. Зміст аналітичної роботи з використанням АРМів, АІПС може мати прояв у виконанні таких заходів:

1) проводиться відбір суб'єктів підприємництва (юридичних та фізичних осіб), які не надали декларацій з податку на додану вартість, податку на прибуток, декларацію з прибуткового податку (фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності) або звітували про відсутність фінансово-господарської діяльності, не виплачували заробітну плату чи звітували про збиткову діяльність;

2) аналізується інформація про засновників (адміністрацію) суб'єктів підприємництва щодо встановлення афільованих осіб та осіб, які здійснюють керівництво декількох суб'єктів підприємництва (які звітують про відсутність фінансово-господарської діяльності, збитковість діяльності);

3) аналізуються дані АРМу "Фіктивні суб'єкти підприємництва" стосовно встановлення взаємовідносин з фіктивними суб'єктами підприємництва;

4) за базами даних "Митниця" встановлюються суб'єкти підприємництва, які здійснювали фінансово-господарські операції, а у податковій звітності зазначали відсутність господарської діяльності або її збитковість;

5) встановлюються розрахункові рахунки, які відкриті суб'єктом підприємництва за останній податковий період;

6) аналізується база даних про викрадені, втрачені паспорти;

7) вивчається та аналізується банківська інформація щодо отримання кредитів тощо;

8) аналізується інформація про отримання відповідних патентів, дозволів, проведення операцій з транспортними засобами, нерухомістю з метою виявлення фактів господарської діяльності.

За результатами проведення такого аналізу можуть бути відібрані суб'єкти підприємництва:

1) які ухиляються від сплати податків, легалізують кошти, отримані злочинним шляхом;

- 2) користуються послугами фіктивних суб'єктів підприємництва;
- 3) є фіктивними підприємствами.

Може бути проаналізована фінансово-господарська діяльність різних суб'єктів господарювання за окремим напрямом, а саме:

1) з використанням АРМу "Митниця" встановлюються суб'єкти підприємництва за окремими видами експортованої продукції, які здійснюють зовнішньоекономічні операції, але не нараховують і не сплачують ПДВ (так і такі, які заявляють до відшкодування значні суми податку на додану вартість);

2) щодо суб'єктів підприємництва, які надають звітність та сплачують ПДВ, вивчається та аналізується їх "податкова поведінка" (своєчасність надання податкових декларацій; сплата податкових платежів; матеріали раніше проведених перевірок; взаємовідносини з фіктивними суб'єктами підприємництва);

3) аналізуються обсяги імпорту товарів з обсягом сплачених до бюджету податків;

4) перевіряються факти виконання експортних операцій лише на папері (оформлення зовнішньоекономічних операцій експорту товару) без фактичного його вивезення за межі митного кордону України;

5) відбираються суб'єкти підприємництва, які задекларували бюджетне відшкодування податку на додану вартість, при цьому під час розрахунків використовували взаємовідносини з фіктивними суб'єктами підприємництва.

Виявлення фіктивних суб'єктів підприємництва можливо з використанням наступної інформації:

1) перевіряється дата реєстрації, перереєстрації суб'єкта, дата відкриття рахунків у банківських установах;

2) якщо підприємство зареєстровано менше ніж три місяці, перевіряється інформація за даними органів державної статистики; АРМів "Реєстр втрачених та викрадених паспортів", "Фіктивні суб'єкти підприємницької діяльності";

3) звіряються дані про керівників (засновників) суб'єктів підприємництва з даними автоматизованих систем інформації про осіб, які померли, виїхали за межі України для постійного проживання тощо;

4) перевіряються юридичні адреси суб'єктів підприємництва (як свідчить практика, за однією адресою нерідко реєструється до тисячі суб'єктів підприємництва, а також фіктивних фірм);

5) у разі якщо суб'єкт підприємництва працює значний період, перевіряється інформація:

а) коли проводилась його податкова перевірка та які результати;

б) чи були раніше встановлені взаємовідносини з фіктивними суб'єктами підприємництва;

в) про податкову звітність (рівень сплати податків; обсяги валового доходу; обсяги відшкодування податку на додану вартість, в тому числі і за експортними операціями);

г) наявність товарних операцій тощо.

В окремих випадках, з використанням інформаційних баз даних, можливе встановлення осіб, які беруть участь у фінансових схемах фіктивного банкрутства. Так, наприклад, можна відібрати суб'єктів підприємницької діяльності, керівники або засновники яких були керівниками або засновниками раніше збанкрутілих підприємств, а також тих, що є засновниками двох чи більше підприємств. Така інформація може бути отримана за допомогою АРМу "Облік платників податків - юридичних осіб" за даними прізвища засновника чи керівника. З допомогою інформаційних систем (АРМ "Митниця") встановлюються факти товарних операцій. З використанням інших баз даних встановлюється наявність розрахункових рахунків, наявність відповідних патентів, дозволів тощо. Нерідко у таких випадках встановлюються факти взаємовідносин з фіктивними суб'єктами підприємництва, за якими враховується дебіторська заборгованість. Фактично це є способом доведення до банкрутства.

Залежно від напрямку аналітичної діяльності податковою міліцією можуть використовуватися інші дані та інформаційні системи. Існуючий рівень інформаційного забезпечення, при належному його використанні, є головною умовою ефективної діяльності слідчих та оперативних підрозділів податкової міліції. Така робота повинна проводитися на постійній основі і мати цілеспрямований та наступальний характер.

В.В. Бірюков

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧИМА ІНФОРМАЦІЯ. ЇЇ ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І СПІВВІДНОШЕННЯ З ІНШИМИ ВИДАМИ ЩО ВИКОРИСТАЮТЬСЯ В РОЗСЛІДУВАННІ

Останніми роками інформаційні процеси все глибше проникають в усі сфери людської діяльності. Не є винятком і сфера боротьби зі злочинністю. Все частіше вчені-юристи для висвітлення різноманітних питань, пов'язаних з розслідуванням злочинів та вирішенням наукових проблем користуються саме інформаційним підходом. Усвідомлення зростаючого значення інформації в сучасному суспільстві закономірно привело до розвитку особливого – інформаційного підходу до пізнання дійсності¹. Із середини 60 років минулого сторіччя в криміналістиці зародився саме такий підхід. Як слушно указує Є.Д. Лук'янчиков – "... розкриття і розслідування злочинів більшість авторів розглядає як процес виявлення, вилучення, накопичення, переробки та використання інформації², тобто як інформаційний процес, який можна інтерпретувати як систему дій зі сприйняття, обробки, зберігання, передачі та використання інформації^{3,4}.

¹ Див.: Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения. Постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. – К., 1993. – С. 84

² Див.: Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика и доказывание. – М.: Юридическая литература, 1969. – С. 17.

³ Див.: Полевой Н.С., Криминалистическая кибернетика. Теория информационных процессов и систем в криминалистике. – М.: Изд. МГУ, 1982. – С. 36; Ієрусалімов І.О. Деякі фактори і умови реалізації досягнень науково-технічного потенціалу у слідчій практиці // Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів. – К.: Укр. акад. внутр. справ, 1996. – С. 35 – 40.

⁴ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – С. 87.

Не викликає сумніву що визначення основних понять має суттєве значення для розвитку даного напрямку в науці. "Чітко визначений термін що розуміється однозначно – самий надійний інструмент юриста"¹ – підкреслюють А.В. Колдін та О.О. Крестовніков.

Аналіз наукових праць з даної тематики свідчить що, практично всі автори починаючи розгляд будь яких питань з означених позицій починають саме з розгляду та вдосконалення поняття інформації та криміналістично значимої інформації. І це не випадково, бо такий підхід дозволяє визначити позиції автора з яких він пропонує розгляд та вирішення проблеми. "Поняття інформації разом з іншими науковими поняттями дозволяє більш глибоко пізнати закони розвитку матеріального світу"² – підкреслює Д.І. Сулейманов.

По перш за все слід означити, що криміналістично-значима інформація є різновидом соціальної інформації. Відповідно й розгляд її доцільно починати з визначення позицій автора щодо загального поняття інформації. Ми вважаємо доволі вивіреною та справедливою точку зору М.І. Витовтова який говорить – "... перед тим як приступати до формування особистих теоретичних положень, необхідно визначитися з тією методологічною основою, яка буде складати підґрунтя нової теорії"³.

На сьогодні, взагалі поняття інформації є одним із дискусійних. У філософії існує дві концепції щодо його визначення: атрибутивна та функціональна⁴ і кожна з них базується на чималій кількості понять, що являють собою підсумки наукових думок та праць, а також мають як прихильників, так і опонентів. "Не зважаючи на те що поняття "інформація" вживається в різних галузях і його

¹ Колдін А.В., Крестовніков О.А. Источники криминалистической информации. – М.: Юрлитинформ, 2007. – С. 9.

² Сулейманов Д.И. Концептуальные основы использования информации при раскрытии преступлений. – Баку, 1994. – С. 7.

³ Витовтов Н.И. О развитии криминалистического знания (в продолжение дискуссии) // Вестник криминалистики. – Вып. 3. – М.: Спарк, 2003. – С. 36.

⁴ Див.: Семенов Э.П. Общенаучные категории и подходы к познанию. – Львов, 1978. – С. 69 – 71; Новейший философский словарь. – 3-е изд. – Мн.: Книжный дом, 2003. – С. 432 – 434. – 1280 с.

дослідженню присвячена значена кількість наукових розробок, до цього часу не вироблено такого щоб задовольняло усіх¹ обґрунтовано говорить Є.Д. Лук'янчиков. Зрозуміло, що такий стан певним чином впливає і на розвиток підходів до визначення поняття інформації відносно нижчого рівня – в окремих науках та галузях знань у тому числі й криміналістиці.

Не зупиняючись на аналізі загальних понять інформації, зазначимо лише те, що ми підтримуємо думку тих авторів, які вважають, що інформація – це продукт пізнання, яка утворюється лише там, де в якості її приймача виступає високоорганізована матерія – розум². "Інформація це результат відображення і обробки у людській свідомості різноманіття навколишнього світу, це відомості про оточуючі людину предмети, явища природи, діяльність інших людей тощо"³. Інформація – це не те, що утворюється окремими об'єктами, а те, що отримується при їх пізнанні. Вона безпосередньо пов'язана з відображенням, причому не у всіх його формах, а лише у вищих, пов'язаних з управлінням. Не можна повною мірою погодитись з висловленням Р.С. Белкіна який стверджує що інформацією про подію є зміни в середовищі які є результатом відображення події в цьому середовищі⁴. Зазначимо, що в результаті взаємодії змінюються властивості та ознаки об'єктів, а не інформація. Інформацію ж про таку взаємодію, а також залучені до неї об'єкти можна отримати лише за умов їх пізнання. І як справедливо указує В.О. Голубев – "... відображення як властивість (ознака), що з'явилась у об'єкті в наслідок його взаємодії з іншими об'єктами, може бути й не затребуваною споживачем і не

¹ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів. Монографія. - К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. - С. 85.

² Див.: Лукашевич В.Г. Криміналістическая теория общения. Постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. - К., 1993. - С. 87; Хльнцов Н.М. Криміналістическая информация и моделирование при расследовании преступлений. - Саратов, 1982. - С. 33; Украинцев Б.С. Отображения в неживой природе. - М.: Наука, 1969. - С. 234, 241.

³ Шиткаренко І.Р., Голубев В.О., Карчевський М.В., Хараберюш І.Ф. Злочини в сфері використання комп'ютерної техніки: кваліфікація, розслідування та протидія: Монографія. - Донецьк, 2007. - С. 10.

⁴ Див.: Белкин Р.С. Общая теория криминалистики. Курс криминалистики в 3 томах Т. 1. - М.: Юрист, 1997. - С. 119.

статі інформацією"¹. В той же час В.О. Голубев говорить – "Факт що лежить в основі інформації в науковій літературі називається "базовим фактом", або прихованою, потенційною інформацією"². З таким висловленням також не можна погодитись. Коли мова йде про потенційну інформацію не слід відходити від того що інформація з'являється в результаті пізнання. Відповідно, і потенційна інформація також являє собою сукупність відомостей про об'єкт чи подію які отримані в результаті їх пізнання. Існує вона завдяки властивостям притаманним будь якій інформації – можливості фіксації, збереження та неодноразового використання. Як відомо, отримана в результаті пізнання інформація завжди відображається в пам'яті того хто пізнає або на матеріальних носіях. І незалежно від того з якою метою проводилось пізнання об'єкта інформація про нього до використання її в будь якій діяльності для вирішення будь яких завдань, тобто до актуалізації, завжди носить потенційний характер. Яскравим прикладом носіїв та сховищ потенційної інформації є інформаційні системи, а також різноманітні архіви документів.

"Інформація на відміну від відображення виникає на певному рівні організації матерії"³ – говорить П.В. Когнін. "Під інформацією слід розуміти виділену нашим розумом при рішенні конкретної задачі частину відомостей (повідомлень) про об'єкт дослідження, що може сприяти рішенню задачі, яка цікавить нас"⁴. Вона є результатом пізнання, частіше цілеспрямованого. При цьому підкреслимо, що являючись продуктом пізнання, вона виступає і в якості інструмента пізнання – лише наявність базової інформації, яка складає знання того, хто пізнає (методи й методики являють собою упорядковану сукупність інформації щодо проведення пізнання окремих об'єктів в окремих умовах) дозволяє проводити

¹ Голубев В.О. Інформаційна безпека: проблеми боротьби з кіберзлочинами: Монографія. - Запоріжжя, 2003. - С. 10.

² Голубев В.О. Розслідування комп'ютерних злочинів: Монографія. - Запоріжжя, 2003. - С. 11.

³ Когнін П.В. Введение в марксистскую гносеологию. - К.: Наукова думка, 1966. - С. 116.

⁴ Хльнцов Н.М. Криміналістическая информация и моделирование при расследовании преступлений. - Саратов, 1982. - С. 33.

цілеспрямоване пізнання і отримувати саме ті відомості про об'єкт, що пізнається, які необхідні для вирішення певних завдань. Спираючись на сказане зазначимо, що під інформацією ми розуміємо *сукупність відомостей, знань про окремі об'єкти та явища, що отримані в процесі їх пізнання безпосередньо людиною, з використанням органолептичних методів або науково-технічних засобів, й зберігаються у пам'яті або зафіксовані штучною мовою на будь-якому носіїві.*

В цьому аспекті додамо, що для висвітлення питань інформаційного забезпечення розслідування ми користуємося саме функціональним підходом до поняття інформації.

Визначившись з позицією стосовно загального підходу до поняття інформації можна розглядати і поняття інформації відносно нижчого рівня, що на сьогодні використовуються в криміналістиці та інших споріднених науках.

Пропонуємо розглянути лише деякі з них, а саме ті що є необхідними для визначення наших позицій та вирішення завдань, що стоять на меті дослідження. Підкреслимо, що ми прибічники використання терміну *криміналістично-значима інформація*, і саме тому що він повною мірою охоплює будь-яку інформацію яка має значення для розслідування злочину та встановлення окремих його обставин, але це не значить що інші терміни не мають права на існування. Аналіз наукових праць з криміналістики та суміжних наук свідчить, що коли мова заходить про інформацію яка має значення для розслідування одним з питань автори вважають визначитись з терміном який на їх думку є основним для визначення всієї сукупності указаної інформації. При чому наводяться позитивні аргументи задля використання запропонованого терміну і його переважні сторони перед іншими. Так, Р.А. Усманов відстоюючи свою позицію стосовно доцільності використання терміну *"криміналістична інформація"* і його переваг над терміном *"кримінальна інформація"* доводить, що хоча вони і мають одне походження, перший визначає своє відношення до криміналістичної науки, а кримінальний є синонімом *"злочинного"*¹. Відносно терміну *"криміналістично значима інформація"* він висловлюєть-

¹ Див.: Усманов Р.А. Информационные основы предварительного расследования. – М.: Юрлитинформ, 2006. – С. 17. – 208 с.

ся більш категорично – *"Вплинувши позитивно на становлення основ концепції інформації в криміналістичній науці, термін "криміналістично значима інформація" потребує заміни на більш точний – "криміналістична інформація"*¹.

Являючись прибічником терміну *криміналістично значима інформація* ми не можемо повною мірою підтримати Р.С. Белкіна який надаючи зелене світло його використанню відводить роль *"фантома криміналістики"*² терміну *криміналістична інформація*.

На нашу думку терміни *"кримінальна"* і *"кримінально-правова"*, *"криміналістична"*, *"оперативно-розшукова"* і *"криміналістично-значима"* також як і інші, за умов їх наукового обтунтування та означення кола відомостей що ними охоплюються, не просто мають право на існування, а являють собою реальний інструмент щодо вирішення окремих завдань які стоять перед наукою криміналістикою та практикою розслідування злочинів. При цьому, поряд з визначенням змісту поняття, доцільно визначити і співвідношення кожного виду такої інформації з іншими.

У якості основних критеріїв, щодо визначення кола відомостей які складають ту чи іншу інформацію зміст якої нами розглядається пропонуємо скористатися такими як її походження та цільове призначення. Ці критерії нами обрані не випадково – *кримінальну інформацію* складають будь які відомості стосовно такого складного явища як злочин (злочинна діяльність) та їх учасників, тобто її поява (походження) напряму пов'язані з подією злочину, незалежно від мети його пізнання.

Як відомо, злочин являє собою доволі складне явище і є предметом дослідження цілої низки наук, галузей знань та практики розслідування. І всі вони здійснюють його цілеспрямоване пізнання, з метою використання отриманих знань для вирішення конкретних завдань що стоять перед ними. Інформація, що отримується в процесі пізнання злочину, за цільовим призначенням, може

¹ Усманов Р.А. Информационные основы предварительного расследования. – М.: Юрлитинформ, 2006. – С. 16. – 208 с.

² Див.: Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистки. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – С. 237. – 240 с.

бути кримінологічною, кримінально-правовою, оперативно-розшуковою, криміналістичною та ін.

Термін *криміналістична інформація* в криміналістиці та споріднених науках є доволі розповсюдженим. Його використовують М.С. Польовий та В.В. Крилов¹, Р.А. Усманов, В.І. Галаган², Є.Д. Лук'яничков³, М.В. Салтєвський⁴, І.О. Ієрусалімов⁵, та ін. вітчизняні й зарубіжні автори.

Підходячи до розгляду поняття *криміналістична інформація* слід зазначити, що вона тісно пов'язана з кримінальною та криміналістично значимою інформацією. Значна доля криміналістичної інформації ґрунтується на результатах цілеспрямованого пізнання злочину й злочинної діяльності, тобто має кримінальне походження. Крім того до неї належить і інша яка хоча за походженням і не пов'язана зі злочинами та злочинною діяльністю але має безпосереднє цільове призначення – складати умови щодо вирішення завдань у розкритті й попередженні злочинів, та встановленні всіх їх складових. Це різноманітні відомості про об'єкти та події які хоча і не мають прямого відношення до злочинів та злочинної діяльності але відносяться до таких що використовуються злочинцями у якості знарядь, що полегшують скоєння злочинів, стають предметами злочинного посягання (антикварні речі). Така інформація використовується працівниками слідчих та експертних підрозділів у якості зразків для порівняння (колекції зброї, зразки фарного скла, та ін.). Іншими словами це інформація яка не прос-

¹ Див.: Компьютерные технологии в юридической деятельности. – М.: БЕК, 1994. – С. 7 – 14.

² Див.: Галаган В.И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К.: Украинская академия внутренних дел, 1992. – С. 9, 10.

³ Див.: Лук'яничков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 103 – 107.

⁴ Див.: Салтєвский М.В. Современные проблемы собирания доказательственной информации техническими средствами // Теория и практика собирания доказательственной информации техническими средствами на предварительном следствии. – К.: НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. – С. 3 – 14.

⁵ Див.: Ієрусалімов І.О. Забезпечення використання науково-технічних досягнень у слідчій діяльності: Навчальний посібник. – К.: Науковий світ, 2000. – С. 49 – 54.

то характеризує злочини та злочинну діяльність, а та що має пряме цільове призначення сприяти їх розкриттю та попередженню.

Поняття криміналістична і криміналістично значима інформація тісно пов'язані з наукою криміналістикою, криміналістичними методами та методиками. Саме на цьому часто ґрунтуються позиції прибічників використання цього терміну¹. В цьому контексті, вважаємо слушною точку зору М.В. Салтєвського, який визначає криміналістичну інформацію як "відомості про теоретичні основи виникнення слідів злочину, практичні методи та засоби використання їх для розкриття, розслідування й попередження злочинів"². Але є й інші визначення криміналістичної інформації. Так, розглядаючи криміналістичну інформацію Р.А. Усманов надходить наступного – "Криміналістична інформація – це зміни, що містять зміст об'єктів, які взаємодіяли у зв'язку з подією злочину"³. На нашу думку це доволі вузьке поняття криміналістичної інформації, крім того воно суперечить запропонованому вище підходу до поняття інформації.

І.О. Ієрусалімов під криміналістичною інформацією пропонує розуміти "... будь-кого роду зведення, що отримуються слідчим або працівником дізнання процесуальним або непроцесуальним шляхом, а також в результаті науково-інформаційної діяльності і що відносяться як безпосередньо до події що розслідується, процесу розслідування так, і до отримання даних про можливі шляхи, методи і засоби вдосконалення слідчої діяльності"⁴. В.І. Галаган говорить, що це – "... будь-кого роду відомості, які відносяться до події що розслідується, отримані процесуальним та непроцесуальним шляхом в процесі розслідування злочину слідчим чи працівником органу дізнання у відповідності до рекомендацій, розроблених криміналістикою, які можуть бути доказами по справі або сприяти їх отри-

¹ Див.: Усманов Р.А. Информационные основы предварительного расследования. – М.: Юрлитинформ, 2006. – С. 18. – 208 с.

² Салтєвский М.В. Собрание криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии: Учебное пособие. – К.: РИО КВШ МВД СССР, 1980. – С. 23.

³ Усманов Р.А. Информационные основы предварительного расследования. – М.: Юрлитинформ, 2006. – С. 18. – 208 с.

⁴ Ієрусалімов І.О. Забезпечення використання науково-технічних досягнень у слідчій діяльності: Навчальний посібник. – К.: Науковий світ, 2000. – С. 49 – 54.

манню..."¹. Ці два визначення поняття криміналістичної інформації доволі тісно перекликаються, і містять раціональні посилки.

Підводячи короткі підсумки можна сказати що криміналістична інформація – це інформація яка має пряме цільове призначення – сприяти розкриттю злочинів.

Поряд з криміналістичною в розкритті злочинів суттєве значення має інформація оперативно-розшукова. С.С. Овчинський, спираючись на результати аналізу змісту понять оперативно-розшукової інформації, констатує: "У роботах багатьох авторів аналізуються специфіка, ознаки, відмінності, що дозволяють відрізнити оперативно-розшукову інформацію від інших видів соціальної інформації. У той же час сам термін "інформація" був прийнятий аксіоматично. Під оперативно-розшуковою інформацією розуміли "дані, відомості, факти, події, обставини, що виникають у практиці боротьби зі злочинністю"². "...Це відомості про ознаки скоєного злочину, а також того, що готується чи відбувається, осіб, що готують, скоюють чи скоїли злочин та ховаються від органів дізнання, слідства чи суду"³. Аналіз змісту понять, які наведено в навчальному посібнику "Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні", також свідчить, що поняттям оперативно-розшукова інформація охоплюються відомості про заплановані і скоєні злочини, про осіб, що становлять оперативну зацікавленість, про причини та умови, що сприяють скоєнню злочинів, про оперативну обстановку, про психологічні данні осіб, що підозрюються у скоєнні злочинів, профілактичні та оперативно-розшукові заходи, способи скоєння злочинів, прикмети злочинців та викрадених речей та інші компоненти⁴.

З огляду на сказане можна констатувати, що і оперативно-розшуковою і криміналістичною інформацією охоплюються відомос-

¹ Галаган В.И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - К.: Украинская академия внутренних дел, 1992. - С. 18.

² Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация. - М.: ИНФРА-М, 2000. - С. 4.

³ Теория оперативно-розыскной деятельности. - М., 2006. - С. 69.

⁴ Див.: Дидоренко Э.А., Бараненко Б.И., Глазков В.А., Курочка Н.И., Силковок В.А., Цветков А.Г. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине: Учебное пособие. - Ч. 1. - Луганск, 2006. - С. 144.

ті, що пов'язані з подією злочину та об'єктами, що до неї якимось чином причетні. І перша і друга, хоча і здобуті різними методами, мають головне цільове призначення – сприяти розслідуванню злочинів. Вони необхідні: по-перше – для розслідування конкретних злочинів, а також визначення ролі кожного об'єкта, що має причетність до цього складного соціального явища; по-друге – для розкриття й розслідування інших злочинів і складання умов для використання цієї інформації у майбутньому (криміналістичні обліки тощо); по-третє – ця інформація використовується для організації оперативно-розшукової роботи, яка надає можливість сприяти попередженню та розкриттю злочинів, що можуть статися на якійсь визначеній території у майбутньому, а також для вдосконалення наук криміналістики та ОРД.

Поняття "криміналістично значима інформація" відносно розглянутих вище є більш широким. Ним охоплюється практично будь-яка інформація, що може бути використаною в розслідуванні, для вирішення самих різноманітних питань, незалежно від походження та мети з якою вона збиралась. Причому це будь-яка інформація та знання не тільки ті що призначені складати умови що до розслідування злочинів, а й інша яка, в залежності від складеної ситуації, може стати корисною для досягнення цієї мети. Розглянемо визначення її поняття що наводяться в літературі.

Р.С. Белкін пропонує наступне – "... криміналістично значима інформація, та що означає будь-яку інформацію що використовується для вирішення криміналістичних завдань не залежно від її виду та походження"¹ – таке поняття було запропоновано Р.С. Белкіним. Д.І. Сулейманов визначає її таким чином: "Криміналістично значима інформація – це та, що отримується і використовується в процесі розслідування злочинів логічна інформація, яка адекватно відображає явища і процеси природи, суспільства та мислення"². "Криміналістично значима інформація –

¹ Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистки. - М.: Издательство НОРМА, 2001. - С. 237. - 240 с.

² Сулейманов Д.И. Концептуальные основы использования информации при раскрытии преступлений. - Баку, 1994. - С. 9.

доказова та інша інформація, яка має значення для здійснення розслідування, яка отримана процесуальним або непроцесуальним шляхом¹ – говорять В.Ю. Гаврилін, О.Ю. Головін, І.В. Тишутіна. "Під криміналістично значимою інформацією розуміють відомості процесуального і непроцесуального характеру про розслідувану подію і її учасників, отримані слідчим чи іншим суб'єктом кримінально-процесуальної й оперативно-розшукової діяльності в ході розслідування за допомогою методів, прийомів і засобів, що рекомендуються криміналістикою і можуть використовуватися як докази, характеризувати їхні джерела, служити засобами доказування, а також сприяти вирішенню різних методичних і тактико-організаційних завдань"² – ґрунтовно дає визначення В.В. Тищенко.

Навіть короткого погляду на наведені визначення поняття криміналістично значимої інформації, не зважаючи на деякі розбіжності, що в них містяться, досить для того, щоб констатувати, що її складають різноманітні відомості, які є необхідними для розслідування конкретного злочину, а також такі, що можуть бути використаними при розслідуванні інших злочинів.

Зазначимо, що для розслідування злочину має значення, а відповідно і використовується:

1) інформація безпосередньо про подію злочину і об'єкти що мали з ним зв'язок, тобто інформація що має кримінальне походження, джерелом її є подія злочину, ініціатором якого завжди є людина, а носіями виступають люди і об'єкти матеріального світу;

2) інформація, хоча безпосередньо і не пов'язана з подією злочину, але необхідна для встановлення окремих його об'єктів та обставин. Джерелами і носіями її є різні документи, незалежно від їх походження та прямого призначення, дані обліково-реєстраційних систем, а також люди, які повідомляють відомості про пізнаваний об'єкт хоча і безпосередньо не пов'язані з конк-

¹ Гаврилін В.Ю., Головін А.Ю., Тишутіна І.В. Криміналістика в поняттях и терминах. – М.: Книжный мир, 2006. – С. 21.

² Тищенко В.В. Тактичні і практичні основи методики розслідування злочинів. – Одеса: Фенікс, 2007. – С. 97.

ретним злочином, що розслідується, але необхідні для його розслідування.

Разом з вказаними, не можна обійти увагою інформацію керованого характеру, яка складає умови цілеспрямованого отримання і першої і другої групи інформації, надати їм криміналістичного значення, визначити місце в розслідуванні, давати юридичну оцінку події злочину і діям причетних до нього осіб. Вона являє собою сукупність, нормативно-правових криміналістичних і інших знань, якими керується суб'єкт розслідування для виявлення і використання першого і другого рівня інформації.

Наведене дає підстави для формулювання наступного визначення:

Криміналістично значима інформація – це будь-яка інформація, незалежно від походження та основного цільового призначення, яка має значення для встановлення будь-яких обставин, об'єктів та фактів, в процесі розслідування злочинів, а також для розвитку та вдосконалення криміналістичних знань.

За походженням значна частина криміналістично значимої інформації створюється завдяки пізнання злочинів та злочинної діяльності, тобто має кримінальне походження. В той же час не слід ототожнювати криміналістично значиму інформацію з криміналістичною. Це нерівнозначні поняття. Основним критерієм для їх відмежування можна вважати саме цільове призначення інформації. Цільовим призначенням криміналістичної інформації є забезпечення необхідних умов щодо розкриття злочинів. Криміналістично значимою інформацією охоплюється значно ширше коло відомостей. До неї належить будь-яка інформація що може бути використаною в процесі розслідування незалежно від джерела походження та мети з якою вона була зібрана. Криміналістична є складовою криміналістично – значимою інформації.

Оперативно-розшукова інформація по відношенню до криміналістично значимої здебільшого являє собою її частку, здобуту методами й засобами ОРД. Вона має значення як для розкриття злочинів та встановлення причетних до них об'єктів, так і для організації оперативно-розшукової роботи.

Використана література:

1. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: Издательство НОРМА, 2001.
2. Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения. Постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. – К., 1993.
3. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005.
4. Колдин А.В., Крестовников О.А. Источники криминалистической информации. – М.: Юрлитинформ, 2007.
5. Сулейманов Д.И. Концептуальные основы использования информации при раскрытии преступлений. – Баку, 1994.
6. Хлынцов Н.М. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании преступлений. – Саратов, 1982. – С. 33.
7. Голубев В.О. Інформаційна безпека: проблеми боротьби з кіберзлочинами: Монографія. – Запоріжжя, 2003. – С. 10.
8. Усманов Р.А. Информационные основы предварительного расследования. – М.: Юрлитинформ, 2006.
9. Ієрусалімов І.О. Забезпечення використання науково-технічних досягнень у слідчій діяльності: Навчальний посібник. – К.: Науковий світ, 2000.
10. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация. – М.: ИНФРА-М, 2000.

В.В. Коваленко
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

З погляду практики для того, щоб визначити яка повинна бути проведена експертиза у конкретній кримінальній справі необхідно правильно класифікувати судові експертизи.

Важко погодитися з Т.В. Авер'яною, яка стверджує, що "Процеси інтеграції і диференціації, а також становлення і формування загальної теорії судової експертизи, визначення її природи привели до зміни уявлень про класифікацію судових експертиз. Синтетична природа загальної теорії судової експертизи дозволяє зняти ярлики, які ми наклеювали на різні роди і види експертиз, і розглядати будь-який вид і рід експертизи просто як судову експертизу"¹. На наш погляд при такому підході зупиниться розвиток судової експертизи. Незрозуміло, представники яких галузей знань піклуватимуться про розробку методик нових видів судових експертиз і вдосконалення тих, що існують?

Права Н.І. Клименко яка вказує, що класифікація судових експертиз відіграє значну роль в становленні загальної теорії судової експертології. Проблема класифікації судових експертиз має не лише теоретичне, але і практичне значення².

Як показує вивчення спеціальної літератури більшість авторів дотримуються думки, що прийняття класифікація судових експертиз може бути здійснена за так званою традиційною підставою: предмету експертизи, її об'єктам і методам дослідження³.

О.О. Ейсман вважає, що при розмежуванні судових експертиз лише поєднання аналітичного й історичного підходу до рішення подібних питань може привести до задовільної відповіді. Будь-які теоретичні висновки повинні будуватися з урахуванням історично складеного поділу функцій між різними установами і розподілу знань між галузями науки⁴.

На наш погляд диференціювати підстави для класифікації судових експертиз на теоретичні і практичні недоцільно. Класифікація повинна бути єдиною, такою, що має як теоретичне, так і

¹ Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза: Курс общей теории. – М.: Норма, 2007. – С. 18.

² Див.: Клименко Н.І. Судова експертологія: Курс лекцій: Навчальний посібник. – К.: Ін Юре, 2007. – С. 115.

³ Див.: Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для ВУЗов / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: Изд-во НОРМА-ИНФРА, 2000. – С. 415.

⁴ Див.: Эйсман А.А. Криминалистика в системе юридических и естественных наук. – М., 1977. – С. 33 – 39.

практичне значення. А для цього повинні бути обґрунтовано підібрані відповідні критерії, що задовольняють вимогам як теорії, так і практики.

Ми вважаємо, що найбільш прийнятним і об'єктивним є підхід до класифікації судових експертиз А.Р. Шляхова, який запропонував поділяти експертизи за ступенем спільності і субординації на наступні рівні:

- 1) класи (типи), які діляться на
- 2) роди, а останні – на
- 3) види, що диференціюються на
- 4) різновиди (або групи)¹.

Згодом даний підхід був використаний більшістю авторів.

Т.В. Авер'янова і співавтори, залежно від галузі знань виділяють 10 класів судових експертиз: криміналістичні; медичні і психофізіологічні; інженерно-технічні; інженерно-транспортні; інженерно-технологічні; економічні; біологічні; екологічні; сільськогосподарські; мистецтвознавчі².

У літературі багатьма авторами неодноразово здійснювалися спроби диференціації класів судових експертиз на роди, види і різновиди. Більш менш вдалим, хоч і не бездоганим, є класифікація криміналістичних експертиз. І це не дивно, адже саме криміналістичні експертизи найчастіше призначаються при розслідуванні кримінальних справ. Що ж до інших класів судових експертиз, то їх класифікації далекі від досконалості. У зв'язку з цим залишається актуальним комплексне і системне дослідження даної проблеми з метою розробки єдиної і по можливості повної класифікації судових експертиз, яка б відповідала вимогам як теорії так і практики.

Крім того, класифікація судових експертиз може проводитися за наступними підставами:

За місцем проведення експертизи поділяються на два види: такі, що проводяться в експертних установах і поза експертних ус-

¹ Див.: Шляхов А.Р. Судебная экспертиза. Организация и проведение. – М.: Юридическая литература, 1979. – С. 11 - 12.

² Див.: Авер'янова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для ВУЗов / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: Изд-во НОРМА-ИНФРА, 2000. – С. 415.

танов. Цілком природно, що більшість судових експертиз проводяться саме в експертних установах.

Деякі автори до експертиз, що проводяться поза експертних установ, відносять проведення експертизи на місці події. На наш погляд, якщо експертизу проводить експерт – співробітник державної судово-експертної установи, то експертизу слід диференціювати як таку, що проводиться в державній експертній установі. На місці події, як правило, проводиться лише частина дослідження. Висновок же складається в експертній установі, і підписує його експерт – співробітник державного судово-експертного закладу.

За об'ємом дослідження експертизи поділяються на основні і додаткові. Додаткова експертиза призначається при неповноті або неясності висновків основної експертизи. Неясність висновку полягає в тому, що по ньому не можна судити про конкретні факти, встановити, чи є висновок позитивним або негативним, категоричним або вірогідним.

Додаткова експертиза призначається і в тих випадках, коли після експертного дослідження виникають нові питання, пов'язані з дослідженням одного й того ж об'єкту, які раніше перед експертом не ставилися. Саме остання підстава призначення додаткової експертизи найчастіше зустрічається на практиці. Наприклад, згідно основної експертизи слід папілярного узору був визнаний придатним для ідентифікації особи. При появі у справі підозрюваного в здійсненні злочину слідчий його дактилоскопує у порядку ст. 199 КПК України, виносить постанову про призначення дактилоскопічної експертизи, в якій вказує, що згідно висновку експерта № ... від ... слід папілярного узору, вилучений ... придатний для ідентифікації особи. І ставить питання: "Чи не залишений даний слід особою, дактилокарта на ім'я якої представлена?". У розпорядження експерта, у такому разі, представляється висновок експерта (основна експертиза) і дактилоскопічна карта на особу, що перевіряється. Надання ж у розпорядження експерта об'єкта, наприклад, дактилоскопічної плівки, з відкопйованим слідом папілярного узору, в даному випадку не обов'язково. При проведенні додаткової експертизи, на стадії роздільного дослідження, у

експерта відпадає необхідність опису даного сліду і визнання його, придатним, для ідентифікації. Достатнім є посилання на основну експертизу.

Крім того, додаткова експертиза може бути призначена у разі, якщо експерт дослідив не всі представлені в його розпорядження об'єкти, а лише їх частину, або вирішив лише деякі з поставлених перед ним питань. Така експертиза є неповною.

Оскільки додаткова експертиза призначається не заради спростування результатів основної експертизи, а для роз'яснення, уточнення, конкретизації зроблених висновків, вона, в більшості випадків, доручається тому ж експерту, вже знайомому з обставинами справи. Проте може бути призначений і інший експерт.

Якщо при проведенні основної експертизи експерту не вдалося дослідити всі перераховані в постанові про призначення основної експертизи об'єкти або вирішити всі поставлені перед ним питання з об'єктивних причин і на це вказано у висновку експерта, додаткова експертиза може бути доручена тому ж експерту. Якщо ж причини, через які вирішені не всі питання або досліджені не всі об'єкти у висновку не обумовлені, при вирішенні питання про те, кому доручати проведення повторної експертизи експерт, на нашу думку, повинен бути допитаний з метою з'ясування причин, через які він дослідив не всі об'єкти або вирішив не всі питання. Основних причин може бути декілька: неуважність, халатність, некомпетентність або навіть злий намір.

За *послідовністю проведення експертизи* поділяються на первинні і повторні. Повторною називається експертиза, під час якої досліджувалися ті ж об'єкти і вирішувалися ті ж питання, що й під час проведення первинної експертизи, висновок якої визнаний необґрунтованим або викликає сумніви. Це можливо, наприклад, у випадках, коли висновок первинної експертизи суперечить об'єктивно встановленим фактам, або не узгоджується із достовірними обставинами справи, або зроблено без урахування фактів, що відносяться до предмету експертизи, а також якщо при призначенні або проведенні первинної експертизи були допущені

ні порушення процесуальних норм, що регламентують призначення і проведення судових експертиз, зокрема, доручення проведення експертизи особі, зацікавленій у результаті справи, або некомпетентній, необґрунтоване відхилення клопотань учасників процесу у зв'язку з експертизою (наприклад, про призначення експерта з числа вказаних осіб, про постановку перед експертом тих або інших питань).

Повторна експертиза доручається іншому експерту або комісії експертів.

За *чисельністю і складом експертів* судові експертизи поділяються на одноосібні, комісійні і комплексні. Одноосібну експертизу проводить один експерт, комісійну – комісія, що складається з двох або більше експертів однієї спеціалізації. Комплексною є експертиза, в якій експерти, що спеціалізуються в різних класах або родах судових експертиз, зайняті сумісним рішенням одних і тих же питань і формулюванням спільного висновку.

Висновки із загальних питань, яких, як правило, в комплексних експертизах небагато, підписуються всіма судовими експертами, що брали участь у проведенні експертизи. При цьому припускається, що кожний з учасників комплексної експертизи, крім вузької спеціалізації, володіє знаннями в граничних областях наук, які використовувалися при дачі висновку. Прикладом такої експертизи може бути комплексна трасологічна і автотехнічна експертиза, призначена для встановлення механізму дорожньо-транспортної події.

Залежно від *вирішуваних задач* – експертизи поділяються на ідентифікаційні, діагностичні і ситуаційні.

Ідентифікаційні дослідження передбачають встановлення тождності об'єктів за їх слідами – відображеннями. Об'єктами індивідуальної криміналістичної ідентифікації не можуть бути тіла, що не володіють сукупністю відносно стійких ознак зовнішньої будови, наприклад силкі тіла і рідини.

Важливим завданням судової експертизи також є встановлення групової (родовий або видовий) приналежності об'єктів. Цей вид дослідження іноді називають груповою ідентифікацією. Висновок про групову приналежність означає, що досліджуваний об'єкт є представником певного роду або виду.

Діагностичні дослідження передбачають розпізнавання за слідами-відображеннями природи об'єктів в цілях їх розшуку, встановлення їх окремих властивостей і характеристик, а також станів об'єктів, обумовлених подією, що розслідується¹. Наприклад, встановлення технічної справності зброї і придатності її до здійснення пострілу; визначення зросту людини за слідами взуття; визначення наявності злочинної навички у особи, що вчинила зламування перешкоди за виявленими слідами, і т. ін.

Ситуаційні дослідження. Автором концепції про "ситуаційну експертизу" є Г.Л. Грановський, який підкреслює, що тут "йдеється про широкий підхід, що охоплює подію в цілому: її час, місце, структуру і стадії течії, а так само встановлення осіб, що беруть участь в ньому, предмету посягання, завданого збитку, зв'язків між діями осіб і наслідками, що відобразилися в окремих слідах і обстановці в цілому"². Р.С. Белкін, визнаючи спроможність і реальність існування ситуаційної експертизи, піддає критиці позицію Г.Л. Грановського. Аргументуючи свою позицію він указує на те, що ситуаційна експертиза, в тому виді, як її конструє Г.Л. Грановський, є нереальною по суті, і помилковою з процесуальної точки зору. "Предметом такої експертизи, – продовжує Р.С. Белкін, – є не подія в цілому, не вся ситуація, що існувала до, в момент або після злочину, а лише окремі елементи події, окремі деталі ситуації"³. Таким чином, ситуаційні дослідження включають визначення процесу (механізму і умов) взаємодії об'єктів⁴. Наприклад, встановлення механізму і умов зіткнення двох транспортних засобів, при ДТП, які дії і в якій послідовності скоював злочинець.

¹ Див.: Сегай М.Я., Стринжа В.К. Судебная экспертиза материальных следов-отображений: Проблемы методологии. – К.: Ін Юре, 1997. – С. 63.

² Грановский Г.Л. Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия // Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре – криминалистических чтениях 21 апреля 1977 года. – Вып. 16. – М.: ВНИИСЭ, 1977. – С. 3.

³ Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. – М.: Юридическая литература, 1988. – С. 62.

⁴ Див.: Сегай М.Я., Стринжа В.К. Указ. праця. – С. 64.

Слід зазначити, що наведена класифікація судових експертиз не є безперечною і потребує вдосконалення. Як вказує В.Г. Гончаренко "...необхідно забезпечити високий рівень науковості судової експертизи, особливо у галузі криміналістики. Величезної творчої роботи ... вимагає класифікація судових експертиз, ліквідація безпредметних і амбітних конструкцій, принципово шкідливих і чужих ідей і практиці об'єктивного правосуддя, що врешті ренг підривають авторитет наукової експертизи"¹.

Використана література:

1. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для ВУЗов / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: Изд-во НОРМА-ИНФРА, 2000. – С. 415.
2. Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. – М.: Норма, 2007. – С. 318.
3. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. – М.: Юридическая литература, 1988. – С. 62.
4. Гончаренко В.И. Вопросы реформы судебной экспертизы // Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики: Тезисы научно-практической конференции. – К., 1993. – С. 13 – 14.
5. Грановский Г.Л. Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия // Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре – криминалистических чтениях 21 апреля 1977 года. – Вып. 16. – М.: ВНИИСЭ, 1977. – С. 3.
6. Клименко Н.І. Судова експертологія: Курс лекцій: Навчальний посібник. – К.: Ін Юре, 2007. – С. 115.
7. Сегай М.Я., Стринжа В.К. Судебная экспертиза материальных следов-отображений: Проблемы методологии. – К.: Ін Юре, 1997. – С. 63.
8. Эйсман А.А. Криминалистика в системе юридических и естественных наук. – М., 1977. – С. 33 – 39.
9. Шляхов А.Р. Судебная экспертиза. Организация и проведение. – М.: Юридическая литература, 1979. – С. 11 – 12.

¹ Гончаренко В.И. Вопросы реформы судебной экспертизы / Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики: Тезисы научно-практической конференции. – К., 1993. – С. 13 – 14.

Н.П. Исаченко

кандидат юридических наук, старший преподаватель
кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

А.А. Сафонов

кандидат юридических наук, старший преподаватель
кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

ЭКСПЕРТНО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ УЧЕТЫ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ ОРГАНАМИ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Эффективность раскрытия и расследования преступлений во многом зависит от качества и количества криминалистически значимой информации, ее доступности и для следователей и лиц, осуществляющих розыск и дознание. Под этой информацией понимают в первую очередь фактические данные или сведения, находящиеся в причинно-следственной связи с событием преступления и характеризующие способ его совершения, лиц, его совершивших, предметы преступного посягательства, орудия преступления и т.п. обстоятельства. Такую информацию называют актуальной криминалистически значимой. Ее источниками являются самые разнообразные (материальные и идеальные) следы преступлений, а соответственно и слеодообразующие объекты.

Криминалистическая регистрация представляет собой информационно-поисковую систему, подсистемами которой являются криминалистические учеты. Они непосредственно не предусмотрены уголовно-процессуальным законодательством, однако порядок их ведения определен на основании требований УПК, касающихся правил фиксации, изъятия и хранения вещественных доказательств, получения образцов для сравнительного исследования, привлечения специалиста, а также назначения и производства экспертиз. Правовыми основаниями криминалистической регистрации являются также закон "О милиции" и закон "Об оперативно-розыскной деятельности". Процедура сбора учетных материалов детально регламентируется подзаконными актами – приказами и инструкциями.

На современном этапе борьбы с преступностью была реорганизована структура МВД РФ. Эти структурные изменения коснулись экспертно-криминалистических подразделений, и в частности, ведущихся в них экспертно-криминалистических учетов – системы хранения и поиска экспертно-криминалистической информации об объектах учета, используемой для решения задач оперативно-розыскной деятельности расследования уголовных дел.

Органы предварительного расследования или, по их поручению, сотрудники оперативных подразделений, направляют объекты, являющиеся вещественными доказательствами по уголовным делам, в ЭКЦ на исследование, проверку и постановку на учет.

Основной формой ведения экспертно-криминалистических учетов является картотека, состоящая из информационных карт (в необходимых случаях к ним прилагаются натурные объекты), содержащих закрепленную и систематизированную индивидуальную экспертно-криминалистическую информацию об объектах учета.

Использование автоматизированных информационных систем для ведения экспертно-криминалистических учетов допускается лишь после апробации и рекомендованных к использованию ЭКЦ МВД России. Экспертно-криминалистические учеты ОВД содержат:

- **федеральные учеты** в Экспертно-криминалистическом центре МВД РФ;

- **региональные учеты** в экспертно-криминалистическом центре МВД, ГУВД, УВД субъекта Российской Федерации, либо на территории нескольких субъектов РФ, определяемых МВД России;

- **местные учеты** в территориальных структурных подразделениях ЭКЦ МВД, ГУВД, УВД по экспертно-криминалистическому обеспечению городского, районного органа внутренних дел.

Перечень экспертно-криминалистических учетов органов внутренних дел Российской Федерации.

Федеральный уровень:

- 1) учет следов рук;
- 2) учет данных ДНК биологических объектов;
- 3) учет самодельных взрывных устройств;
- 4) учет самодельного огнестрельного оружия;

5) учет пуль, гильз и патронов со следами нарезного огнестрельного оружия, изъятых с мест происшествий;

6) учет контрольных пуль и гильз утраченного служебного, гражданского оружия с нарезным стволом, боевого ручного стрелкового оружия;

7) учет поддельных денежных билетов, ценных бумаг и документов;

8) учет поддельных монет.

Региональный уровень:

1) учет следов рук;

2) учет следов подошв обуви;

3) учет следов орудий взлома;

4) учет следов протекторов шин транспортных средств;

5) учет данных ДНК биологических объектов;

6) учет микрообъектов (микроволокон, частиц лакокрасочных покрытий, полимеров и металла);

7) учет самодельных взрывных устройств;

8) учет самодельного огнестрельного оружия;

9) учет пуль, гильз и патронов со следами нарезного огнестрельного оружия, изъятых с мест происшествий;

10) учет поддельных денежных билетов, ценных бумаг и документов;

11) учет поддельных монет.

12) учет субъективных портретов разыскиваемых лиц;

13) учет фонограмм речи (голоса) неустановленных лиц;

14) краниологический учет (учет черепов неопознанных трупов).

Местный уровень:

1) учет следов рук;

2) учет следов подошв обуви;

3) учет следов орудий взлома;

4) учет следов протекторов шин транспортных средств;

5) учет субъективных портретов разыскиваемых лиц;

В экспертно-криминалистических подразделениях могут быть созданы и другие учеты при оперативной необходимости и наличии материально-технического обеспечения.

Срок хранения объектов в учетах ЭКП определяется сроками давности по уголовным делам (2 года с момента постановки на учет –

по преступлениям небольшой тяжести; 6 лет – по преступлениям средней тяжести; 10 лет – по тяжким преступлениям; 15 лет – по особо тяжким преступлениям, а также может быть определен и другой срок лицом, направившим объект на учет), либо степенью устойчивости идентификационных признаков объектов.

Служебные помещения, предназначенные для хранения информационных массивов учетов, должны быть оборудованы средствами охранно-пожарной сигнализации и ограничения доступа посторонних лиц. Хранение натуральных объектов должно соответствовать правилам хранения отдельных видов вещественных доказательств, в условиях, исключающих их хищение, утрату или порчу, а также несанкционированный доступ к ним.

М.Г. Щербаковский

кандидат юридических наук, доцент, начальник кафедры криминалистики, судебной медицины и психиатрии (Харьковский национальный университет внутренних дел)

О.И. Тригубчак

ассистент кафедры хозяйственного права (Восточнукраинский национальный университет имени В. Даля)

ІНФОРМАЦІЙНЕ ОБЕСПЕЧЕННЯ СУДЕБНО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В інформаційному плані експертне дослідження – це аналітичний процес, що складається з послідовних операцій, "с допомогою яких отримують інформацію об об'єкті дослідження і його властивостях в межах поставленої задачі"¹.

Під інформацією в найбільшій загальній формулюванні розуміються деякі дані, сукупність яких-небудь даних, знань і т.д.² Указуючи на інформаційну сторону експертного дослідження Н.С.Полевой підкреслює, що "в основі рішення криміналістических завдань лежать процеси виділення, преобра-

¹ Данцер К., Тан Э., Мольх Л. Аналитика. Систематический обзор. – М., 1981. – С. 21.

² Энциклопедия кибернетики // Под ред. В.М.Глушко. – К., 1975. – С. 408.

зовання, хранения, исследования и оценки информации о признаках и свойствах объектов, в отношении которых решается та или иная задача"¹.

Поступающие на экспертизу объекты являются носителями информации как об обстоятельствах, причинно связанных с событием преступления, так и предшествовавших или последовавших за ним². Следовательно, экспертное исследование по существу является процессом декодирования информации, заключенной в объектах, в форму, доступную адресату доказывания³. Вещественные доказательства выступают носителями потенциальной информации, которая становится актуальной в результате целенаправленной деятельности эксперта.

Процесс получения информации при производстве экспертизы можно представить в виде слияния двух информационных потоков. Одним из них является исходная информация, т.е. сведения, полученные путем непосредственного исследования объекта и материалов расследуемого дела. Помимо исходной информации для решения поставленных вопросов эксперт до исследования и в ходе его проведения использует осведомительную информацию об объектах, которая определяется его компетенцией и включает знания о свойствах объектов, методах и методиках их исследования. Осведомительная информация с учетом иных информационных потоков служит основой для решения экспертных задач⁴.

Для установления фактических данных о расследуемом событии необходимо не только извлечь исходную информацию из представленных объектов, но и "обогащать" ее, используя осведомительную информацию. Таким путем эксперт получает "результатирующую" информацию, которая отличается некоторым инфор-

¹ Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. - М., 1982. - С. 106.

² Колдин В.Я., Полевой Н.С. Информационные процессы и структуры в криминалистике. - М., 1985. - С. 32 - 33.

³ Корухов Ю.Г. Исследование материальных источников криминалистической информации. - М., 1987. - С. 33.

⁴ Злочевский С.Е., Козенко А.В., Косолапов В.В. Информация в научных исследованиях. - К., 1969. - С. 71.

мационным приращением¹. В конечном счете – это доказательственная информация, для определения которой было назначено и проведено судебно-экспертное исследование.

Развитие судебных экспертных исследований, усложнение экспертных задач требует своевременного и полного информационного обеспечения эксперта необходимой ему информацией. Информационные познавательные потребности эксперта носят объективный и сознательный характер. Информационное обеспечение эксперта представляет собой особый вид деятельности, которая включает обработку, накопление, обновление (изменение), поиск и выдачу судебному эксперту необходимой для проведения исследования информации². Важной составной частью информационного обеспечения экспертных исследований, которая на основе соответствующих технических средств позволяет реализовать поиск и предоставление данных, является информационный фонд по криминалистической экспертизе. Большая часть необходимой эксперту осведомительной информации может быть внесена в информационный фонд и составить долговременную "память" эксперта.

Вопросы информационного обеспечения, принципы разработки, цель и структура информационных фондов широко освещены в работах Г.Л. Грановского, Г.И. Гончаренко, В.Я. Колдина, Н.С. Полевого, Д.Я. Мирского, Т.В. Устьянцевой, Н.С. Романова, А.Р. Шляхова, Л.Г. Эджунова, А.А. Эйсмана и др. Принципами создания информационных фондов в области судебных экспертиз является их связь с экспертными задачами, способность обеспечивать информационные запросы, возникающие при проведении научно-исследовательских разработок и учебно-методической работы³.

Рассмотрим структуру информационного фонда в инфологическом аспекте, который предусматривает раскрытие смысло-

¹ Романов Н.С. Вопросы теории информационного обеспечения судебно-экспертных исследований // Теоретические и методические вопросы судебной экспертизы: Сб. научн. тр. ВНИИСЭ. - М., 1984. - С. 146.

² Правовая информация / Под ред. А.Ф. Шебанова, А.Р. Шляхова. - М., 1974. - С. 67.

³ Создание информационных фондов в области судебной экспертизы // Методы рекомендации. - М., 1984. - 34 с.

вого содержания данных, независимо от способов ввода в память информационной системы.

В информатике справочно-информационный фонд определяется как упорядоченное собрание научно-технических документов, снабженное справочным аппаратом и предназначенное для справочно-информационного обслуживания¹. Для судебно-экспертной деятельности более приемлемой представляется широкая трактовка информационного фонда как банка данных, являющегося хранителем "специально подготовленной информации, необходимой для принятия решений различными потребителями в разные моменты времени"².

Информационный фонд по судебной экспертизе имеет специфические черты, обусловленные особенностями его использования и природой объектов исследования. Во-первых, помимо общетехнических документов, сведений фонд включает специальные данные криминалистического характера (классификации свойств, экспертные методики и т.д.), относящиеся к процессу судебно-экспертного исследования. Во-вторых, фонд должен включать не только документы, но и натурные образцы, а также структурированную совокупность информационных данных, программных, технических, языковых, организационно-методических средств, предназначенных для централизованного накопления и коллективного многоцелевого использования³.

Представляется, что информационный фонд должен состоять из нескольких составляющих, различающихся не только по характеру хранящейся информации, но и форме и содержанию: натурального фонда, специально-методического фонда, фонда документов, информационно-поискового аппарата.

Натурный фонд объединяет различные натурные коллекции. Одну совокупность образуют стандартные образцы. Образцы используются при классификационных исследованиях по опре-

¹ Жданова Г.С., Колобродова Е.С., Полушки В.А. Словарь основных терминов по информатике на русском и английском языках. - М., 1971. - С. 154.

² Клыков Ю.Н., Горьков Л.Н. Банк данных для принятия решений. - М., 1980. - С. 5.

³ Корюкова А.А., Лера В.Г. Основы научно-технической информации. - М., 1985. - С. 203.

делению отдельных свойств (состава, структуры, твердости и др.) объектов. Другую часть натуральных коллекций представляют альбомы, атласы и другие источники изображений (например, морфология биологических объектов, структура металлов и пр.), необходимые в практической деятельности эксперта. Третьей составляющей является натурная коллекция документов на изготовление отдельных изделий (фарные рассеиватели, протекторы и пр.). Коллекцией особого рода, имеющей важное практическое и методическое значение, является фототека объектов, ранее подвергнутых экспертному исследованию доказательств (например, изображения поверхностей разрушения металлических деталей). Фототека может быть использована, как при исследовании аналогичных объектов, так и в качестве учебного материала в период подготовки экспертов.

Отличительной особенностью информационного фонда в экспертной деятельности является то, что он должен включать не только справочные сведения, почерпнутые из документальных источников, натуральных образцов, но и формализованный экспертный опыт в форме алгоритмизированных схем исследования объектов. Специально-методический фонд должен содержать схемы решения (методики исследования) отдельных типовых экспертных задач различных классов, родов с учетом определенных исходных данных. Составной частью специально-методического фонда является классификация криминалистически значимых свойств объектов, которая используется при оценке полученных результатов. Так, в специально-методический фонд целесообразно включать различные сведения о наиболее типичных объектах экспертного исследования. Эта часть фонда является основой информационно-поисковой системы, служащей для быстрого определения одних свойств объектов по иным свойствам, которые установлены в ходе экспертного исследования.

Значительный объем информационного фонда занимает фонд документов, которые можно подразделить на первичные и вторичные. В первичных документах непосредственно содержатся научно-техническая и специальная информация, интересующая эксперта. Первичные документы составляют выдержки из различных

отчетов, переводы технических и специальных изданий, а также коллекция образцов экспертных заключений. Вторичные документы - результат аналитико-синтетической переработки одного или нескольких первичных документов или сведений о них. Основная функция вторичных документов - ориентация экспертов в документальном потоке литературы, посвященной отдельным объектам исследования. Вторичные документы образуют библиографические данные о монографиях, учебных изданиях, справочниках, каталогах, диссертациях, статьях и других общетехнических и специальных источниках. К этой категории документов относятся и наименования ГОСТов на изделия, методы их исследования. Использование нормативно-технических документов является необходимым элементом судебно-экспертного исследования.

Рассмотрим значение и роль стандартов в экспертном исследовании материалов, веществ и изделий.

Необходимость привлечения нормативных документов обусловлена высоким уровнем стандартизации на всех стадиях производства изделий, начиная с момента изготовления материалов и кончая выпуском готовой продукции. Для целей судебно-экспертного исследования существенным является то, что стандарты в определенных пределах регламентируют субстанциональные (состав, структура) и сигналетические (форма, размеры, конструкция) свойства конечного продукта. Стандарты являются технико-юридическими нормами, нарушение которых влечет юридическую ответственность¹.

Информация, извлекаемая из нормативно-технических документов, может быть применена на разных стадиях экспертного исследования. На подготовительной и аналитической стадиях информативные данные используются для следующих целей:

- отбор проб, выбор условий анализа и технических средств (аппаратура, реактивы и т.п.) согласно стандартам;
- описание характеристик, параметров материала, изделий в рекомендованных стандартами единицах и терминах. Например, наименование сплавов, различных внутренних и внешних дефектов изготовления и т.п.

¹ Теория государства и права / Под ред. С.С. Алексеева. - М., 1995. - С. 249.

На стадии сравнения и оценки результатов исследования привлечение нормативных данных позволяет решать отдельные задачи:

1) классификационные: отнесение исследуемых объектов к определенному множеству изделий, установление марки, типа изделия по выявленным свойствам, характеристикам, регламентируемым нормативными документами;

2) диагностические: определение способа изготовления материала, изделия по выявленным свойствам и последующим их сопоставлением с требованиями стандартов; определение области применения материала по технологическим особенностям изготовления, нормируемым стандартами; определение примерного времени изготовления объекта путем сравнения его свойств с требованиями действующих и отмененных стандартов на аналогичный вид продукции;

3) идентификационные: использование стандартов дает возможность выделить признаки, позволяющие решить задачу установления групповой принадлежности сравниваемых объектов по особенностям изготовления.

Из практики известно, что промышленные предприятия нередко нарушают нормы стандартов и выпускают нестандартную продукцию. Причинами нарушений требований стандартов является отсутствие необходимых для их выполнения материалов, соответствующего оборудования, выборочный контроль, который не может дать 100% гарантии качества¹. Одно и то же свойство, например, наличие и содержание определенного компонента, может иметь различное значение для идентификации объекта. Оценка идентификационной значимости свойств объектов часто связана с их сопоставлением со свойствами, регламентируемыми нормативами на изготовление соответствующей продукции. Содержание, например, компонента или примеси в пределах допуска стандарта не является редким явлением. Однако значительное превышение (снижение) количества компонента сверх (ниже) установленной нормы либо появление непредусмотренных стандартами элементов индивидуализирует материал, из которого

¹ Контроль качества термической обработки стальных полуфабрикатов и деталей / Под ред. В.Д. Кальнера. - М., 1984. - С. 121.

изготовлены объекты. Поэтому качественные и (или) количественные отклонения свойств объекта от нормированных стандартами относятся к разряду групповых свойств, характеризующих особенности его изготовления. Таким образом, обеспечение экспертов информацией о нормативной документации, составляющей часть информационного фонда, играет важную роль для правильной оценки свойств исследуемых объектов.

На современном этапе развития судебных экспертиз функционирование информационного фонда наиболее эффективно лишь на основе компьютерных средств. В этом случае введенные в память компьютера сведения из документального и специально-методического фондов образуют базу данных информационной системы¹.

Информационное обеспечение эксперта требует не только определенной организации информационного массива, но и системы потока информации и выдачу ее по целевым запросам. Для выполнения второй из отмеченных функций служит информационно-поисковая система. В зависимости от способа реализации (информационных запросов и объектов поиска) система может быть разделена на документальную и фактографическую². В документальных (документографических) информационно-поисковых системах в ответ на запрос эксперта, в котором сформулированы требования к искомой осведомительной информации, указываются документы, содержащие нужную информацию. Объектами хранения, поиска и выдачи служат вторичные документы. В фактографических системах осуществляется поиск и выдача различного рода конкретных сведений (фактов), например, о субстанциональных или сигналетических свойствах объектов. Искомые факты извлекаются из источников, составляющих информационный фонд. Для сферы фактографического обслуживания характерны источники информации, образующие специальный фонд и первичные документы. Главной задачей этого обслужи-

¹ Горяник В.В., Российская Е.Р. Рентгеноструктурный флуоресцентный анализ при исследовании объектов криминалистической экспертизы. - М., 1981. - С. 18.

² Монастырский И.М. Информационно-поисковые системы. - М., 1983. - С. 14.

вания является содержательная сторона сообщаемой информации.

В настоящее время в некоторых государственных экспертных учреждениях (службах) существуют небольшие по объему информационные фонды, являющиеся ценным подспорьем в практической деятельности¹. Однако практика показывает, что отдельные изолированные информационные фонды не в состоянии в должной мере обеспечить информацией экспертов даже тех учреждений, где эти фонды имеются. Возникает настоятельная необходимость в создании на базе использования передовой техники более эффективной централизованной справочно-информационной службы.

Централизованный информационный фонд должен стать коммуникационным центром для судебных экспертов различных профилей. Неуклонное расширение экспертной практики, увеличение методических и теоретических разработок по исследованию разнообразных объектов требует четкого и оперативного обмена информацией. Это предполагает возникновение обратных связей "эксперт - информационный фонд", непрерывно пополняющих фонд данными, почерпнутыми в ходе проведения отдельных экспертиз и научных исследований.

Использованная литература:

1. Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. - М., 1982.
2. Колдин В.Я., Полевой Н.С. Информационные процессы и структуры в криминалистике. - М., 1985.
3. Корухов Ю.Г. Исследование материальных источников криминалистической информации. - М., 1987.
4. Злочевский С.Е., Козенко А.В., Косолапов В.В. Информация в научных исследованиях. - К., 1969.
5. Романов Н.С. Вопросы теории информационного обеспечения судебно-экспертных исследований // Теоретические и методические вопросы судебной экспертизы: Сб. научн. тр. ВНИИСЭ. - М., 1984.

¹ О создании информационных фондов в области судебной экспертизы в некоторых судебно-экспертных учреждениях Минюста СССР // Экспертная практика и новые методы исследования. - М., 1985. - Вып. 13. - 32 с.

6. Правовая информация / Под ред. А.Ф. Шебанова, А.Р. Шляхова. - М., 1974.

7. Создание информационных фондов в области судебной экспертизы // Методические рекомендации. - М., 1984.

8. Монастырский И.М. Информационно-поисковые системы. - М., 1983.

К.К. Сейтенов

кандидат юридических наук, декан факультета
международных и национальных отношений
(Казахский гуманитарно-юридический университет)

Т.Г. Шаова

кандидат юридических наук,
доцент кафедры исследования документов
(Волгоградская академия МВД России)

СОВРЕМЕННАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ЗАДАЧ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Классификация задач судебной экспертизы является поводом для научных дискуссий в течение уже почти тридцати лет. До конца 70-х годов прошлого столетия об этом, фактически, не говорилось, так как все экспертные задачи делились тогда (если не учитывать первоначальную дифференциацию их Е.Ф. Буринским на определенные и неопределенные¹) только на две группы: идентификационные и неидентификационные. Такое деление было предложено А.И. Винбергом в одном из первых советских учебников по криминалистике (1935 года). В период своего "безраздельного" существования (ориентировочно, с 1935 г. по 1977 г.) оно было оправданным, так как в то время первоочередной задачей являлась разработка проблем криминалистической идентификации². Решению же всех других (неидентификационных) вопросов

¹ Буринский Е.Ф. Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею. - СПб. - М., 1903. - С. 281 - 282.

² Колдин В.Я. Идентификация и ее роль в установлении истины по уголовным делам. - М.: Изд. МГУ, 1969. - С. 140 - 145.

уделялось недостаточно внимания. Здесь следует сказать, что не было сформулировано даже четкого понятия "неидентификационной экспертизы".

Чаще всего под ним понималось "решение вопросов по установлению различного рода фактов". Так даже предлагалось назвать такого рода исследование. Против этого выступили Р.С. Белкин и А.И. Винберг. Они считали, что термин "экспертиза факта" не является "достаточно корректным, ибо идентификационная экспертиза... тоже представляет собой экспертизу по установлению факта"¹. Критиковал эту точку зрения и Ю.П. Седых-Бондаренко².

С ростом количества и видов новых задач, не связанных с идентификацией, терминологическое сочетание "неидентификационные экспертизы" не стало соответствовать сущности и значению проводимых исследований, так как по своему смысловому значению оно сводилось к понятию, противоположному идентификационной экспертизе³.

Деление экспертиз на идентификационные и неидентификационные "слишком расплывчато, - писали А.И. Винберг и Н.Т. Малаховская, - аналогично делению экспертиз на химические и нехимические"⁴.

Поэтому, в 70-х годах прошлого столетия сначала появляются научные статьи по криминалистической диагностике, а затем - целый ряд работ, посвященных классификации экспертных задач по разным основаниям.

В 1977 году в статье "Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия" Г.Л. Грановский предложил разделить все неидентификационные задачи по цели исследования

¹ Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика. Общетеоретические проблемы. - М.: Юридическая литература, 1973. - С. 226.

² Седых-Бондаренко Ю.П. Криминалистическая неидентификационная экспертиза. - М., 1973. - С. 9.

³ Корухов Ю.Г. Трасологическая диагностика: Методическое пособие. - М., 1983.

⁴ Винберг А.И., Малаховская Н.Т. Судебная экспертология. Общетеоретические и методологические проблемы судебных эксперти. - Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. - С. 160.

на два види: *диагностические* и *ситуационные*. Это деление поддержал и теоретически обосновал А.И. Винберг. Т.М. Пучкова к данным задачам прибавила *классификационные*.

Далее, и в общей теории, и в конкретных родах и видах задачи судебной экспертизы стали дифференцироваться на:

- *идентификационные, диагностические, ситуационные, классификационные* (А.И. Винберг, Н.Т. Малаховская; А.Ф. Аубакиров¹);

- *идентификационные, диагностические классификационные, диагностические задачи исследования состояния, атрибутивные (вспомогательные)* (А.И. Рудиченко);

- *идентификационные, ситуационные, реставрационные, классификационные, диагностические* (В.А. Пучков);

- *идентификационные, диагностические, классификационные* (Ю.Г. Корухов, В.Ф. Орлова, Шляхов А.Р., "Криминалистическая энциклопедия", "Энциклопедия судебной экспертизы"), к которым А.М. Зинин и Н.П. Майлис добавили еще *интеграционные задачи*;

- *идентификационные, классификационные, диагностические, реституционные, прогностические, ретроспективные* (Т.В. Толстухина);

- *идентификационные и диагностические* (Т.В. Аверьянова, В.А. Снетков², Р.С. Белкин);

- *идентификационные и диагностические, "частным случаем" которых являются классификационные задачи* (Е.Р. Россинская);

- *идентификационные, диагностические и ситуационные (ситуа-логические)* (М.Я. Сегай, В.К. Стригжа, В.Я. Колдин);

- *идентификационные, классификационно – диагностические, собственно диагностические, обстановочные, причинно – динамические*;

- *диагностические, классификационные, идентификационные, ситуационные, пространственно – временные (ретрологические)* (А.А. Шнайдер).

¹ Аубакиров А.Ф., Ким Э. Криминалистическая экспертиза материалов и веществ: Учебное пособие. – Алматы: ВШП "Эділет", 2001.

² Снетков В.А. Криминалистическая диагностика: спорные проблемы // Вопросы криминалистики и экспертно-криминалистические проблемы: Сб. науч. тр. – М., 1997. – С. 21; Снетков В.А. Криминалистическая диагностика в деятельности экспертно-криминалистических подразделений МВД России по применению экспертно-криминалистических методов и средств. – М., 1998. – С. 6.

Таким образом, в литературе по общей теории судебной экспертизы выделены следующие ее задачи, дифференцированные по цели исследования:

- *идентификационные*, имеющие целью установление тождества исследуемых объектов по их материальным отображениям (А.И. Винберг, Н.Т. Малаховская);

- *диагностические*, проводимые для установления времени, механизма события, способа действия, свойств человека, вещи (А.И. Винберг, Н.Т. Малаховская);

- *классификационные*, для определения групповой принадлежности (А.И. Винберг, Н.Т. Малаховская)¹ или установления "соответствия объекта определенным заранее заданным характеристикам и отнесение его на этом основании к определенному классу, роду, виду" (Е.Р. Россинская)²;

- *диагностические классификационные* – "задачи установления родовой и групповой принадлежности объектов ..., соответствия характеристик исследуемого явления определенным нормативам либо заранее установленным правилам, условиям, ... способа изготовления" (А.И. Рудиченко);

- *ситуационные* – для установления обстоятельств события, способа совершения и сокрытия преступлений (А.И. Винберг, Н.Т. Малаховская);

- *интеграционные* – задачи, решаемые в процессе комплексных исследований (могут в качестве подзадач включать идентификационные, диагностические, классификационные и другие задачи (А.М. Зинин, Н.П. Майлис);

- *задачи исследования состояния явления* – "установление пространственных, временных характеристик, а также первоначального вида (типа) или технического состояния измененных ... объектов, целевого назначения" (А.И. Рудиченко);

¹ Снетков В.А. Криминалистическая диагностика: спорные проблемы // Вопросы криминалистики и экспертно-криминалистические проблемы: Сб. науч. тр. – М., 1997. – С. 21; Снетков В.А. Криминалистическая диагностика в деятельности экспертно-криминалистических подразделений МВД России по применению экспертно-криминалистических методов и средств. – М., 1998. – С. 155 – 176.

² Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. – М.: Норма, 2006. – С. 26.

- *реставрационные* – воспроизведение события, обстановки, действий участников преступления (В.А. Пучков);

- *реституционные* – "воссоздание, восстановление характеристик объекта или криминальной обстановки механизма события на основании исследования результатов действий объектов или их отображений" (Т.В. Толстухина);

- *прогностические* – "предсказание событий, обстоятельств, обстановки, характеристик объектов на основании исследования результатов криминальных действий объектов или их отображений" (Т.В. Толстухина);

- *ретроспективные* "воспроизведение, восстановление в памяти увиденного или услышанного на основании личного восприятия конкретного события" (Т.В. Толстухина);

- *атрибутивные (вспомогательные)* – задачи, которые "по целям и структуре исследования совпадают с начальными этапами как идентификационных, так и диагностических задач, на которых выявляются определенные характеристики исследуемых объектов или явлений" (А.И. Рудиченко);

- *обстановочные* – выявление обстановки совершения преступления;

- *причинно-динамические* – определение причины совершения преступления;

- *пространственно-временные (ретрологические)* – целью которых является установление места и времени факта, явления, события (А.А. Шнайдер);

В отдельных родах и видах судебной экспертизы, например, в судебно-баллистической, решаются еще *реконструкционные* задачи "по восстановлению уничтоженных или измененных номерных знаков (серия, номер и год изготовления), маркировочных обозначений и клейм на частях и деталях огнестрельного оружия".

Экспертные задачи в специальной литературе, помимо цели исследования, классифицируются:

- *по значению* – на основные и вспомогательные;

- *по объему* – на общие и частные (промежуточные подзадачи);

- *по способу решения* – на стандартные и нестандартные (эвристические);

- *по времени решения* – на конечные и промежуточные;

- *по степени сложности* – на простые, сложные, повышенной сложности и сверхсложные;

- *по частоте встречаемости* – на часто встречаемые, средней частоты встречаемости и редко встречаемые;

- *по степени общности* – на общие задачи рода экспертизы, типичные задачи вида экспертизы, конкретные задачи проводимой экспертизы и другим основаниям.

Использованная литература:

1. Бурицкий Е.Ф. Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею. – СПб. – М., 1903. – С. 281 – 282.

2. Колдин В.Я. Идентификация и ее роль в установлении истины по уголовным делам. – М.: Изд. МГУ, 1969. – С. 140 – 145.

3. Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика. Общетеоретические проблемы. – М.: Юридическая литература, 1973. – С. 226.

4. Седых-Бондаренко Ю.П. Криминалистическая неидентификационная экспертиза. – М., 1973. – С. 9.

5. Корухов Ю.Г. Трасологическая диагностика: Методическое пособие. – М., 1983.

6. Винберг А.И., Малаховская Н.Т. Судебная экспертология. Общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. – С. 160.

7. Аубакиров А.Ф., Ким Э. Криминалистическая экспертиза материалов и веществ: Учебное пособие. – Алматы: ВШП "Эділет", 2001.

8. Снетков В.А. Криминалистическая диагностика: спорные проблемы // Вопросы криминалистики и экспертно-криминалистические проблемы: Сб. науч. тр. – М., 1997. – С. 21; Снетков В.А. Криминалистическая диагностика в деятельности экспертно-криминалистических подразделений МВД России по применению экспертно-криминалистических методов и средств. – М., 1998. – С. 6, 155 – 176.

9. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. – М.: Норма, 2006. – С. 26.

Л.Г. Шапиро

кандидат юридических наук, доцент, заведующая кафедрой
криминалистического обеспечения расследования преступлений
(ГОУ ВПО "Саратовская государственная академия права")

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Судебная экспертиза является наиболее распространенной формой применения специальных знаний в уголовном судопроизводстве, поскольку обеспечивает квалифицированное и методически обоснованное исследование объектов, имеющих значение для установления обстоятельств преступления.

Проблемы, связанные с использованием судебной экспертизы, всегда привлекали внимание ученых-юристов. Известный русский процессуалист Л.Е. Владимиров отмечал, что вопрос о сущности экспертизы, ее роли в системе доказательств и процессе вообще – чисто практический, разрешение которого во многих отношениях необходимо¹.

Уголовно-процессуальный кодекс, регламентирующий порядок уголовного судопроизводства на территории Российской Федерации, к сожалению, не содержит четкого определения понятия "судебная экспертиза". Пункт 49 статья 5 УПК РФ лишь предусматривает, что судебная экспертиза – это экспертиза, производимая в порядке, установленном настоящим Кодексом. В процессуальной, криминалистической литературе и исследованиях по судебной экспертизе единообразный подход к проблеме ее понятийного аппарата также отсутствует. Это в определенной мере негативно отражается на использовании данной формы реализации специальных знаний. "Обеспечение качества судебных экспертиз зависит не только от научных и методических разработок по исследованию доказательств, но и от правовых норм, закрепляющих их назначение, организацию и непо-

¹ См.: Владимиров Л.Е. Учение об Уголовных Доказательствах. Часть: Общая и Особенная. Третье издание. С.-Петербург: Кн. маг. "Законоведение", 1910. – С. 208 – 209.
58

средственное производство"¹. Анализ специальной литературы по этому вопросу подтверждает отсутствие системности в определении критериев выделения признаков судебной экспертизы.

Важная роль в выяснении обстоятельств, входящих в предмет доказывания по делам о преступлениях в сфере экономической деятельности, принадлежит судебно-экономической экспертизе². 35,7% из числа опрошенных следователей отметили, что назначали тот или иной вид судебно-экономической экспертизы при расследовании преступных уклонений от уплаты налогов, незаконном получении кредита и других экономических преступлений.

К сожалению, среди ученых нет единого мнения относительно классификации судебно-экономических экспертиз (бухгалтерская, финансово-экономическая, финансово-аналитическая, финансово-кредитная, плано-экономическая, налоговая и т.п.), что во многом обуславливает серьезные проблемы в практической деятельности. Т.В. Аверьянова справедливо указывает, что предлагаемые различными авторами классификации судебных экспертиз весьма условны³.

Единый подход к классификации судебных экспертиз экономического профиля отсутствует и в судебно-экспертных учреждениях МВД РФ и Минюста РФ. В структуре Российского федерального Центра судебной экспертизы при Минюсте РФ имеется отдел судебных экономических экспертиз (ОСЭЭ), основными задачами которого является производство судебных бухгалтерской, финансово-экономической экспертиз⁴. В 1995 году экспертными

¹ Майлис Н.П. Регулирование судебно-экспертной деятельности в свете современного законодательства // Судебная экспертиза. – 2004. – № 1. – С. 7.

² См.: Дмитриенко Т.М., Чаадаев С.Г. Судебная (правовая) бухгалтерия: Учебник. – М., 1998; Комиссаров В.И., Лапин Е.С. Расследование хищений, совершенных с использованием товарных кредитов. – М., 2001. – С. 173 – 178; Богомолов А.М. Судебная финансово-экономическая экспертиза по делам о незаконном получении кредита и банкротстве. – М., 2002.

³ См.: Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза: Курс общей теории. – М.: Норма, 2006. – С. 318.

⁴ См.: Приказ Минюста РФ от 14 мая 2003 года № 114 "Об утверждении Перечня родов (видов) экспертиз, выполняемых в государственных судебно-экспертных учреждениях Министерства юстиции Российской Федерации и Перечня экспертных специальностей, по которым предоставляется право самостоятельного производства судебных экспертиз в государственных судебно-экспертных учреждениях Министерства юстиции Российской Федерации // http://www.sudexpert.ru/_osec.htm 02.04.2007

подразделениями Российского федерального Центра судебных экспертиз при Минюсте России было проведено 753 судебно-экономических экспертиз (далее – СЭЭ); в 1996 г. – 842; в 1997 г. – 956; в 1998 г. – 1087; в 1999 г. – 1211; в 2000 г. – 3193; в 2001 г. – 6201; в 2002 г. – 2987; в 2003 г. – 2587; в 2004 г. – 2330; в 2005 г. – 2310 СЭЭ¹.

В соответствии с утвержденной в МВД России классификацией экспертами-экономистами производятся экспертизы следующих родов: бухгалтерские; налоговые; финансово-аналитические и финансово-кредитные². В подразделениях ЭКЦ МВД России на конец 2004 года работало около 700 экспертов-экономистов. За 2004 год выполнено свыше 6 000 судебно-экономических экспертиз, из которых: бухгалтерских – 74% от общего количества; налоговых – 21, 5%; финансово-аналитических и финансово-кредитных – 4, 5%³. В ЭКЦ ГУВД по Саратовской области в 2005 году было выполнено 115 судебно-экономических экспертиз, в 2006 году – 210, а за 10 месяцев 2007 года – 180⁴.

Отсутствие в теории и на практике единой классификации судебно-экономических экспертиз во многом обусловливается различными подходами к определению ее основания⁵. В ряде работ при классификации судебно-экономических экспертиз вообще не используется какой-либо критерий.

Одним из наиболее распространенных родов судебных экспертиз является судебно-бухгалтерская экспертиза: 92,3% из числа

¹ Судебно-экономические экспертизы, проведенные экспертами судебно-экспертных учреждений Минюста России // Данные РФЦСЭ при Минюсте России.

² См.: Приказ МВД РФ от 29 июня 2005 года № 511 "Вопросы организации производства судебных экспертиз в экспертно-криминалистических подразделениях органов внутренних дел Российской Федерации", Приложение № 2 // Российская газета. – 2005. – 30 августа.

³ См.: Мусин Э.Ф., Ефимов С.В. Особенности назначения и производства судебно-экономических экспертиз: теория и практика // Уголовный процесс. – 2005. – № 6. – С. 58 – 59; Мусин Э.Ф., Ефимов С.В. Методика производства судебно-экономических экспертиз: вопросы теории и практики // Вестник МВД России. – М., 2006. – № 3. – С. 18.

⁴ Данные ЭКЦ ГУВД по Саратовской области.

⁵ На данную проблему указывают и другие авторы. См., например: Климович Л.П. Судебно-экономические экспертизы: теоретические и методические основы, значение при расследовании преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Красноярск, 2004. – С. 22.

опрошенных следователей отметили, что назначали ее при расследовании преступлений в сфере экономической деятельности.

Анализ материалов следственной, судебной и экспертной практики по делам о преступлениях в сфере экономической деятельности показал, что практика назначения и производства судебно-бухгалтерских экспертиз сопряжена с многочисленными трудностями. Эти трудности обуславливаются, в первую очередь, тем, что следователи, как правило, имеют слабое представление о бухгалтерском учете и его терминологическом аппарате, о возможностях судебно-бухгалтерской экспертизы и о признаках, отличающих ее от иных смежных экспертиз, ревизии, документальной и иной проверки финансово-хозяйственной деятельности налогоплательщика.

Существенной проблемой для практических работников является то обстоятельство, что действующая Инструкция по организации назначения и производства судебно-бухгалтерских экспертиз от 9 июня 1987 года № К-8-463 не отвечает современным требованиям расследования преступлений и судебно-экспертной практики. В тоже время имеющийся проект Временной инструкции по производству судебно-бухгалтерских экспертиз в подразделениях бухгалтерских экспертиз органов внутренних дел, подготовленный отделом бухгалтерских экспертиз ЭКЦ МВД РФ, так и остался без согласования, утверждения и реализации.

В данном случае очевиден застой в разработке новой Инструкции и методических рекомендаций по судебно-бухгалтерской экспертизе. В аналогичной ситуации 1951 г. С.П. Фортинский отмечал: "... результатом пренебрежительного отношения к вопросам бухгалтерской экспертизы являются частые случаи ненаучных, а иногда и псевдонаучных ее заключений"¹.

В связи с этим следователи и судьи должны обладать минимальными знаниями (основами знаний) в области бухгалтерского учета и анализа хозяйственной деятельности для назначения судебно-бухгалтерской экспертизы и оценки заключения эксперта-бухгалтера. Если их знаний окажется недостаточно для правиль-

¹ Фортинский С.П. Проблемы судебной бухгалтерии // Вопросы советской криминалистики. – М., 1951. – С. 144.

ной подготовки материалов для эксперта и для постановки и формулировки вопросов перед ним, приглашается специалист (в процессуальном смысле) в области бухгалтерского учета и анализа хозяйственной деятельности, который консультирует следователя и суд об объеме материалов, необходимых для эксперта-бухгалтера, и помогает формулировать вопросы, которые должны быть поставлены на его разрешение¹.

Проблемой, препятствующей эффективному производству судебно-бухгалтерской экспертизы, является полное либо частичное отсутствие бухгалтерского учета у хозяйствующего субъекта. В этом случае сначала необходимо восстановить бухгалтерский учет², а лишь затем назначать экспертизу, поскольку восстановление бухгалтерского учета не входит в компетенцию эксперта-бухгалтера.

Анкетирование следователей показало, что 86% из них не представляет, как проводится восстановление бухгалтерского учета, какие документы при этом проверяются; какие приемы используются; кто из специалистов привлекается для восстановления бухгалтерского учета и т.д.

В литературе сформулированы отдельные рекомендации относительно оформления хода и результатов восстановления бухгалтерского учета. Специалист должен оформить специальным актом все документальное восстановление операций. Финансово-хозяйственные операции в нем должны быть указаны в хронологическом порядке, по их наименованиям, содержанию и полному объему. Акт дает возможность следователю проверить: а) приняты ли исчерпывающие меры по установлению предприятий-контрагентов; б) в полном ли объеме восстановлен бухгалтерский учет; в) объективно ли

¹ См.: Фортинский С.П. Теоретические основы и сущность судебно-бухгалтерской экспертизы в советском судопроизводстве: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - М., 1967. - С. 31.

² В УПК РСФСР существовала норма, которая предусматривала восстановление бухгалтерского учета за счет собственных средств в качестве самостоятельного процессуального способа собирания сведений, имеющих значение для уголовного дела (ст. 70 УПК РСФСР). Восстановление бухгалтерского учета – один из методов ревизии (проверки)³, поэтому позиция законодателя по его выделению в УПК была необоснованной и нелогичной.

специалист восстановил бухгалтерский учет; г) не допустил ли специалист ошибок в процессе восстановления бухгалтерского учета¹. Специфика вопросов, возникающих у следователя в ходе расследования преступлений в области налогообложения, а также особенности экспертных исследований, позволяющих ответить на них, побуждает некоторых авторов вести речь о самостоятельном виде экономических экспертиз – налоговой экспертизе². По мнению И.И. Кучерова, налоговая экспертиза непременно должна получить свое скорейшее теоретическое и практическое развитие, поскольку судебно-экономическая, судебно-бухгалтерская и иные судебные экспертизы, назначаемые при расследовании преступлений в области налогообложения, не решают всех задач, стоящих при расследовании данной категории уголовных дел³.

Экспертиза, названная налоговой, впервые была проведена по инициативе Департамента налоговой полиции РФ при расследовании уголовного дела в отношении С. Мавроди с привлечением видных практиков и ученых в области экономики, финансов, права, специалистов по налоговому законодательству из Минфина, Госналогслужбы, Финансовой академии при Правительстве РФ, некоторых институтов. На основе имеющейся информации, банковских данных, приложений к балансам и других документов был применен метод моделирования баланса. В результате экспертизы пришли к однозначному выводу – факт сокрытия налогов в данном случае не вызывает сомнений.

Судебно-налоговая экспертиза проводится экспертами-экономистами Судебно-налоговая экспертиза проводится эксперта-

¹ См.: Дьячков А. Назначение ревизии и бухгалтерской экспертизы при восстановлении бухгалтерского учета // Законность. - 2000. - № 12. - С. 15.

² См.: Кучеров И.И., Марков А.Я. Расследование налоговых преступлений. - М., 1995. - С. 151; Мусин Э.Ф., Борисов А.Н. Судебно-налоговая экспертиза как новый род судебно-экономической экспертизы // Экспертная практика. - М., 2003. - № 55; Минасов Ю.А. Истребование документальных проверок, ревизий на стадии возбуждения уголовного дела об уклонении от уплаты налогов или страховых взносов с организации // "Черные дыры" в Российском законодательстве. - 2007. - № 4. - С. 347.

³ См.: Кучеров И. Почему нужна налоговая экспертиза? // Налоговая полиция. - 1995. - № 16. - С. 3.

ми-экономистами экспертно-криминалистических подразделений ОВД¹. Включение в класс судебно-экономических экспертиз судебно-налоговой экспертизы было предусмотрено Методическими основами производства судебно-экономических экспертиз в ФСНП России, разработанными Экспертным управлением ФСНП России. Судебные эксперты-экономисты упраздненной ФСНП России согласно Приказу МВД России от 11 июня 2003 года № 400 переведены в экспертно-криминалистические подразделения органов внутренних дел.

Э.Ф. Мусин и С.В. Ефимов полагают, что на разрешение налоговой экспертизы могут быть поставлены, в частности, следующие вопросы:

1. Соответствует ли положениям законодательства налоговая база по налогу на прибыль определенной фирмы за отчетный период? Если нет, то каков размер неисчисленного налога на прибыль?

2. Отвечает ли требованиям законодательства порядок исчисления налога на прибыль, примененный организацией, с операций по передаче прав требования? Если не отвечает, то как это повлияло на размер исчисленного налога на прибыль?

3. Отражены ли в документации предприятия операции по реализации конкретного товара за определенный период? Если нет, то как это повлияло на размер исчисленного налога на прибыль?

Вопросы, связанные с определением соответствия требованиям законодательства о налогах и сборах действий налогоплательщиков по формированию налоговой базы, применению налоговых вычетов и т.п., содержатся также в примерном перечне вопросов, которые могут быть поставлены на разрешение судебно-налоговой экспертизы, предлагаемом в Методических рекомендациях

¹ Экспертами-экономистами ЭКЦ ГУВД по Саратовской области в 2005 году было проведено 20 судебно-налоговых экспертиз, в 2006 году – 40, а за 10 месяцев 2007 года – 41 (данные ЭКЦ ГУВД по Саратовской области, полученные автором при производстве настоящего исследования).

² См.: Мусин Э.Ф., Ефимов С.В. Особенности назначения и производства судебно-экономических экспертиз: теория и практика // Уголовный процесс. – 2005. – № 6. – С. 62.

ях о порядке назначения и производства судебно-экономических экспертиз в экспертно-криминалистических подразделениях ОВД¹. Очевидно, что такие вопросы носят правовой характер, поэтому не могут входить в компетенцию эксперта-экономиста. Следовательно и суд должны интересоваться не правовые, а экономические экспертные исследования, связанные с определением размера налога, от уплаты которого физические или юридические лица уклонились, и решением других вопросов экономического характера.

Анализ позиций сторонников судебно-налоговой экспертизы позволил сделать вывод о том, что ее выделение в самостоятельный род (вид) нецелесообразно и необоснованно, поскольку она не обладает самостоятельностью таких категорий, как: область специальных знаний эксперта, предмет, задачи, объект и методика исследования. По существу к компетенции этой экспертизы относится решение задач существующих судебно-экономических экспертиз в комплексе. С учетом специфики обстоятельств, подлежащих доказыванию по делам о преступлениях в сфере налогообложения, целесообразно назначать комплексную судебно-бухгалтерскую и финансово-экономическую экспертизу, что позволит исключить дублирование и сократить время на экспертное исследование. Анкетный опрос следователей и экспертов выявил аналогичное мнение.

С целью выявления скрытой компьютерной информации при ведении бухгалтерского учета с помощью ЭВМ может быть назначена комплексная бухгалтерская, финансово-экономическая и компьютерная экспертиза.

Использованная литература:

1. Владимиров Л.Е. Учение об Уголовных Доказательствах. Части: Общая и Особенная. Третье издание. – С.-Петербург: Кн. маг, "Законоведение", 1910. – С. 208 – 209.

¹ См.: Методические рекомендации о порядке назначения и производства судебно-экономических экспертиз в экспертно-криминалистических подразделениях органов внутренних дел. МВД России, ЭКЦ при ГУВД Саратовской области. – Саратов, 2005; По данному вопросу см. также: Рекомендации о порядке производства экономических экспертиз экспертно-криминалистическими подразделениями органов внутренних дел. ЭКЦ МВД России. – М., 2004.

2. Майлис Н.П. Регулирование судебно-экспертной деятельности в свете современного законодательства // Судебная экспертиза. - 2004. - № 1. - С. 7.
3. Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. - М.: Норма, 2006. - С. 318.
4. Мусин Э.Ф., Ефимов С.В. Особенности назначения и производства судебно-экономических экспертиз: теория и практика // Уголовный процесс. - 2005. - № 6. - С. 58 - 59; Мусин Э.Ф., Ефимов С.В. Методика производства судебно-экономических экспертиз: вопросы теории и практики // Вестник МВД России. - М., 2006. - № 3. - С. 18.
5. Фортинский С.П. Проблемы судебной бухгалтерии // Вопросы советской криминалистики. - М., 1951. - С. 144.
6. Дьячков А. Назначение ревизии и бухгалтерской экспертизы при восстановлении бухгалтерского учета // Законность. - 2000. - № 12. - С. 15.
7. Методические рекомендации о порядке назначения и производства судебно-экономических экспертиз в экспертно-криминалистических подразделениях органов внутренних дел. МВД России, ЭКЦ при ГУВД Саратовской области. - Саратов, 2005.

Н.Н. Шведова
кандидат юридических наук, доцент,
начальник кафедры исследования документов
(Волгоградская академия МВД России)

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕШЕНИЯ ЭКСПЕРТНОЙ ЗАДАЧИ ПО УСТАНОВЛЕНИЮ ЕДИНОГО ИСТОЧНИКА ПРОИСХОЖДЕНИЯ ПОДДЕЛЬНЫХ ДЕНЕГ

В последние десятилетия преступная деятельность по изготовлению и сбыту поддельных денег приобрела мировой масштаб, наибольшей "популярностью" в России в качестве предмета подделки пользуется отечественная валюта номиналом 500 и 1000 рублей, а также евро-валюта и доллары США. Характерно, что изготовление поддельных денег осуществляется, как правило, партиями в сотни и тысячи экземпляров.

Обычно сбыт такой "продукции" преступного промысла происходит на территории нескольких регионов страны, на протя-

жении нескольких недель или месяцев. Следственная практика свидетельствует, что по каждому отдельному факту выявления или сбыта поддельных денежных знаков заводятся проверочные материалы или возбуждается уголовное дело. Нередко в отдельных региональных подразделениях органов внутренних дел образуется значительное количество таких доследственных и следственных материалов, что существенно затрудняет эффективное проведение оперативных мероприятий и следственных действий. Именно поэтому в настоящее время особое значение приобретает установление общности происхождения подделок, что является основанием для объединения уголовных дел в целях повышения эффективности расследования.

Этой цели служит система криминалистических учетов, в частности - поддельных денег и ценных бумаг, однако их сегодняшнее функционирование недостаточно результативно. Это на наш взгляд, объясняется слабой методической разработанностью решения экспертной задачи по установлению единого источника происхождения поддельных денег.

В специальной литературе указывается, что источник происхождения денежных знаков определяется совокупностью технических средств, материалов, технических приемов и навыков изготовителя, которые отобразились на изъятых подделках и обеспечивают изготовление группы поддельных денег с определенным комплексом групповых характерных признаков¹. Следовательно, можно полагать, что установление общности происхождения представляет собой задачу по установлению групповой принадлежности. Сегодня на практике решение данной задачи фактически сводится к определению способа изготовления поддельных денег - электрофотографического, струйной печати, плоской офсетной печати. Очевидно, что установленная таким образом группа слишком обширна и не является достаточным основанием для объединения уголовных дел.

Значительно больший объем розыскной и доказательственной информации и, следовательно, оснований для объединения

¹ Корольков А.Г., Ю.А. Горшенин, В.П. Лютов. Криминалистическое исследование денежных билетов СССР. - М., 1981. - С. 18.

уголовных дел, можно получить, установив единый источник происхождения поддельных денег, т.е. решив идентификационную задачу.

В литературных источниках¹ методика решения данной задачи рассматривается на примере установления единого источника происхождения изделий по следам производственных механизмов. В основе такого исследования лежит классическая идентификация слеодообразующей поверхности механизма по следам отображениям. Однако этот подход нельзя в полной мере переносить на такие объекты, как поддельные деньги, что связано с разнообразием способов изготовления подделок. Остановимся на двух наиболее распространенных способах - полиграфическом и репрографическом.

Первоначально при установлении единого источника происхождения определяется способ нанесения изображений исследуемых объектов. Здесь возможны две экспертные ситуации:

- при изготовлении поддельных денег применялись физические печатные формы (высокая, глубокая, плоская), т.е. имеет место полиграфический способ подделки;

- при изготовлении поддельных денег не использовалась физическая печатная форма, т.е. применялась копировально-множительная техника и репрографические процессы.

В первом случае установление единого источника происхождения является результатом решения идентификационной задачи о выполнении двух или более отпечатков с одной печатной формы. Обоснованием вывода является индивидуальная и неповторимая совокупность совпадающих признаков-отображений особенностей строения печатной формы: различные дефекты печатающих элементов (искривления отсечек, непропечатка отдельных элементов и пр.), а также следы загрязнений печатной формы - точки, пятная, их форма, размеры, положение и взаиморасположение.

Во втором случае, когда денежный знак изготовлен репрографическим способом, задача установления единого источника происхож-

¹ Пророков И.И. Криминалистическая экспертиза следов: Учебное пособие. - Волгоград, 1980. - С. 181 - 190; См. также: Трасология и трасологическая экспертиза: Учебник / И.В. Кантор и др. - М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2002. - С. 225 - 243.

дения значительно затруднена. Теоретически это возможно при выявлении в изображениях посторонних окрашенных участков в виде пятен различных размеров и конфигурации, полос и пр., свидетельствующих о дефектах светочувствительного слоя барабана (пластины) электрофотографического устройства (принтера, ксерокса). Но, как правило, на экспертное исследование поступают подделки достаточно высокого качества, в которых подобные дефекты копировально-множительных устройств выявляются крайне редко.

В результате в своей повседневной деятельности эксперты обычно ограничиваются установлением групповой принадлежности на уровне способа изготовления. Изредка, если для изготовления применялся аппарат цифрового электрофотографического копирования, эксперты могут выявить и использовать в идентификационных целях информацию, содержащуюся в так называемых "скрытых метках" - совокупности символов, наносимых в определенном порядке красящим веществом светло-желтого цвета. А при изготовлении подделки с помощью цветного капельно-струйного печатающего устройства, как показывает экспертная практика, установление единого источника происхождения маловероятно из-за недостаточной разработанности методики идентификации струйного принтера по его отпечаткам.

Однако есть одно из обстоятельств, которое может существенно повысить результативность таких экспертных исследований. Оно связано с изучением экспертом имитаций защитных средств, в первую очередь - имитаций водяных знаков. Экспертной практике известны различные способы нанесения имитаций водяных знаков, в том числе путем нанесения красящего вещества с рельефной или плоской печатной формы. Поскольку такие имитации являются отпечатками, т.е. следами-отображениями, следовательно, выявление в них признаков слеодообразующей поверхности печатной формы делает возможным проведение идентификационного исследования. Наряду с установлением общего способа изготовления, и в совокупности с результатами экспертного исследования примененных материалов (бумаги, красителей) данное обстоятельство позволит достоверно судить об единстве источника происхождения.

Таким образом, можно полагать, что в настоящее время проблема установления единого источника происхождения поддель-

ных денег в основном связана с трудностями идентификации печатающих (струйных, электрофотографических) устройств, и может быть решена за счет комплексного подхода к исследованию различных свойств данных объектов.

Использованная литература:

1. Корольков А.Г., Горшенин Ю.А., Лютов В.П. Криминалистическое исследование денежных билетов СССР. - М., 1981.
2. Пророков И.И. Криминалистическая экспертиза следов: Учебное пособие. - Волгоград, 1980.
3. Трасология и трасологическая экспертиза: Учебник / И.В. Кантор и др. - М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2002.

В.К. Лисиченко

доктор юридических наук, профессор, профессор
кафедры уголовного права, процесса и криминалистики
(*Национальный университет государственной налоговой службы Украины*)

Р.Н. Шехавцов

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры криминалистики
(*Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко*)

**ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ
КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО УЧЕНИЯ
О ПРОТИВОДЕЙСТВИИ РАССЛЕДОВАНИЮ
ПРЕСТУПЛЕНИЯ И СПОСОБАХ ЕГО ПРЕОДОЛЕНИЯ**

В последнее время в литературе выражается мнение о становлении новой для криминалистики теории - учения о противодействии расследованию преступлений и способах его преодоления [1, 251; 2, 144 и др.]. Анализ содержания существующих в криминалистике теорий свидетельствует, что различные проявления противодействия расследованию рассматриваются в публикациях о способах совершения и сокрытия преступлений, о негативных обстоятельствах, следственных ситуациях, розыске. Однако в рамках этих публикаций отражаются лишь отдельные аспекты противодей-

вия. Имея четко определенную предметную область, ни одна из них в полной мере не отображает накопленных знаний о закономерностях оказания противодействия расследованию и его преодоления, не выступает в качестве теоретической основы для консолидации новых знаний о них.

Предпосылки для постановки вопроса о разработке теоретических основ учения о противодействии расследованию преступлений и способах его преодоления, по нашему мнению, обуславливаются, прежде всего, тем, что в действующем УК Украины в ряде статей (ст.ст. 209, 343, 345, 347, 349, 364, 365, 368, 369, 371 - 388, 393, 394, 396 - 400 разделов VII "Преступления в сфере хозяйственной деятельности", XV "Преступления против авторитета органов государственной власти, органов местного самоуправления и объединений граждан", XVII "Преступления в сфере служебной деятельности" и XVIII "Преступления против правосудия" УК Украины) предусмотрены отдельные виды препятствования расследованию, как специфические способы преступной деятельности, установление обстоятельств которых имеет свои сложности и нуждается в изучении свойственных им закономерностей и разработки на их основе типичной методики расследования и предупреждения. Анализ и сопоставление полученных нами знаний о противодействии расследованию разбоев, вымогательств, кражах, хищениях путем злоупотребления служебным положением, совершенных организованными группами, преступными организациями [3], и других преступлений [4; 5; 6 и др.] с содержанием существующих теоретических построений в криминалистике приводит нас к выводу не только о возможности, но и о неотложной потребности развития учения о противодействии расследованию и способах его преодоления [7, 119 - 133]. Как представляется, формирование этого учения нуждается в определении его структуры, обоснования содержания каждого его элемента, чтобы это учение не превратилось, по образному высказыванию Р.С. Белкина, в один из "фантомов" криминалистики [8, 219].

Необходимость формирования этой новой частно-криминалистической прикладной теории, по нашему мнению, тесно связана с определением ее структуры и содержания, общенаучными осно-

вами систематизації знань о явленнях об'єктивної дійсності і методами их получения.

Научна теорія в філософії розуміється як внутрішньо організована концептуальна система, с помощью которой отображаються и объясняются явления объективной действительности через абстрактные, идеализирующие понятия и утверждения [9, 469; 10, 452].

В логическом плане научная теория представляет собой совокупность положений, которые отвечают определенным условиям:

а) ее познавательная роль должна заключаться в выделении и объяснении основных связей (законов), свойств и отношений охватываемых ею объектов;

б) каждое положение должно иметь логическую форму высказываний, то есть оно что-либо утверждает (или отрицает) относительно какого-либо объекта, ситуации, процесса;

в) предложения должны выводиться дедуктивным способом [11, 504].

Изложенное позволяет построить систему учения о противодействии расследованию и способах его преодоления, состоящую из таких элементов:

1) теоретических основ учения о противодействии расследованию (то есть объект и предмет исследования; какие криминалистические учения и теории имеют схожие с ним объекты и предметы исследования, являются более общими или базовыми относительно этого учения; цели, которые достигаются, и задачи, решаемые в рамках учения о противодействии расследованию; функции этого учения, исходя из задач криминалистики; методология учения о противодействии расследованию);

2) системы понятий, описывающих противодействие расследованию и его преодоление;

3) классификации форм и способов противодействия расследованию преступлений с описанием типичных следов, остающихся в результате их применения, и характера влияния этих способов на носители информации, имеющей доказательное значение;

4) системы правовых и криминалистических средств преодоления различных способов противодействия расследованию.

Объектом учения о противодействии являются реально существующие проявления противодействия расследованию преступлений, выражающиеся в конкретных формах и способах, применяемых лицами, препятствующими установлению объективной истины о событии преступления, а также процесс преодоления противодействия расследованию, включающий взаимодействие противодействующих лиц с субъектами расследования преступления, тактические приемы выявления, нейтрализации и предупреждения действий, направленных на противодействие расследованию.

Проведенные нами исследования [7, 119 – 133] позволили как предмет криминалистического учения о противодействии расследованию и способах его преодоления выделить такие типичные закономерности:

1) выбора форм и средств противодействия расследованию в зависимости от избранного способа совершения этого преступления, навыков, психологических особенностей противодействующего лица, характера следственной ситуации;

2) отображения идеальных и материальных следов преступления и в этой связи возможности использования тех или иных способов противодействия расследованию;

3) связи способа противодействия расследованию со следами его применения;

4) влияния криминалистических средств преодоления противодействия на формы и способы противодействия расследованию.

Накопление эмпирического материала о проявлениях противодействия расследованию отдельных видов преступлений (насильственных, корыстных, корыстно-насильственных) и его научное обобщение относительно отмеченных закономерностей, будучи фактической основой в виде разнообразной информации о реальных процессах, протекающих при осуществлении противодействия расследованию и его преодолении, позволяет на общем уровне объяснить их сущность, причины, особенности и последствия.

Теоретическими основами учения о противодействии расследованию и способах его преодоления выступают: криминалистические теории, имеющие с ним вертикальные связи, например, учения о механизме следообразования, о признаках, причинности,

фіксації інформації, имеющей доказательное значение, и криминалистические теории, находящиеся с ним в тесных горизонтальных связях, например, частные учения о способах совершения и сокрытия преступлений, негативных обстоятельствах и их видах, о следственной ситуации, розыске, научные основы криминалистических теорий диагностики, моделирования, прогнозирования, общения и алгоритмизации расследования.

Что же касается задач учения о противодействии расследованию преступлений и способах его преодоления, то на современном этапе развития его основ можно выделить следующие:

- определение его объектно-предметной области, специфики интегративных связей с другими криминалистическими теориями и учениями;
- определение направлений и методов исследования современного противодействия расследованию;
- разработка понятийного аппарата учения;
- разработка классификаций форм и способов противодействия расследованию в зависимости от видов преступлений;
- определение системы способов преодоления противодействия расследованию;
- разработка конкретных практических рекомендаций по использованию правовых и криминалистических средств преодоления противодействия в зависимости от ситуационных особенностей расследования современных видов преступлений.

Для решения своих задач криминалистическое учение о противодействии расследованию преступлений должно иметь систему методов его научного исследования. Опираясь на классификацию методов науки криминалистики, предложенную Р.С. Белкиным [12, 130; 13, 223 - 246], в учении о противодействии расследованию, в зависимости от уровня общности, можно выделить методы трех уровней.

Первый составляет общий метод криминалистики - система положений диалектического материализма о подходах к познанию социальных явлений.

Второй уровень составляют общенаучные методы: наблюдения, описания, сравнения, дедукции, индукции, эксперимента, моделирования, прогнозирования.

Третий уровень методов учения о противодействии расследованию составляют отраслевые (социологические, статистические и др.) и специальные, по классификации Р.С. Белкина "собственно-криминалистические", методы, в том числе так называемые структурно-криминалистические методы, то есть методы построения в криминалистике определенных структурных систем.

Как и любая другая криминалистическая теория, учение о противодействии расследованию преступлений должно выполнять функциональную роль, что будет отвечать содержанию и уровню накапливаемых в нем знаний. Среди функций учения о противодействии расследованию, с учетом прикладной роли науки криминалистики [14, 12], можно выделить:

- 1) констатирующую - связанную с поиском и установлением определенных закономерностей явлений противодействия расследованию различных видов преступлений;
- 2) интерпретационную - связанную с раскрытием, толкованием, объяснением сущности известных и открываемых закономерностей противодействия расследованию, особенностей возникновения исследуемых явлений при совершении и расследовании преступлений, их развития, изменения, видов и форм проявления;
- 3) эвристическую - способствующую формированию нового знания об исследуемых проявлениях противодействия расследованию, определению новых понятий и их научного и практического значения;
- 4) прогностическую - направленную на предвидение последующего развития исследуемых объектов, закономерностей с целью разработки новых или совершенствования существующих методов расследования и профилактики преступлений в условиях противодействия расследованию;
- 5) практическую - заключающуюся в непосредственной разработке и внедрении в практическую деятельность результатов научных исследований и распространении передового опыта по расследованию преступлений в условиях осуществляемого ему противодействия.

В состав основ учения о противодействии расследованию включаются понятие противодействия расследованию, форма, способ,

механизм противодействия расследованию, субъект, объект, цель, мотив и направленность противодействия расследованию, принципы и способы преодоления противодействия расследованию и описание их результативности.

Построение классификаций форм, способов, субъектов, объектов противодействия расследованию, а также методов, приемов преодоления противодействия должно осуществляться с соблюдением логических правил построения классификаций, с учетом и на основании изучения отдельных видов и групп преступлений для обеспечения полноты и точности описания особенностей, свойственных противодействию расследованию этого вида, группы преступлений и его преодоления.

Систему средств преодоления противодействия расследованию составляют:

- правовые средства - нормы уголовного, уголовно-процессуального, административного, исполнительно-трудового права, оперативно-разыскного законодательства, которые образуют межотраслевой правовой институт преодоления противодействия расследованию;

- криминалистические средства - методы и средства криминалистической техники, приемы тактики, их совокупности, объединенные единым тактическим замыслом (тактические операции), направленные на преодоление противодействия расследованию. Эти приемы и операции, с одной стороны, важны для познания обстоятельств события преступления, то есть выявления, фиксации, исследования и оценки доказательств, а с другой - они сами являются способами познания сопутствующей непосредственно совершению и расследованию преступления деятельности, связанной с воспрепятствованием установлению истины о событии преступления и причастных к его совершению лицах. Исходя из этого, по функциональному назначению можно выделить группы криминалистических приемов и операций по выявлению, нейтрализации и предупреждению противодействия расследованию.

Целенаправленные исследования противодействия расследованию отдельных видов преступлений способствуют возникновению новых знаний об особенностях как преступной деятельности, так и ее расследования в стадии досудебного следствия, нуж-

даючієся в глибоком науком анализе, системном подходе к обобщению практики с целью обеспечения формирования общепринятого понимания сущности и последствий противодействия расследованию, особенностей проявления его форм и способов при совершении и расследовании отдельных видов преступлений, а также усовершенствования криминалистических методик их расследования и использования на практике для качественной подготовки в специализированных учебных заведениях работников правоохранительных органов.

Использованная литература:

1. Корж В.П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями. Руководство для следователей: Научно-практическое пособие. - Х., 2002.
2. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика. - М.: ЛексЭст, 2002.
3. Лисиченко В.К., Шехавцов Р.М. Основи подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: Навчальний посібник. - Луганськ, 2004.
4. Нецкин И.В. Противодействие расследованию таможенных преступлений, криминалистические средства и методы его преодоления: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. - М., 2001.
5. Фуражкина И. И. Противодействие расследованию наркопреступлений и пути его преодоления: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. - Краснодар, 2004.
6. Щеголева М. В. Противодействие расследованию незаконного оборота оружия и криминалистические методы его преодоления: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. - М., 2001.
7. Лисиченко В. К., Шехавцов Р. Н. О формировании основ криминалистического учения о противодействии расследованию // Вісник ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. - Луганськ, 2003. - № 1.
8. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. - М.: Изд-во НОРМА, 2001.

9. *Философский энциклопедический словарь* / Ред. кол. С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1989.
10. *Философский энциклопедический словарь* / Ред.-сост. Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. – М.: Инфра-М, 2000.
11. Копниц П.В. *Гносеологические и логические основы науки*. – М., 1974.
12. Белкин Р.С. *Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики*. – М.: Изд-во ВШ МВД СССР, 1963.
13. Белкин Р.С. *Курс криминалистики*. – 3-е изд., доп. – М., 2001.
14. Іщенко А. В. *Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук*. – К., 1996.

В.Б. Вехов

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры организации следственной
работы факультета повышения квалификации
(Волгоградская академия МВД России)

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИ ЗНАЧИМЫЕ СВЕДЕНИЯ О КОМПЬЮТЕРНЫХ СЕТЯХ И ОБРАЗУЮЩИХСЯ В НИХ ДОРОЖКАХ ЭЛЕКТРОННО-ЦИФРОВЫХ СЛЕДОВ

Известно, что в последние годы в качестве средств совершения различных преступных посягательств преступниками очень часто стали использоваться компьютерные сети, в том числе сотовой радиотелефонной и иных видов цифровой электросвязи. О степени их общественной опасности наглядно свидетельствуют следующие статистические сведения.

Согласно докладу Центра по борьбе с преступлениями в сети Интернет (Internet Crime Complaint Center) ФБР США совокупный ущерб от них в 2006 г. составил 198,4 млн. долларов, что на 15,3 млн. долларов больше, чем в 2005 г. При этом официально было зарегистрировано 207 тысяч заявлений от потерпевших [1].

Пропорционально возрастанию числа абонентов и операторов цифровой электросвязи, расширению видов предоставля-

мых информационных услуг, увеличивается и число преступлений, связанных с использованием компьютерных сетей. Так, по данным отдельных исследователей, общемировые потери операторов сотовой радиотелефонной связи от преступлений, связанных с использованием этой разновидности компьютерных сетей, в 2002 году достигли 6,315 млрд. долларов США [2, С. 4].

По оценкам специалистов МВД России, в 2002 году общий ущерб только от экономических преступлений, совершенных с использованием Интернет-технологий, составил около 450 млн. долларов [3, С. 7]. Как отметил в своем докладе Министр внутренних дел Российской Федерации Р.Г. Нургалиев, "несмотря на активную работу по выявлению и пресечению сайтов, пропагандирующих насилие, наркотики, идеи экстремизма и терроризма, их число ежегодно растет. Отмечается увеличение сетевых атак на электронные ресурсы банковских структур с целью хищения денег или получения конфиденциальных сведений, необходимых для совершения преступлений. Отсутствие в виртуальном пространстве территориальных границ, анонимность, широкая аудитория пользователей Интернета и возможность электронной торговли представляют большой интерес для криминальных структур. Преступниками используется целый арсенал технологий разрушительного воздействия на информационно-телекоммуникационные инфраструктуры. Обладая при этом соответствующими навыками и минимальными материально-техническими средствами, они изыскивают возможность через открытые глобальные сети получить доступ к большинству информационных ресурсов, в том числе и к конфиденциальной информации" [4].

К вопросу определения содержания понятия "компьютерная сеть" в разные годы обращались О.Г. Григорьев, Д.А. Илюшин, В.В. Крылов, В.А. Мещеряков, В.А. Милашев, А.Б. Нехоропов, А.Л. Осипенко, Е.Р. Россинская, М.В. Старичков, Т.Л. Тропина, А.И. Усов, А.Н. Яковлев и другие ученые-криминалисты. Критически оценив их мнения по данному вопросу, под компьютерной сетью будем понимать информационно-телекоммуникационную сеть, то есть технологическую систему, предназначенную для передачи по линиям связи информации, доступ к которой осуществ-

ляется с использованием средств вычислительной (компьютерной) техники.

Как криминалистическая категория данная технологическая система может быть классифицирована с позиций установления возможных мест локализации электронно-цифровых следов – следов, объективно существующих в виде компьютерной информации, и географического нахождения мест происхождения на следующие виды:

1. Локальная компьютерная сеть – охватывает территорию одного помещения или здания либо одной соты – зоны действия одной базовой радиостанции.

2. Местная компьютерная сеть – сеть, действующая в одном населенном пункте (поселении, районе, городе), в том числе в зоне обслуживания узла сети местной связи – территории, в пределах которой пользовательское (оконечное) оборудование соединяется или может быть соединено абонентскими линиями со средствами связи одного и того же узла сети местной связи [5].

3. Территориальная компьютерная сеть – технологическая система, функционирующая на уровне субъекта Российской Федерации (республики, края, области), в том числе в зоне обслуживания сети местной связи оператора связи – совокупности зон обслуживания всех узлов сети местной связи одного и того же оператора связи.

4. Региональная (территориально распределенная) компьютерная сеть – сеть, охватывающая географические территории всех субъектов Российской Федерации, входящих в один федеральный округ, или одну зону действия оператора междугородной связи.

5. Национальная компьютерная сеть – технологическая система, действующая в географических границах отдельно взятого государства или всех зон обслуживания национальных операторов связи.

6. Глобальная компьютерная сеть – сеть, охватывающая географические границы двух и более государств или зона действия международного оператора связи. В качестве примеров можно привести глобальную компьютерную сеть общего пользования Интернет, американскую автоматизированную систему глобаль-

ного позиционирования "GPS" (Global Positioning System), российскую глобальную навигационную спутниковую систему (ГЛОНАСС), а также глобальные компьютерные сети, обеспечивающие международные платежные системы "Спринг-Теленет", "Рапира", "Western Union" и др.

Зная вид компьютерной сети, являвшейся орудием преступления, сохранившей электронно-цифровые следы или которая может служить средством для обнаружения преступления и установления обстоятельств уголовного дела, следовательно будет достаточно легко определить оператора связи (провайдера услуг Интернет), представители которого окажут содействие в получении доказательственной информации, определении географического места нахождения оконечного компьютерного устройства (рабочей станции сети) и установлении личности абонента – пользователя услугами связи, с которым заключен договор об оказании таких услуг при выделении для этих целей абонентского номера или уникального кода идентификации [6].

Продолжая исследование вопроса заметим, что в трасологии имеется понятие дорожка следов – система следов ног человека, состоящая из нескольких последовательно расположенных отпечатков обуви или босых ног. Ее элементами являются линия направления движения, линия ходьбы, длина и ширина шага (ширина постановки ног), угол разворота стопы, распределение тяжести при ходьбе [7, С. 64 – 65]. Этот термин употребляется также в одорологии для обозначения запахового следа преступника, который остается по пути его следования к месту преступления и от него. Именно по нему розыскная собака, используемая как биологический детектор, и ведет инспектора-кинолога, принимающего участие в розыске и задержании преступника "по горячим следам" [8]. Принимая во внимание данный методологический подход, считаем целесообразным введение в криминалистический оборот термина дорожка электронно-цифровых следов, под которой нами понимается система образования следов в компьютерной сети, состоящая из нескольких последовательно расположенных по времени и логически взаимосвязанных записей о прохождении компьютерной информации по линиям связи через

коммутационное оборудование оператора (-ов) связи от компьютера преступника (передатчика) до компьютера потерпевшего (приемника). Элементами системы дорожки электронно-цифровых следов будут:

1. Записи в файловой системе (реестре операционной системы и др.) компьютера преступника, свидетельствующие о подключении и использовании модема [9], либо записи, содержащиеся в модуле идентификации абонента и аппарата связи в компьютерной сети оператора (IMEI, Ki, IMSI-код, MIN, ESN и другие идентификаторы).

2. Записи в памяти компьютера или аппарата связи преступника (например, в электронное записной книжке аппарата сотовой радиотелефонной связи), содержащие сведения об отправленной в адрес потерпевшего компьютерной информации или сеансе работы в компьютерной сети.

3. Записи в памяти коммутиционного компьютерного устройства контроля, авторизации и аутентификации абонентов в сети оператора (-ов) связи (контроллера сигналов, гейткипера для протокола H.323, сервера регистрации соединений абонентов и сервера определения месторасположения абонентов для протокола SIP - ргоху-сервера).

4. Записи в системе учета данных для начисления платы за оказанные услуги связи, автоматически регистрирующей следующие криминалистически значимые сведения: категория и номер вызывающего абонента или адресная информация вызывающей стороны (преступника); номер вызываемого абонента (службы) или адресная информация вызываемой стороны (потерпевшего); дата (день, месяц, год) и время начала соединения - сеанса связи (час, минута, секунда); продолжительность соединения или время окончания соединения - сеанса связи (час, минута, секунда); используемые в соединении услуги; объем передаваемой компьютерной информации, в случае установления соединений для передачи данных [10].

В учетной записи также фиксируются следующие дополнительные данные, необходимые для определения стоимости разговоров, такие как: роуминговый номер мобильного абонента; место-

положение абонентской радиостанции (мобильного терминала) при ее (его) передвижении; индикатор записи (одиночная, промежуточная запись).

Для каждого соединения в рассматриваемой системе создается либо обычная одиночная запись, либо несколько промежуточных записей. Промежуточная запись создается для соединений большой длительности. При этом от оборудования узла связи в систему поступают данные текущего времени (год, месяц, день, часы, минуты, секунды).

5. Записи, автоматически регистрируемые в Журнале событий компьютерной сети, который находится на сервере оператора связи в ведении администратора сети [11].

6. Записи, автоматически образующиеся в памяти транзитных устройств различных операторов при сопряжении с их сетями передачи данных по протоколу IP (от англ. Internet Protocol), выполняющие функции маршрутизации, управления сигнализацией, контроля, авторизации абонентского терминала, которым воспользовался преступник, и управления пакетами IP (по протоколам H.323/SIP/H.248/MEGACO), содержащими голосовую, видео и мультимедиа информацию. В них содержится сетевое имя компьютера преступника - так называемый "IP-адрес", адрес электронной почты и другая криминалистически значимая информация [12].

7. Записи в памяти серверов (FTP, SMTP, POP3 и др.) оператора связи, обслуживающего абонентский терминал потерпевшего, о входящих на него вызовах, соединениях и передачах компьютерной информации (электронных сообщений, электронных почтовых отправок и др.), а также дистанционном управлении его информационными ресурсами.

8. Записи в файловой системе (реестре операционной системы и др.) компьютера потерпевшего о параметрах изменения подключения модема, настроек браузера, а также о нарушении режима работы или деактивации средств защиты портов и компьютерной информации.

9. Записи в памяти компьютера или аппарата связи потерпевшего (например, в электронной записной книжке аппарата сото-

вой радиотелефонной связи), содержащие сведения о полученной компьютерной информации, вредоносных программах, несанкционированном изменении системного и прикладного программного обеспечения, а также компьютерной информации потерпевшего, либо сбоях в работе ЭВМ, его программного обеспечения и периферийного оборудования.

Используемая литература:

1. Левашова Ю. FBI – статистика Интернет-преступности в 2006 году [Электронный ресурс]: Официальный сайт Запорожского центра исследования организованной преступности. – Режим доступа: <http://www.crime-research.ru/news/15.04.2007/3390/>. – Загл. с экрана.
2. Семенов Г.В. Расследование преступлений в сфере мобильных телекоммуникаций: Дис. ... канд. юрид. наук. – Воронеж: ВГУ, 2003.
3. Осипенко А.Л. Борьба с преступностью в глобальных компьютерных сетях. Международный опыт: Монография. – М.: Норма, 2004.
4. В Москве проходит международная практическая конференция по вопросам борьбы с киберпреступностью и кибертерроризмом [Электронный ресурс]: Официальный сайт МВД России. – Режим доступа: <http://www.mvd.ru/index.php?docid=4109>. – Загл. с экрана.
5. Правила оказания услуг местной, внутризоновой, междугородной и международной телефонной связи (утв. постановлением Правительства РФ от 18.05.2005 г. № 310). – П. 2. – Ч. 1.
6. О связи: закон Российской Федерации от 07.07.2003 г. № 126-ФЗ.
7. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 2-е изд. доп. – С. 64 – 65.
8. Криминалистические рекомендации по фиксации дорожки одорологических следов подробнее см.: Акт о применении розыскной собаки и Справка о результатах применения розыскной собаки // Наставление по служебному собаководству в органах внутренних дел (утв. приказом МВД России от 25.09.1996 г. № 525). Приложение 4.
9. Нехорошев А.Б., Шухнин М.Н., Юрин И.Ю., Яковлев А.Н. Практические основы компьютерно-технической экспертизы. – Саратов: Изд-во "Научная книга", 2007. – Разд. 2.
10. Правила применения оборудования коммутации систем подвижной радиотелефонной связи. Часть II. Правила применения оконечно-транзитных узлов связи сетей подвижной радиотелефонной

связи стандарта GSM 900/1800 (утв. приказом Министерства информационных технологий и связи Российской Федерации от 31.05.2007 г. № 58). – П.п. 4 – 8. – Приложение 8.

11. Правила применения средств связи, используемых для обеспечения доступа к информации информационно-телекоммуникационных сетей, передачи сообщений электронной почтой и факсимильных сообщений (утв. приказом Министерства информационных технологий и связи Российской Федерации от 11.12.2006 г. № 166). – П. 20.6.

СЕКЦІЯ 1

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

В.Ф. Зайцев

кандидат юридических наук,
доцент кафедри трасології і балістики
(Волгоградська академія МВД Росії)

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ СОЗДАНИИ И ИСПОЛЬЗОВАНИИ УЧЕТНО-РЕГИСТРАЦИОННЫХ ДАНЫХ, НАПРАВЛЕННЫХ НА РАСКРЫТИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, КАК СОВРЕМЕННЫЙ СПОСОБ ИДЕНТИФИКАЦИИ

Современное развитие науки и техники коренным образом повлияло на поступательное развитие криминалистики, применяемых ею методов и технических средств. Это коснулось и информационного обеспечения деятельности, связанной с расследованием преступлений. Появились современные поисковые технологии и накопительные базы данных. Прекрасным и убедительным примером того является разработка систем ввода и накопления информации по следам пальцев и рук человека ("Папилон"). Позднее стали появляться поисковые системы по другим объектам, связанным с расследованием преступлений - ладоням, фотоизображениям физических лиц. В связи с этим, наметились новые направления в создании информационных учетно-регистрационных систем различных криминалистических объектов.

Анализ подходов разработчиков к решению ряда криминалистических задач, позволило определить теоретический аспект, применение которого заложило основу создания информационных учетно-регистрационных систем и послужило толчком к ее дальнейшему развитию во многих направлениях.

Теоретической базой создания многих накопительно-поисковых систем послужил математический подход. Другой не менее важной и необходимой основой, без которой математический аппарат не нашел бы столь широко применения в означенной области деятельности, явилось направление развития технических средств. Именно оно необходимо для ввода в базу данных об объекте, обнаруженном на месте происшествия или в ином месте, и для поиска интересующих криминалиста данных. Наличие этих двух составляющих явились той важной базой, с помощью которой математические методы в совокупности с техническими средствами ввода информации стали служить верой и правдой криминалистике - ее основной цели - борьбе с преступлениями.

Попробуем разобраться с механизмом формирования информационно-справочного обеспечения, так как именно он является основой формирования базы данных о том или ином объекте, интересующем криминалиста.

Любой объект, будь то плоский (двухмерный) или же объемный (трехмерный) представляет собой комплексную систему точек в пространстве. Именно комплексная система позволяла криминалистам издавна определять объект как совокупность свойств, выделяющих объект материального мира среди других. Такое исследование получило название классификационной экспертизы (МВД, Минюст) или идентификационной (МГУ).

В некоторых случаях комплекс свойств способствовал определению нескольких объектов, которые совпадали по свойствам, общим для объектов некоторых групп. С увеличением числа свойств познаваемого объекта, росла в целом общая совокупность, а число объектов уменьшалось. При этом, чем больше свойств становились известными заинтересованному лицу, тем все более узкую группу объектов, вплоть до "индивидуального объекта"

можно было определить. То есть, механизм определения объекта идет по пути от идентификации на первой ступени – определения группы, до идентификации второй ступени – установления единичного объекта. Именно последнее, и интересует криминалистов.

Современные программно-технические комплексы как раз и породили новую технологию идентификации. В ее основу положен не "комплекс свойств" объекта, а "комплекс точек объекта". Именно комплекс пространственно расположенных точек формирует объект, во всяком случае его внешнюю поверхность, воспринимаемую субъектами познания, например экспертами-криминалистами. Чем больше точек (в математической системе координат X, Y, Z) отражает познаваемый объект – след пальца руки, оттиск печати, почерковый объект с его вариационностью, или трехмерный портрет человека, тем выше степень идентификации (определения группы, рода и установления искомого) объекта, который требуется разыскать. Степень идентификации выражается сегодня по-разному: в долях, процентах и т.п. В криминалистике чаще всего в процентах – при идентификации с использованием ИПС систем. Именно степень совпадений объема точек отражает соотношение между точками, ставшими известными (например, при осмотре объекта, изъятого с места происшествия) и введенными в базу данных, и объемом индивидуальных "точек-признаков", ранее введенных в базу данных, отражающих объект, хранящийся в информационном банке. Если число совпавших, так называемых, индивидуальных признаков мало, то степень вероятности (в процентах) что это именно тот самый искомый объект, а не другой будет весьма малой. Увеличение числа введенных признаков (идентификационных точек) и их совпадений, закономерно ведет к увеличению степени вероятности (в процентах) о том, что данные об объекте, найденном в базе характеризуют его как тот самый – искомый (идентифицируемый) объект.

Сегодня, в базу данных современного программно-технического накопительного и одновременно поискового комплекса, включающего технически совершенные средства ввода информации,

может быть введен, в частности такой трехмерный объект как лицо человека. Соответственно, информация может быть введена и в последствии при поиске обнаружена так же, как системный комплекс идентификационных точек.

В заключении заметим, что современное состояние цифровой компьютерной и лазерной техники, при наличии современного программного обеспечения и иных технических средств, например ввода исходных данных, позволит вводить, хранить и осуществлять, при необходимости, поиск информации в которой, прежде всего, заинтересованы правоохранительные органы и, разумеется, в целом, заинтересовано государство и общество.

Наряду с названной идентификационной поисковой системой, может иметь место и иная. Ее основой может служить так называемые "микрочипы". Закладка таких источников, содержащих или испускающих информацию, как источников сигналов, может быть произведена в любом объекте. Наряду с установкой такого "чипа" на интересующем объекте, данные о нем и объекте, на котором он установлен должны быть помещены заинтересованным субъектом в базу данных. Ну, а далее дело техники. Как только возникает необходимость в получении сведений об объекте или информации о нем, заложенной в объект, вступает в действие поисковая система. Если необходима информация о месте положения объекта, например угнанного автомобиля, то имеет место поиск объекта с помощью современных средств, в число которых может входить, в частности спутниковая или иная система определения координат места положения "чипа", соответственно объекта поиска. В другом случае, информация может быть считана, при поступлении объекта в распоряжение заинтересованного лица.

Мы не касаемся технической обеспеченности, направленной на решение криминалистических задач и практической возможности их осуществления. Однако, в скором времени это станет повседневной реальностью. На объективную возможность решения названных задач показывает обеспеченность ряда научных и иных учреждений и служб, а также направленность данной конференции.

Р.А. Усманов
кандидат юридических наук, старший
преподаватель кафедры криміналістики
(Челябинский юридический институт МВД России)

ВНЕВЕДОМСТВЕННЫЕ УЧЕТЫ КАК ИСТОЧНИК УГОЛОВНО-РЕЛЕВАНТНОЙ ИНФОРМАЦИИ

В деятельности, связанной с раскрытием и расследованием преступлений, сотрудники правоохранительных органов сталкиваются с проблемой поиска дополнительных источников необходимой им уголовно-релевантной информации. Одним из таких источников являются специально созданные для этих целей информационные массивы – криминалистические учеты.

Сотрудники правоохранительных органов вынуждены чаще всего вести поиск данных о лице и личности подозреваемого и обвиняемого именно в привычных банках информации – учетах информационных и экспертно-криминалистических центров. Между тем, остается невостребованным большой массив сведений, сосредоточенный во вневедомственных учетах. Обращение к этим учетам также позволяет получить достаточно ценную в криминалистическом аспекте информацию.

В частности, на подготовительном этапе того или иного следственного действия возникает необходимость в получении подробных сведений о лице, в отношении которого оно проводится (помимо установления его основных анкетных данных). Это могут быть следующие сведения: черты характера, уровень культуры, профессия, наличие психических заболеваний, наличие судимости.

Кроме того, перед производством обыска дополнительно требуется узнать образ жизни лица, у которого будет проводиться данное следственное действие, его связи, привычки, интересы, склонности, занятие в свободное время, состав семьи, отношения в семье и с соседями, взаимоотношения с сослуживцами, пользование сотовой связью и пр.

Успешное проведение задержания подозреваемого или обвиняемого зависит от наличия сведений о его внешности, о физических возможностях (в том числе о наличии или отсутствии специальной подготовки), о чертах характера и эмоциональных и волевых качествах, о наличии судимости (за какое преступление, какое наказание отбывал), о наличии огнестрельного или холодного оружия.

Характеризующий личность материал содержится в архивах образовательных учреждений, в которых проходило обучение данное лицо, а также в личном деле по месту его работы (по прежним местам работы). Сведения о составе семьи содержатся (помимо учетов подразделений УФМС) в учетной документации бюро ЗАГС. Кроме того, о лицах, проживающих совместно с ним, можно узнать посредством обращения в ЖЭУ. Получить данные о наличии средств связи можно обратившись в организации представляющие услуги телефонной и сотовой связи.

Информацию о специальной подготовке интересующего нас лица можно получить из личного дела, хранящегося в военкомате по месту жительства. Кроме того, не лишним будет обратиться в психиатрическую больницу для установления характера возможного психического заболевания задерживаемого.

Если речь идет о первоначальном допросе подозреваемого лица представляется целесообразным получить сведения о нем из учетов наркологического кабинета, психиатрической больницы¹. Причем речь идет не только о получении справки относительно того, состоит данное лицо на учете или нет, а, при положительном ответе, истребовании подробной информации о его заболевании.

Считаем также необходимым отметить, что сложности в ходе проведения рассматриваемого следственного действия могут возникнуть не только тогда, когда допрашиваемым лицом выступает подозреваемый или обвиняемый. Бывают слу-

¹ Следователи, конечно же, направляют запросы в указанные учреждения. Однако мы ведем речь о необходимости в отдельных случаях получения более подробной информации.

чаи, когда конфликтная ситуация имеет место и при допросе потерпевшего или свидетеля. По ряду причин они могут давать ложные показания. Если в отношении подозреваемого или обвиняемого следователи собирают характеризующий материал, то о свидетелях и потерпевших подобного рода действия, как правило, не предпринимаются. Между тем, обращение к различным источникам информации о данной категории лиц, в том числе к вышеуказанным вневедомственным учетам, способствовало бы получению объективной и полной информации в ходе допроса.

Изучая место проведения предстоящего следственного действия – обыска, задержания – необходимо установить (в случае его проведения в помещении): планировку помещения, расположение окон, характер запоров, наличие звонка, телефонного аппарата и сигнализации, наличие пожарной лестницы, смежных помещений и т.д. Эти сведения большей частью сосредоточены в учетной документации бюро технической инвентаризации.

При производстве обыска помимо перечисленных сведений может быть востребована информация о наличии у подозреваемого (обвиняемого) других жилых помещений, находящихся в его собственности (квартиры, жилого дома, дачи), а также транспортных средств. Необходимость в этом может возникнуть в связи с тем, что именно там могут быть спрятаны искомые объекты. В этом случае целесообразно обратиться в бюро технической инвентаризации и регистрационную палату для получения информации о наличии у подозреваемого иной жилой собственности (сведения о наличии транспортного средства можно получить из регистрационной базы данных ГИБДД).

Одним из идентификационных следственных действий в уголовном процессе является предъявление для опознания.

Решение о целесообразности и необходимости его проведения принимается обычно после допроса, на котором допрашиваемый говорит о том, что при определенных обстоятельствах наблюдал конкретный объект, запомнил его индивидуализирующие признаки и сможет его опознать.

Между тем, в ряде случаев опознание проводить представляется нецелесообразным. В частности, когда лицо, которому должны быть предъявлены объекты для опознания, в силу своих физических недостатков или состояния здоровья не может опознать эти объекты.

В процессе подготовки к предъявлению для опознания следователь должен провести допрос, в ходе которого следует, помимо всего прочего, выяснить не имеет ли допрашиваемый психических отклонений, дефектов органов чувств. Однако нам представляется, что одним подобным вопросом можно не ограничиваться. Перед проведением предъявления для опознания можно получить более достоверную информацию относительно состояния здоровья опознающего. В этих целях следует обратиться к учетной документации медицинского учреждения по месту жительства интересующего следователя лица. Так можно получить подробные сведения, которые позволят обоснованно решить вопрос о возможности проведения предъявления для опознания в данном конкретном случае.

Использование регистрационной информации из вневедомственных учетов возможно и при производстве следственного эксперимента. В частности, для воссоздания условий, в которых происходило преступное событие. Так, посредством обращения к информационным массивам Метеорологического бюро можно установить время, в которое необходимо проводить следственный эксперимент, направленный на проверку возможности визуального наблюдения свидетелем произошедшего события.

Приведенные в данной статье рекомендации по использованию регистрационной информации, сосредоточенной во вневедомственных учетах, позволяют, по нашему мнению, более эффективно проводить следственные действия. Кроме того, они могут выступить основой для разработки других рекомендаций, тем более, что перечень следственных действий не ограничивается только допросом, обыском, следственным экспериментом и предъявлением для опознания.

Е.Г. Барковская
ад'юнкт

(Краснодарський університет МВД Росії)

Е.В. Булгакова

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри уголовного процесса и криминалистики
(Волгоградський державний університет)

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ БИОМЕТРИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ СФЕРЕ

Последние исследования на стыке различных наук (психофизиология, биомеханика, биохимия, биологическая кибернетика), по справедливому замечанию В.А. Вольтинского, предопределили возможность создания "различных по качественному составу технических средств и методов исследования ... биологических признаков и свойств человека"¹.

В настоящее время синтез современных достижений естественных, технических наук и информационных технологий позволяет внедрять биометрические технологии² в сферу информационного обеспечения оперативно-розыскной и следственной деятельности.

На сегодняшний день многие из биометрических технологий уже отвечают целому ряду требований, позволяющих их использовать в правоохранительной деятельности. Вместе с тем, активное применение биометрических технологий в правоохранительной деятельности в настоящее время сдерживается существованием целого ряда проблем: технического, правового, методического и организационного характера.

Правовые проблемы связаны, в первую очередь, с отсутствием полноценной нормативной правовой базы для широкого внедрения биометрических технологий в правоохранительную сферу.

¹ Вольтинский В.А. Криминалистическая техника: наука-техника-общество-человек. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. - С. 52.

² Болл Руд М., Коннел Джонатан Ч., Панканти Шарат и др. Руководство по биометрии. - М.: Техносфера, 2007. - С. 19.

Следует сказать, что указанные проблемы уже решаются, и мировое сообщество и правительства отдельных государств работают над правовым обеспечением внедрения биометрических технологий в правоохранительную сферу. Однако не все проблемы еще решены, а решение целого ряда проблем требует координации государственных и правоохранительных структур всех стран.

Проблема правового обеспечения использования биометрических технологий идентификации личности в правоохранительной сфере уже была отмечена в решениях международных организаций. События 11 сентября 2001 года в США послужили стимулом развития биометрических методов идентификации личности, что нашло отражение в международных нормативных правовых документах.

Совет Безопасности ООН принял резолюцию № 1373, направленную на усиление мер против фальсификации паспортов¹, а государства-члены ООН приняли программу по борьбе с терроризмом, предусматривающую изготовление новых идентификационных документов.

Так в докладе "Группы восьми" указывается на необходимость принятия правительствами государств "Большой восьмерки" ряда мер направленных на обеспечение высокого уровня защиты от подделки документов, удостоверяющих личность. "Группой восьми" были выработаны международные стандарты выдачи и обработки проездных документов, которые были приняты для исполнения Международной организацией гражданской авиации (ИКАО). На их основе был подготовлен документ, озаглавленный "Рекомендованные виды практики в области установления личности, лежащие в основе выдачи проездных документов и удостове-

¹ Данная резолюция обязывает все государства "предотвращать передвижение террористов или террористических групп с помощью эффективного пограничного контроля и контроля за выдачей документов, удостоверяющих личность, и проездных документов, а также с помощью мер предупреждения фальсификации, подделки или незаконного использования документов, удостоверяющих личность, и проездных документов". См. подробнее: Резолюция № 1373 (2001), принятая 28 сентября 2001 года на заседании Совета Безопасности ООН. - <http://www.un.org>. - 11.01.2008.

ний личности", направленный на недопущение подделки документов, удостоверяющих личность¹.

Европейская Комиссия одобрила предложение обязать все страны-члены Европейского Союза (ЕС) хранить биометрические данные о лицах, подающих заявление на получение визы или разрешения на жительство. Данная система будет внедрена с целью унификации и интеграции эмиграционных систем стран-членов ЕС. За рубежом уже примерно в 100 странах мира (из них 15 стран-членов ЕС) идентификационные карточки уже используются как документ, удостоверяющий личность человека.

В ряде законодательных актов США урегулированы вопросы использования биометрических данных человека как инструмента идентификации его личности. Так, например, Государственный закон США 107-56 "Антитеррористический закон США"² обращает внимание на необходимость применения специальных средств для обеспечения безопасности организаций занимающихся поддержанием правопорядка для предотвращения террористических актов. Этот закон требует использовать отпечатки пальцев для проверки сведений об уголовных преступлениях лиц, желающих получить визу США. Государственный закон США 107-71 "Повышение безопасности полетов при помощи новейших технологий"³ предписывает использовать новые технологии, такие как биометрия, для повышения безопасности полетов. В частности, он предлагает исследовать возможности применения биометрии для идентификации личности сотрудников служб охраны правопорядка, которые имеют доступ в зону безопасности аэропортов; усиления контроля доступа в авиадиспетчерские пункты; включения биометрических параметров в лицензию пилотов; использования биометрических параметров (например, голоса) для анализа уровня стресса с целью выявления лиц, которые могут

¹ Доклад "Группы восьми" о ходе реализации Инициативы по безопасному и упрощенному порядку международных поездок (Гленингс, 8 июля 2005 года) // СПС "ГАРАНТ-Максимум. ПРАЙМ". Версия от 16 июня 2007 года.

² Антитеррористический закон США; Государственный закон США 107-56 - <http://www.frwebgate.access.gpo.gov>. - 21.10.2004.

³ Повышение безопасности полетов при помощи новейших технологий; Государственный закон США 107-71 - <http://www.frwebgate.access.gpo.gov>. - 21.10.2004.

представлять опасность и т.д. Государственный закон США 107-173 "Закон об усилении защиты границ и визовой реформе"¹ требует использовать биометрические параметры в паспортно-визовых и проездных документах. В законе предусматривается, что упомянутые документы будут считываться специальными устройствами. Биометрические считывающие устройства должны быть установлены в пограничных пунктах США, для обеспечения условий получения биометрических образцов. Также закон содержит требование для стран, имеющих соглашение с США о безвизовом режиме въезда, внести в паспорта их граждан биометрические данные.

В Российской Федерации также были сделаны определенные шаги по созданию паспортно-визовых документов нового поколения, в которых планируется использовать биометрические данные для идентификации личности.

Концепция государственной системы изготовления, оформления и контроля паспортно-визовых документов нового поколения предусматривает следующие пути ее реализации²:

- совершенствования законодательства Российской Федерации по вопросам изготовления, оформления и контроля паспортно-визовых документов нового поколения, применения биометрических технологий для идентификации личности, защиты прав и свобод человека и гражданина при автоматизированной обработке персональных данных;

- заключения и реализации международных договоров Российской Федерации по вопросам взаимного признания паспортно-визовых документов нового поколения и международного информационного обмена содержащейся в них информацией;

- совершенствования взаимодействия между федеральными органами исполнительной власти, осуществляющими функции в сфере изготовления, оформления и контроля паспортно-визовых

¹ Закон об усилении защиты границ и визовой реформе; Государственный закон США 107-173 - <http://www.frwebgate.access.gpo.gov>. - 21.10.2004.

² Распоряжение Правительства РФ от 15 марта 2005 года № 277-п "О Концепции создания государственной системы изготовления, оформления и контроля паспортно-визовых документов нового поколения" // СПС "ГАРАНТ-Максимум. ПРАЙМ". Версия от 16 июня 2007 года.

документов нового покоління, на основі створення і розвитку єдиної інформаційно-технологічної інфраструктури.

Вместе с тем заграничний і вітчизняний досвід впровадження біометричних технологій показав, що у них є не тільки сторонники, але і противники, вважаючи ці технології засобом побудови суспільства тотального контролю і порушенням громадянських свобод.

Противники використання біометричних і пов'язаних з ними інформаційних технологій виражають занепокоєність по приводу того, як буде використана ця інформація, не порушуються ли природні права громадян на приватність і конфіденційність¹.

Подобні сумніви пов'язані з поширенням безконтактних біометричних систем, в частині з їх повсюдним впровадженням, наприклад, такі системи встановлені в банкоматах можуть фіксувати навіть тих, хто просто проходить мимо і взагалі не збирається знімати гроші з картки. Сети таких пристроїв можуть служити інструментом прихованого спостереження.

Висказується думка, що збір, зберігання і обробка біометричних персональних даних передбачає обов'язкове (добровільне або примусове) участь людини в створенні бази даних або можливість негласного збору даних о громадянах без їх згоди. Це породжує багато правових проблем, для рішення яких необхідно чітке розмежування інтересів людини і держави.

По думці уповноваженого по правах людини в Російській Федерації, виконання закону "О персональних даних" може бути пов'язано з порушенням конституційних прав громадян, встановлених ст. 23 (кожен має право на особисту і сімейну таємницю) і 24 (збір, зберігання, використання і поширення інформації о особистому житті людини без його згоди не допускається) Конституції Російської Федерації². "Наприклад,

¹ Андреев Б.В., Вагонова Е.А. Право и Интернет. Учебное пособие. - М.: ИМПЭ им. А.С. Грибоедова, 2001. - С. 4.

² Конституция Российской Федерации: Комментарий Конституционного Суда РФ, официальный текст, принятие и вступление в силу поправок / Вступ. ст. Ю.Н. Власова. - М.: Юрайт, 1998. - 144 с.

збір, зберігання і обробка даних о результатах аналізу ДНК настільки глибоко затрагивають права людини, включаючи право на сімейну таємницю, таємницю успадкування, медичну таємницю, неприкосновенність особистості, що поширення на ці дані звичайних правил збору, обробки, зберігання і використання даних вважається недопустимим¹.

Предполагается, что создание централизованных баз данных о результатах анализа ДНК будет, в частности, способствовать повышению раскрываемости преступлений. Однако это может повлечь и существенные трудности при установлении невиновности лица, в случае обнаружения на месте преступления любого биологического материала человека, лишь подозреваемого в совершении преступления. Не существует гарантии того, что указанные данные не будут использованы в криминальных целях, что приведет к крайне тяжелым последствиям для субъектов персональных данных, вплоть до нарушения их права на жизнь.

Вместе с тем, сегодня в условиях технической и информационной вооруженности современной преступности для противопоставления ей адекватных мер правоохранительные органы, как никогда нуждаются в новых достижениях криминалистической науки и совершенствовании законодательства, регулирующего использование в раскрытии и расследовании преступлений криминалистических методов и средств. Как обоснованно отмечает В.А. Вольнский "общество постоянно стоит перед выбором либо бескомпромиссные, аналитически взвешенные меры борьбы с преступностью, включая возможные уступки в части конституционных прав и свобод человека (например, в области дактилоскопической, генотипологической, кодированной регистрации населения), либо покорное ожидание последствий продолжающегося роста и разгула преступности"².

Одной из достаточно серьезных проблем, сдерживающих повсеместное использование биометрических технологий, является

¹ Доклад Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации за 2005 год // Справочно-правовая система "Гарант-М", версия от 16 июня 2007 года.

² Вольнский В.А. Криминалистическая техника: наука-техника-общество-человек. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. - С. 226.

отсутствие на данный момент единых внутригосударственных и международных стандартов в данной области. Существующие в России базы персональных данных различных ведомств (пенсионного фонда, налоговых органов, паспортных столов и т.д.) сегодня разобщены и имеют значительные отличия в принципах формирования информационных массивов.

Решение проблемы совместимости баз данных заключается в создании информационного ресурса – единого государственного регистра населения, в котором помимо основных идентификационных данных гражданина (фамилия, имя, отчество, пол, дата и место рождения) будет содержаться и биометрический идентификатор персональных данных.

Для организации информационного взаимодействия между правоохранительными структурами разных государств необходимо обеспечить совместимость их информационных ресурсов, которая может быть обеспечена введением единого международного стандарта. Разработка такого международного стандарта, который должен быть принят к исполнению всеми государствами мирового сообщества, в настоящее время уже ведется. Следует отметить, что данный вопрос должен быть урегулирован в решениях международных организаций.

В п. 1 ст. 11 Закона "О персональных данных"¹ не только дается определение биометрических персональных данных, но и определяются условия их обработки, производящейся с письменного согласия субъекта персональных данных за исключением случаев, предусмотренных п. 2 указанной статьи, к которым относятся: осуществление правосудия, и случаи, предусмотренные законодательством Российской Федерации о безопасности², законодательством Российской Федерации об оперативно-розыскной дея-

¹ О персональных данных: Федеральный закон Российской Федерации от 27 июля 2006 года № 152-ФЗ // Справочно-правовая система "Гарант-М", версия от 16 июня 2007 года.

² Закон РФ от 5 марта 1992 года № 2446-1 "О безопасности" (с изменениями от 25 декабря 1992 года, 24 декабря 1993 года, 25 июля 2002 года, 7 марта 2005 года, 25 июля 2006 года, 2 марта 2007 года) // Справочно-правовая система "Гарант-М", версия от 16 июня 2007 года.

тельности¹, уголовно-исполнительным законодательством Российской Федерации², законодательством Российской Федерации о порядке выезда из Российской Федерации и въезда в Российскую Федерацию³.

Закон "О персональных данных" только определяет возможность создания регистра населения, но для создания полноценной нормативной базы требуется принятие федерального закона, который должен четко регламентировать статус регистра населения, состав данных и источники наполнения такого регистра⁴. В п. 4 ст. 13 Закона "О персональных данных" указывается, что "в целях обеспечения реализации прав субъектов персональных данных в связи с обработкой их персональных данных в государственных или муниципальных информационных системах персональных данных может быть создан государственный регистр населения, правовой статус которого и порядок работы с которым устанавливаются федеральным законом".

Правительством Российской Федерации в рамках федеральной целевой программы "Электронная Россия (2002 – 2010 годы)" Минсвязи России совместно с МВД России, другими заинтересо-

¹ Федеральный закон от 12 августа 1995 года № 144-ФЗ "Об оперативно-розыскной деятельности" (с изменениями от 18 июля 1997 года, 21 июля 1998 года, 5 января, 30 декабря 1999 года, 20 марта 2001 года, 10 января, 30 июня 2003 года, 29 июня, 22 августа 2004 года, 2 декабря 2005 года) // Справочно-правовая система "Гарант-М", версия от 16 июня 2007 года.

² Уголовно-исполнительный кодекс РФ от 8 января 1997 года № 1-ФЗ (с изменениями от 8 января, 21, 24 июля 1998 года, 16 марта 1999 года, 9, 20 марта, 19 июня 2001 года, 11 июня, 8 декабря 2003 года, 29 июня, 22 августа, 4 ноября 2004 года, 1 февраля, 1 апреля, 9 мая 2005 года, 5, 9 января, 3 апреля, 2 мая, 30 декабря 2006 года, 6 июня 2007 года) // Справочно-правовая система "Гарант-М", версия от 16 июня 2007 года.

³ Федеральный закон от 15 августа 1996 года № 114-ФЗ "О порядке выезда из Российской Федерации и въезда в Российскую Федерацию" (с изменениями от 18 июля 1998 года, 24 июля 1999 года, 10 января, 30 июня 2003 года, 29 июня 2004 года, 15 июня, 18 июля, 30 декабря 2006 года, 10 января 2007 года) // Справочно-правовая система "Гарант-М", версия от 16 июня 2007 года.

⁴ Комментарий к Федеральному закону от 27 июля 2006 года № 152-ФЗ "О персональных данных" // Справочно-правовая система "Гарант-М", версия от 16 июня 2007 года.

ванними федеральними органами исполнительной власти было поручено разработать проект автоматизированной системы "Государственный регистр населения" (АС ГРН). Реализация концепции создания АС ГРН даст возможность создать в стране национальный информационный ресурс – автоматизированный регистр населения. При этом особое внимание в проекте должно быть уделено вопросам защиты персональных данных, с этой целью определены концептуальные подходы и предложены меры по эффективному обеспечению информационной безопасности.

В постановлении коллегии Минсвязи РФ от 25 ноября 2003 года № 15-2 "О проекте концепции создания автоматизированной системы "Государственный регистр населения (АС ГРН)"¹ говорится, что регистр населения является основой (эталон) сведений о населении и предназначен для обеспечения функционирования всех систем персонифицированного учета, большей частью в настоящее время автоматизированных. К ним относятся системы МВД России, МЧС России, Пенсионного фонда Российской Федерации, Федерального фонда обязательного медицинского страхования, Минтруда России, ЦИК России и других государственных органов и организаций. Государственный регистр населения в современных условиях может быть создан только на основе использования информационно-коммуникационных технологий.

Следует отметить, что первые шаги по правовому регулированию применения биометрических технологий в правоохранительной сфере уже сделаны. Можно надеяться, что многие существующие в настоящее время проблемы будут преодолены и уже в скором времени правовое поле информации пополнится новыми нормативными правовыми актами, регулирующими отношения в этой сфере.

Использованная литература:

1. Болл Руд М., Коннел Джонатан Ч., Панканти Шарат и др. Руководство по биометрии. – М.: Техносфера, 2007. – С. 19.

¹ Постановление коллегии Минсвязи РФ от 25 ноября 2003 года № 15-2 "О проекте концепции создания автоматизированной системы "Государственный регистр населения (АС ГРН)" // Справочно-правовая система "Гарант-М", версия от 16 июня 2007 года.

2. Андреев Б.В., Вагонова Е.А. Право и Интернет: Учебное пособие. – М.: ИМПЭ им. А.С. Грибоедова, 2001. – С. 4.
3. Конституция Российской Федерации: Комментарий Конституционного Суда РФ, официальный текст, принятие и вступление в силу поправок / Вступ. ст. Ю.Н. Власова. – М.: Юрайт, 1998. – 144 с.
4. Волынский В.А. Криминалистическая техника: наука-техника-общество-человек. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С. 226.

В.Ю. Журавльов
кандидат юридичних наук,
начальник Нікопольського відділу УБОЗ
УМВС України в Дніпропетровській області

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ ДО СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОВС УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Основною метою комплексної інформатизації правоохоронної діяльності в Україні є всебічна та якісна інформаційна й аналітична підтримка діяльності ОВС у боротьбі зі злочинністю на основі комплексу організаційних, нормативно-правових, програмних та інших заходів. Забезпечення можливості своєчасного отримання значимої інформації у повному, систематизованому та зручному в користуванні вигляді є вирішальним фактором для розкриття, розслідування та попередження злочинів, а також для розшуку злочинців.

У відповідності до Указу Президента України № 80/2006¹ з метою поліпшення координації організаційних, оперативно-розшукових, правових та інформаційних заходів правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинністю, підвищення рівня роботи в цій сфері, проводяться заходи по створенню Єдиної комп'ютерної інформаційної системи правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю.

¹ Указ Президента України № 80 від 31.01.2006 р. Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю. Урядовий кур'єр від 16.02.2006 – № 32.

Таким чином, на сучасному етапі найбільш актуальним напрямком розвитку систем інформаційного та аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ є **централізація та інтегрування всіх інформаційних масивів**, що містять оперативно-значущу інформацію. Виходячи з даної тенденції, яка має стратегічний характер, необхідно проводити постійну роботу по підвищенню рівня організації інформаційного забезпечення ОРД ОВС щодо сучасних вимог, по вдосконалюванню єдиної системи обміну інформацією між правоохоронними органами та установами, які володіють оперативно-значущою інформацією. В даному контексті на перший план виходить розробка окремих пропозицій та алгоритмів щодо залучення інформаційних ресурсів структурних підрозділів ОВС, інших установ й організацій з метою інформаційного наповнення баз даних оперативно-розшукового призначення. Проблемними залишаються питання про залучення зовнішніх (по відношенню до МВС України) інформаційних ресурсів з метою формування єдиного інтегрованого банку даних.

Відмітимо, що питанням, пов'язаним з функціонуванням систем інформаційного та аналітичного забезпечення ОРД, в останні роки приділяється значна увага. В Україні дослідження теоретичного та організаційно-правового аспектів інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ проводили І.П. Козаченко, М.В. Корнієнко, В.П. Захаров, В.І. Лебеденко, В.А. Некрасов, Ю.Ю. Орлов та ін. В Російській Федерації вагомий вклад в теоретичну розробку даного напрямку внесли В.М. Аتماжитов, Д.В. Гребельський, А.Я. Мінін, С.С. Овчинський, Є.М. Яковець та ін.

Слід також відмітити роботу авторського колективу у складі М. Швеця, В.Буржинського, Б. Раціборинського, М. Целуйко, В. Хахановського "Системна інформатизація правоохоронної діяльності"¹. Але в даній роботі не досліджена проблема залучення зовнішніх інформаційних масивів для вирішення завдань ОРД та кримінального судочинства.

¹ Швець М., Буржинський В., Раціборинський Б., Целуйко М., Хахановський В. та ін. Системна інформатизація правоохоронної діяльності. - К.: НДЦП АПРН України, 2007.

Відмітимо, що пошук нових джерел оперативно-значущої інформації є однією з найбільш складних задач. Поява певних видів джерел пов'язана зі змінами у навколишньому інформаційному середовищі, виникненням нових явищ і тенденцій. Тому основна задача на цьому напрямку складається зі своєчасності використання цих змін для залучення нових джерел і каналів надходження інформації з метою вирішення оперативно-розшукових завдань.

У своїх попередніх роботах ми вже звертались до теми використання оперативними підрозділами різноманітних зовнішніх (по відношенню до органів внутрішніх справ) інформаційних потоків. Проведені дослідження свідчать, що під час здійснення підрозділами ОВС України оперативно-розшукової діяльності певний інтерес можуть мати різноманітні інформаційні масиви¹:

Мета статті. В даній роботі ми розглянемо зміст та можливі шляхи використання окремих облікових масивів Державної прикордонної служби України для вирішення конкретних оперативно-розшукових задач, а також обґрунтуємо рекомендації по інтеграції даного інформаційного потоку до системи інформаційного забезпечення ОВС України.

У відповідності до наказу Адміністрації Державної прикордонної служби України № 472 від 25.06.2007 "Про затвердження Положення про базу даних "Відомості щодо осіб, які перетнули державний кордон України"² облікові масиви цього відомства містять систематизовану інформацію про фізичних осіб, які перетнули кордон України у встановлених пунктах пропуску. У тому

¹ Журавлев В.Ю. Информационное обеспечение ОРД специальных подразделений по борьбе с организованной преступностью: Дис. ... канд. юрид. наук НУВД. - Х., 2002; Журавлев В.Ю., Сергачев М.О. Використання функціонуючих в Україні автоматизованих інформаційних систем в інтересах боротьби з організованою злочинністю: Методичні рекомендації. - ЗЮІ МВС України. - Запоріжжя, 2005; Журавлев В.Ю., Галочек А.А. Інформаційне та аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю ОВС: ЗЮІ ДДУВС МВС України. - Запоріжжя, 2008.

² Адміністрація державної прикордонної служби України. Наказ № 472 від 25.06.2007 р. "Про затвердження Положення про базу даних "Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України". Офіційний вісник України від 20.07.2007. - 2007. - № 50. - С. 151.

випадку, якщо для перетинання кордону використовувався авто-транспорт, інформація про транспортний засіб також фіксується. У випадку проведення слідчих дій або оперативно-розшукових заходів відносно конкретної особи, відомості про перетинання нею державного кордону можуть бути отримані на інформаційний запит.

Крім того, у відповідності до "Положення про порядок надання Прикордонним військам та виконання ними доручень правоохоронних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон України",¹ цьому відомству можуть бути направлені наступні доручення щодо осіб, які перетинають державний кордон України:

- заборони виїзду за межі України громадян України або іноземців та осіб без громадянства з тимчасовим затриманням або вилученням документів на право виїзду за кордон чи без такого;

- здійснення адміністративного затримання громадян України або іноземців та осіб без громадянства;

- інформування про факт перетинання державного кордону України особами та транспортними засобами, стосовно яких правоохоронними органами проводяться оперативно-розшукові заходи;

- проведення огляду транспортних засобів, на яких особи прямують через державний кордон України, і майна, що їм належить, та вилучення виявлених при цьому предметів й речовин, заборонених до вивезення і ввезення в Україну, та предметів контрабанди.

Зазначені доручення оформляються на бланку за зразком згідно з додатком № 1. Ці доручення Прикордонними військами приймаються до виконання, якщо вони підписані керівниками слідчих та оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, прокуратури, СБУ, податкової міліції. У разі виникнення необхідності у терміновому виконанні, доручення може надаватися

¹ Постанова Кабінету Міністрів України № 35 від 22.01.2001 р. Про затвердження Положення про порядок надання Прикордонним військам та виконання ними доручень правоохоронних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон України. Офіційний вісник України від 09.02.2001. - 2001. - № 4. - С. 88.

телеграмою або факсом, з обов'язковим наступним поданням оформленого бланку протягом трьох діб.

Для взяття на контроль державного рівня доручення надсилається на ім'я Командувача Прикордонних військ або одного з його заступників, заступника начальника Головного штабу Прикордонних військ - начальника управління прикордонного контролю. Для взяття на контроль регіонального рівня доручення надсилається на ім'я одного з командувачів військ напрямів Прикордонних військ або одного з їх заступників (Північно-Західний - м. Львів, Південно-Східний - м. Харків, Південний - м. Одеса, Кримський - м. Сімферополь).

Доручення Прикордонними військами беруться на контроль не більш ніж на п'ять місяців. Якщо виникає потреба у продовженні терміну контролю, відповідна посадова особа повинна своєчасно повідомити про це посадову особу Прикордонних військ, на адресу якої надавалося доручення. У разі, коли у дорученні термін контролю не зазначено, воно знаходиться на контролі протягом тридцяти діб з дня його надходження до відповідного органу охорони державного кордону.

База даних "Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України" ведеться в рамках інтегрованої інформаційно-телекомунікаційної системи "Гарт" Державної прикордонної служби України. У відповідності до п. 23 Положення про вказану Базу даних - ... інформація з Бази даних осіб надається у формі витягів безкоштовно на письмову вимогу суду, прокуратури, органів дізнання і слідства та інших органів державної влади (посадових осіб) у зв'язку з здійсненням ними повноважень, визначених чинним законодавством України.

Розглянутий інформаційний масив може активно використовуватися як під час здійснення пошукових заходів, так і бути джерелом об'єктивних даних у разі проведення аналітичної роботи. Співробітниками УБОЗ УМВС України в Дніпропетровській області на протязі 2007 року кілька разів результативно використовувались облікові відомості з інформаційної системи "Гарт". Наприклад, по кримінальній справі № 36031007 був об'явлений у розшук громадянин "Г", який переховувався від правоохоронних

органів у РФ. Із системи "Гарт" була затребувана інформація про перетин кордону його дружиною. Аналіз отриманої інформації у кінцевому результаті дозволив встановити місце знаходження розшукуемого.

Інший приклад: на відповідний запит була отримана інформація про те, що в грудні 2007 року держслужбовець "С" виїхав на відпочинок до Туреччини. З урахуванням тих обставин, що "С" не оформив відпустку та за час поїздки отримав заробітну платню, у відношенні нього було складено амін-протокол у відповідності до Закону України "Про боротьбу з корупцією".

Подібних прикладів успішного використання Баз даних "Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України" для забезпечення виконання завдань правоохоронної діяльності можна було б навести значно більше, якщо би цей інформаційний масив був інтегрованим до Єдиної комп'ютерної інформаційної системи правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю. Однак, до теперішнього часу це питання позитивно не вирішено.

Разом з тим, у відповідності з розпорядженням Кабінету Міністрів України № 215-р від 19.04.2006¹ проводяться роботи по створенню інтегрованої міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, що перетинають державний кордон України (система "Аркан"). Строки вводу в експлуатацію даної інформаційної системи вже неодноразово переносились. Так, Указом Президента України № 195 від 4 березня 2008 року² встановлений новий строк початку функціонування системи "Аркан" – грудень 2009 року. Таким чином, до теперішнього часу найважливіший інформаційний ресурс, який має Адміністрація Державної прикордонної служби України, не може у повному об'ємі використовуватися в інтересах

¹ Розпорядження КМ України № 215-р від 19.04.2006 р. "Про затвердження плану заходів із створення інтегрованої міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон, до 2008 року". - <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

² Указ Президента України № 195 від 04.03.2008 р. "Про Програму боротьби з контрабандою та порушенням митних правил на 2008 – 2009 роки". Офіційний вісник України від 14.03.2008. – 2008. – № 17. – С. 17.

оперативно-розшукової діяльності та досудового слідства. Таке положення справ нелогічно, так як в Україні з 1 січня 2007 року функціонує "Єдина державна інформаційна система у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму". В дану систему інтегровані бази даних сімнадцяти державних органів, у тому числі інформаційні ресурси МВС та Державної прикордонної служби України. Держфінмоніторинг має можливість оперативно одержувати (в тому числі в автоматизованому режимі) інформацію з відповідних баз даних державних органів, проводити її аналіз та використовувати результати для вирішення своїх функціональних задач. Таким чином, технологія інформаційної взаємодії між автоматизованими інформаційними системами різних державних організацій вже відпрацьована на достатньому рівні¹.

Для виконання завдань щодо подальшого посилення боротьби зі злочинністю необхідно перейти на принципово новий рівень інформаційного та аналітичного забезпечення державних органів, які в межах своєї компетенції здійснюють заходи у зазначеній сфері. Так, інформаційні масиви, в яких містяться облікові дані, що мають оперативно-розшукове значення, повинні бути доступними для оперативних та слідчих підрозділів ОВС України. Шляхи рішення даної проблеми вже обґрунтовані та отримали відповідне нормативне закріплення – це інтеграція баз даних державних органів в "Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю".

На жаль, роботи по створенню даної системи затягуються на невизначений строк, а суспільні інтереси вимагають прийняття невідкладних заходів по підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю. Тому інтеграцію облікових масивів Державної прикордонної служби України в діючу систему інформаційного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС України необ-

¹ Постанова КМ України № 1896 від 10.12.2003 р. "Про Єдину державну інформаційну систему у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму". Офіційний вісник України від 02.01.2004. – 2003. – № 51. – Т. 1. – С. 146.

хідно проводити у найкоротші строки. Ми пропонуємо ці роботи умовно розділити на 2 етапи.

На першому етапі розробляється та приймається міжвідомчий нормативний акт, який буде регламентувати характер взаємодії, порядок надання бази даних, умови її збереження та використання. Забезпечується щодобове поновлення цього облікового масиву. В системі Міністерства внутрішніх справ визначається підрозділ, який буде обробляти вказаний інформаційний потік. Ми вважаємо, що найдоцільніше за все дану функцію покласти на оперативно-інформаційний підрозділ "Скорпіон" ГУБОЗ МВС України. На цій стадії повинна бути організована робота по виконанню інформаційних запитів оперативних підрозділів ОВС та слідчих, у тому числі і в режимі реального часу. З використанням інших баз даних повинна також проводитися і аналітична обробка облікового масиву "Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України".

На другому етапі в ГУБОЗ МВС України створюється інформаційно-пошукова підсистема (ІПС), яка повинна бути багатofункціональною та забезпечувати підтримку в актуальному стані єдиної багатомірної бази даних про різномірні об'єкти обліку. Інтеграція в даній ІПС, наприклад, бази даних МВС "Розшук", облікових масивів Державної прикордонної служби України та Державного реєстру виборців, дозволить вирішити конкретні задачі по розшуку злочинців.

Очевидно, що стандарти ІПС, яку створюють, повинні відповідати проектному завданню "Єдиної комп'ютерної інформаційної системи правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю". Під час створення ІПС необхідно керуватися принципами системності, розвитку (відкритості), суміщення, стандартизації (уніфікації) та ефективності.

Перелік основних вимог до предмету розробки, рівня та способів технічного рішення:

- програмно-апаратне, організаційно-технологічне та технічне суміщення створюваної системи з діючими та перспективними автоматизованими інформаційними системами;

- простота в експлуатації, ергономічність, зручний для користувача інтерфейс, розвинена підсистема допомоги користувачеві;

- надійність функціонування;
- дотримання вимог інформаційної безпеки.

У кінцевому підсумку, на наш погляд, створення ІПС забезпечить:

- підвищення рівня інформаційної підтримки діяльності ОВС у боротьбі зі злочинністю та охорони правопорядку на основі ефективного та комплексного використання оперативно-довідкових, розшукових обліків МВС України та інформаційних масивів Держприкордонслужби;

- скорочення строків прийняття рішень та підвищення оперативності реагування шляхом сучасного надання інформації про переміщення через кордон осіб, які становлять оперативний інтерес;
- облік, систематизацію та збереження архівної інформації;
- можливість проведення аналітичної роботи з використанням додаткових об'ємів оперативно-значимої інформації;
- високий рівень взаємодії з правоохоронними органами інших держав.

Велике значення має також те, що облікова інформація з "Відомостей про осіб, які перетнули державний кордон України" може бути надана у формі документу, який має процесуальне значення.

Висновки. Одним із напрямків підвищення результативності оперативно-службової діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ є вдосконалення інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Адаптування нових джерел оперативно-значущої інформації до потреб правоохоронних підрозділів необхідно проводити безперервно.

Важливим зовнішнім інформаційним масивом, який ми пропонуємо використати в інтересах оперативно-розшукової діяльності – це інформаційний масив Державної прикордонної служби України "Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України". У рамках інтегрованої інформаційно-телекомунікаційної системи "Гарт" накопичується та обробляється інформація, що має значення для здійснення оперативно-розшукової діяльності. Необхідно інтегрувати вказану базу даних до системи інформаційного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС України, а надалі і до Єдиної комп'ютерної інфор-

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

маційної системи правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю, що дозволить вирішувати окремі оперативно-розшукові задачі, а також своєчасно проводити багатофакторний перекресний аналіз наявної інформації.

Використана література:

1. Швець М., Буржинський В., Рациборинський Б., Целуйко М., Халановський В. та ін. Системна інформатизація правоохоронної діяльності. – К.: НДЦП АПРН України, 2007.
2. Журавлев В.Ю. Информационное обеспечение ОРД специальных подразделений по борьбе с организованной преступностью: Дис. ... канд. юрид. наук НУВД. – Х., 2002.
3. Постанова Кабінету Міністрів України № 35 від 22.01.2001 р. Про затвердження Положення про порядок надання Прикордонним військам та виконання ними доручень правоохоронних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон України. Офіційний вісник України від 09.02.2001. – 2001. – № 4. – С. 88.
4. Розпорядження КМ України № 215-р від 19.04.2006 р. "Про затвердження плану заходів із створення інтегрованої міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон, до 2008 року". – <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
5. Постанова КМ України № 1896 від 10.12.2003 р. "Про Єдину державну інформаційну систему у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму". Офіційний вісник України від 02.01.2004. – 2003. – № 51. – Т. 1. – С. 146.

Є.Ю. Свобода

старший викладач кафедри криміналістичних експертиз
(Київський національний університет внутрішніх справ)

СТАДІЇ ТА МЕТА ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЙ ДОВІДКОВО-ДОПОМІЖНИХ ОБЛІКІВ

Під кримінальною реєстрацією розуміють систему матеріальних об'єктів (колекції, картотеки, бази даних, інші сховища ін-

формації) і практичну реєстраційну діяльність. Вона є системою обліків певних об'єктів-носіїв інформації, яка використовується для розкриття, розслідування і попередження злочинів.

Система засобів реєстрації складається з підсистем, які мають назву обліки, що відрізняються один від одного обліковими даними, а також способами і формами їх зосередження та систематизації. Облік – це зафіксовані дані, процедура, що включає дії по збиранню, реєстрації, систематизації, збереженню та пошуку інформації¹. Об'єкт реєстрації визначає вид обліку як його підсистеми.

Традиційно в навчальній та науковій криміналістичній літературі виділяють такі види обліків: оперативно-довідкові, криміналістичні і довідково-допоміжні.

Сьогодні все частіше використовуються довідково-допоміжні обліки.

Класифікація об'єктів кримінальної реєстрації в цілому і об'єктів довідково-допоміжних обліків, зокрема, є, на наш погляд необхідним засобом виявлення закономірностей об'єктивної реальності, знання яких обов'язкове для наукового пояснення й опису досліджуваної проблеми.

Перший крок у напрямі диференціації обліків було зроблено у 70-ті роки минулого сторіччя, коли завдяки зусиллям Р.С. Белкіна, М.В. Салтєвського, І.М. Евсюгіна та інших науковців була загально визнана концепція, щодо розподілу кримінальної реєстрації, тобто диференціації обліків, які носять інформаційно-пошуковий характер від кримінальної статистики.

Довідково-допоміжні обліки системи кримінальної реєстрації вперше були описані як самостійна група обліків О.Ф. Волинським і О.Р. Росинською у 1992 році. Пізніше такі обліки були виділені як окрема інформаційна основа діяльності органів внутрішніх справ².

¹ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: Изд-во НОРМА (Издат.группа НОРМА-ИНФРА М), 2002. – С. 368 – 369.

² Вольский А.Ф., Россинская Е.Р. Криминалистическая регистрация // Курс лекций по криминалистике: Учебное пособие / Под ред. Е.Р. Россинской. – М.: Юрид. ин-т МВД России, 1999. – 86 с.

Криміналістичні інформаційно-довідкові (довідково-допоміжні) обліки є одним з видів обліків у системі кримінальної реєстрації, що забезпечує накопичення, обробку, збереження, пошук і раціональне використання довідкової інформації, а також допоміжного фонду, які можуть бути вигребувані з метою розкриття і розслідування злочинів, а також науково-дослідної чи навчально-методичної роботи.

Довідково-допоміжні обліки не мають причинно-наслідкового зв'язку з подією злочину; реєстраційні ознаки об'єкту виявляються зорозво і за допомогою спеціальних досліджень.

Це основні відмінні риси довідково-допоміжних обліків від таких обліків як оперативно-довідкові і криміналістичні.

В юридичній літературі виділяють такі цілі створення довідково-допоміжних обліків:

- збирання всебічної інформації про властивості (ознаки) об'єктів, джерела їх походження; інформації щодо методів й методик, які необхідні для вирішення завдань при проведенні експертного дослідження;

- одержання матеріалів для проведення науково-дослідної роботи в області судової експертизи, які спрямовані на розробку методик дослідження об'єктів;

- одержання матеріалів для проведення науково-методичної роботи;

- нормативно-правове забезпечення експертної діяльності¹.

Однією з основним форм реалізації довідково-допоміжних обліків є колекції, які на думку О.В. Пахомова, можна поділити на дві групи. Першу групу становлять колекції об'єктів в натурі (натурні колекції), другу групу – колекції об'єктів, що містять інформацію, яку отримали в процесі обробки об'єктів (малюнки, моделі, копії, фотознімки, відеозаписи тощо)².

У рамках довідково-допоміжних обліків накопичується, обробляється, зберігається й використовується різноманітна інформація.

¹ Пахомов А.В. Коллекции в правоохранительных органах России: Учебное пособие. – М.: Юрлитинформ, 2001. – С. 23.

² Там само. – С. 29.

Актуальними питаннями формування й комплектування експертних фондів, які постають перед судово-експертною практикою є такі: а) визначення та призначення колекцій; б) визначення об'єктів колекцій; в) визначення джерел їх надходження; г) способів систематизації й зберігання об'єктів; д) розробка критеріїв відбору об'єктів криміналістичного призначення; е) строки їх заміни й відновлення; є) методи виявлення їх криміналістичної значимості. Вирішення зазначених питань сприяє визначенню ступеня необхідності й можливої повноти використання колекцій з метою досягнення ефективних результатів.

Головним завданням створення й комплектування колекцій є забезпечення проведення судових експертиз, різних слідчих дій, а також накопичення матеріалів для науково-дослідної і навчально-методичної роботи.

Організація експертних фондів, заснована на взаємозв'язках зразків і спрямована на створення умов, максимально зручних для їх вивчення, поповнення, зберігання і використання.

Фонди судово-експертної установи можна розділити на: 1) фонд колекційних зразків, що охоплює всі колекційні збори, і 2) фонд допоміжних матеріалів.

З низки колекційних зразків варто вичленувати зразки, які становлять основу колекції й на базі яких розгортається вся діяльність. Вони утворюють основний фонд. Усередині основного фонду доцільно утворити його основу – колекційний фонд, що включає колекційні зразки, наявні в єдиному екземплярі, і по одному, кращому з наявних у декількох екземплярах. У колекційному фонді можуть перебувати й ідентичні екземпляри. З певної кількості зразків, повністю ідентичних предметам, які увійшли до колекційного фонду, в основному фонді експертної установи створюється резервний фонд. Необхідність у створенні такого фонду зумовлюється низкою причин. Це допомагає виявити типові колекційні зразки, забезпечити збереження колекційних зразків, дозволяючи проводити найбільш повне судово-експертне дослідження.

Резервний фонд в основі складається з типових зразків. Однак можливе включення до нього й унікальних зразків. Це може

відбуватися лише в тих випадках, коли в судово-експертній установі виявляються ідентичні екземпляри унікальних зразків.

Недостатність колекції може бути заповнена на основі взаємодії, шляхом обміну інформацією з тими експертно-криміналістичними підрозділами, де ведуться такі колекції, і які утворюють обмінний фонд. Обмінний фонд призначений для передачі з дозволу керівництва судово-експертної установи в інші експертні установи в порядку обміну відсутніх зразків.

Створення будь-якого експертного фонду вимагає суворої системи й планомірного накопичення криміналістично значимої інформації.

Формування колекцій є важливим і відповідальним етапом комплектування експертних фондів. Так, Г.Л. Грановський під створенням натурної колекції, з яких складається експертний фонд, розумів цілеспрямоване збирання, як правило, однорідних об'єктів, які мають інформативне значення, і їх впорядкування відповідно до заздалегідь розробленої системи, яка забезпечує можливість інформаційного пошуку.

На думку Г.А. Грановського більш ефективнішими у використанні є саме натурні колекції. Ми також підтримуємо цю думку. При цьому він виділяє низку позитивних рис цього застосування, а саме: а) фактографічні матеріали не можуть охопити всі відомості про досліджуваній об'єкт, необхідність яких може виникнути в процесі експертного дослідження; б) експерту потрібні не тільки відомості про властивості досліджуваного об'єкта. У багатьох випадках йому потрібно ще перевірити варіаційність цих властивостей (ознак) у різних умовах взаємодії, які він відтворює, маніпулюючи з об'єктом у процесі проведення експертних експериментів; в) експертна діяльність складається не тільки з використання ознак (властивостей), які можуть бути формалізовані й описані, але й з використання зв'язків (відносин), цих властивостей. Ці зв'язки можуть бути в більшості випадків виділені лише при безпосередньому вивченні предмета; г) при вирішенні експертних завдань значна роль належить евристичним висновкам і інтуїції. Такі висновки часто ґрунтуються не на аналізі окремих ознак, а на оцінці їх сукупності. Подібна оцінка можлива, якщо в

полі зору експерта знаходиться сам предмет, і він може виділити несподівані властивості, їхнього зв'язку тощо¹.

О.В. Пахомов, у своїх дослідженнях, приділяє значну увагу натурним колекціям і діяльність по їх формуванню уявляє у вигляді таких стадій:

Підготовчий етап: а) дії до початку формування натурної колекції; б) аналіз практики криміналістичних досліджень і виявлення найбільш частозустрічаючих однорідних об'єктів; в) прогнозування появи нових об'єктів дослідження й збільшення кількості традиційних; г) визначення меж створення фондів; д) вирішення питань про оптимальну форму ведення довідково-допоміжного обліку обраної групи об'єктів; е) визначення кількості об'єктів, які необхідні для ефективної роботи колекції; ж) встановлення джерел поповнення колекції; з) оцінка можливостей ефективності майбутньої натурної колекції; і) ухваленні рішення про формування натурної колекції.

Робочий етап: а) дії після ухвалення рішення про формування натурної колекції; б) вивчення досвіду експертно-криміналістичних підрозділів, у яких ведуться аналогічні колекції; в) вибір підстав систематизації об'єктів колекції; г) створення необхідних умов зберігання об'єктів колекції; д) встановлення строків заміни застарілих об'єктів новими; е) вирішення організаційних питань створення фонду (визначення форми реєстрації об'єктів колекції, розробка методики пошуку й системи індексування об'єктів, доручення ведення колекції конкретній особі)².

Вважаємо, доцільним також зупинитися на процедурі постановки об'єкта на облік.

Постановка об'єктів на облік здійснюється з ініціативи оперативно-розшукових, слідчих і безпосередньо самих експертних підрозділів органів внутрішніх справ.

Якість організації й ефективність кожного з видів обліку залежить, насамперед, від особи, яку призначили відповідальною за

¹ Грановский Г.Л. О научных принципах формирования натуральных трасологических коллекций // Экспертная практика и новые методы исследования. Экспресс-информация. – М., 1980. – Вып. 19. – С. 15

² Пахомов А.В. Коллекции в правоохранительных органах России: Учебное пособие. – М.: Юрлитинформ, 2001. – С. 130.

ведення обліків. Як правило, нею повинен бути досвідчений експерт (експерти), який спеціалізується у відповідній галузі криміналістичних і спеціальних досліджень.

Об'єкти, що поміщаються в обліки, отримуються різними способами: на підприємствах-виготовлювачах, споживачах сировини і продукції, у торгових організаціях тощо, за рахунок засобів, які виділяються на придбання видаткових матеріалів чи у порядку "шефської допомоги", а також зі зразків для порівняльного дослідження, репродукцій об'єктів експертиз, за обміном з іншими експертними установами. У деяких випадках це можуть бути і речові докази, що знаходяться на відповідальному збереженні в експертному підрозділі, для чого складається довідка встановленого зразка з організацією спеціальних умов збереження (сейф, сигналізація тощо).

Кожен об'єкт описується. Опис в себе включає найменування, характеристики загальних ознак, а також дані про виготовлювача і час виготовлення.

Відомості про об'єкт при постанові на інформаційно-довідковий облік заносяться в журнал обліку довільної форми. Порядковий номер об'єкта за журналом обліку є його ідентифікаційним номером.

Вид об'єкта обумовлює спосіб його збереження. Якщо не визначений спеціальний порядок збереження об'єкта, він може зберігатися в сейфі, шафі, вітрині, шухляді тощо. Умови збереження повинні виключати природну змінюваність зовнішнього вигляду, фізичних і хімічних властивостей об'єктів.

Систематизація об'єктів у масиві повинна забезпечувати швидкість пошуку необхідної інформації. У якості пошукових даних використовуються групові ознаки. Якщо масив об'єктів великий, проводиться його подальший розподіл. Систематизація може здійснюватися за значенням, видом, особливими прикметами, моделями, конструктивними особливостями, способом виготовлення, складом тощо. Той самий об'єкт може бути класифікований і поставлений на облік у різних розділах за різними підставами. Сутність такої систематизації полягає у виборі найбільш інформативного і доцільного комплексу ознак, що дозволяє опе-

ративно отримувати інформацію з розумним мінімумом варіантів відповіді на запит.

Об'єкти довідково-інформаційних колекцій, такі як зброя, боеприпаси, вибухові речовини, наркотики і сильнодіючі лікарські засоби, зберігаються за правилами дозвільної системи.

Масив інформаційно-довідкових обліків не рідше одного разу в квартал перевіряється з метою заміни об'єктів, термін придатності яких минув, на нові.

Об'єкти, які поміщені в масив інформаційно-довідкових обліків, за згодою керівництва експертної установи можуть бути видані для тимчасового користування в інші експертні установи за письмовим запитом; факт вилучення фіксується в журналі обліку. Видача об'єктів і їх повернення контролюється особою, яка відповідальна за ведення обліку.

Інформація, яка отримана в процесі використання довідкових обліків, видається на підставі письмових запитів чи за особистою ініціативою співробітника експертної установи, якщо вона може сприяти процесу розкриття і розслідування злочинів.

Для ефективності і швидкості перевірки об'єктів за довідковими обліками у завданні потрібно відобразити вичерпні відомості про об'єкт, який потребує пошуку.

Виявлення подібності об'єкта (чи його ознак) з даними інформаційно-довідкового обліку не може розглядатися як доказ встановлення тотожності: необхідне проведення відповідної ідентифікаційної експертизи.

Використання інформаційно-довідкових обліків при проведенні експертиз і досліджень повинне бути відображене у висновку експерта; якщо використовувалися довідкові посібники, каталоги-визначники чи інші джерела інформації, необхідне посилення на їх вихідні дані (назва, видавництво, рік випуску).

Начальник експертної установи цюкварталу знайомиться з поповненням масивів інформаційно-довідкових обліків, забезпечує взаємодію співробітників експертних підрозділів, відповідальних за ведення конкретних видів обліків, із зацікавленими службами, організує методичну роботу й обмін досвідом.

У періодичних звітах про роботу експертної установи відзначається й аналізується робота з обліками, результати якої сприяли розкриттю злочинів і розшуку злочинців.

Ефективність застосування довідково-допоміжних обліків у розкритті і розслідуванні злочинів, на жаль, залишається досить низкою. Пояснюється це відсутністю єдиної науково обґрунтованої й організаційно забезпеченої системи їх комплектування і використання, труднощами ручної обробки і пошуку інформації, що міститься в колекціях. Дотепер натурні колекції і каталоги створюються в основному ініціативно, також необхідно відзначити, що деякі експерти навіть не знають такого поняття, як довідково-допоміжні обліки взагалі. Роль експертно-криміналістичних установ у комплектуванні таких колекцій, у вирішенні завдань систематизації і класифікації таких об'єктів довідково-допоміжних обліків виявляється слабо. У той же час використання сучасних інформаційних технологій дозволяє сьогодні доповнювати натурні колекції автоматизованими інформаційно-довідковими системами.

Ефективність розкриття, розслідування і попередження злочинів багато в чому залежить від інформаційного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, у тому числі й експертних установ. Спеціалізовані обліки, які об'єднані в систему кримінальної реєстрації, є найважливішим хоронителем і джерелом надходження фактичних даних.

Використана література:

1. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: Изд-во НОРМА (Издат. группа НОРМА-ИНФРА), 2002. – С. 368 – 369.
2. Волинский А.Ф., Россинская Е.Р. Криминалистическая регистрация // Курс лекций по криминалистике: Учебное пособие / Под ред. Е.Р. Россинской. – М.: Юрид. ин-т МВД России, 1999. – 86 с.
3. Пахомов А.В. Коллекции в правоохранительных органах России: Учебное пособие. – М.: Юрлитинформ, 2001. – С. 29.
4. Грановский Г.Л. О научных принципах формирования натуральных трасологических коллекций // Экспертная практика и новые ме-

тоды исследования. Экспресс-информация. – М., 1980. – Вып. 19. – С. 15.

Р.М. Безхлібник
старший викладач кафедри
криміналістики, судової медицини та психіатрії
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВИКОРИСТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ МАСИВІВ ІНФОРМАЦІЇ В УНІВЕРСАЛЬНИХ АВТОМАТИЗОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ ІНТЕРПОЛУ ТА ПОЛІЦІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Перспективним напрямом підвищення ефективності діяльності Інтерполу і поліції зарубіжних країн є підвищення рівня інформаційного забезпечення. Роботи із впровадження ЕОМ у підрозділи поліції провідних зарубіжних країн почалися з 1965 р. Перші спроби мали на меті створити національні всеохоплюючі інформаційні системи на базі ЕОМ.

У роботі співробітників Інтерполу та поліції зарубіжних країн сьогодні широко використовуються автоматизовані системи інформації, які з поміж інших відомостей вміщують дактилоскопічну інформацію. Так у Німеччині ефективно використовується універсальна автоматизована система "Kridat". Вона є основним джерелом інформаційного забезпечення підрозділів кримінальної поліції цієї країни.

Універсальність системи "Kridat" визначається тим змістом банку даних, який забезпечує поле пошуку необхідної інформації про факти та осіб, підозрюваних у вчиненні різних видів злочинів. Вихідним джерелом поповнення даних у першу чергу є матеріали розкритих та розслідуваних кримінальних справ про тяжкі злочини, а також інші документальні відомості, які сприяють успішній боротьбі зі злочинністю. Уявлення про універсалізм дії системи "Kridat" може дати перелік інформації, яка міститься в її банку даних: про розкриті і нерозкриті злочини, способи вчинення зло-

чинів, виявлені знаряддя злочину, результати експертиз тощо. Крім цього у цій системі є відомості про осіб які підозрюються у вчиненні злочинів; про затриманих на місці злочину, заарештованих тощо. При цьому в системі є такі установчі (ідентифікаційні) ознаки: прізвище, дата народження, місце проживання, зовнішні прикмети, дактилоскопічні формули відбитків пальців тощо (Корнієнко М.В., 2003).

Другою, не менш універсальною є діюча на території Німеччини інформаційно-пошукова система "Inpro", яка забезпечує безпосередній зв'язок між усіма рівнями поліцейських структур (міста, райони, землі - федерація), а також з підрозділами митниці та прикордонної охорони. Оскільки в розглянутій системі її банк даних у ряді позицій дублює вищевказані інформаційні масиви системи "Kridat", зупинимося лише на її характерних рисах.

Структура системи "Inpro" крім даних про розслідувані злочини включає декілька мережних напрямів інформації, зокрема: центральний реєстр обліку іноземних громадян; інформаційну систему федерального автотранспортного відомства; інформаційну систему адресних столів; масив даних з кримінальних справ про наркоманію; відомості про засуджених осіб; частину системи "Spudak" про сліди злочинної діяльності (зокрема, дактилоскопічні).

Найважливішою складовою банку даних "Inpro" є мобільна інформаційно-довідкова система "Pikas", розроблена та діюча на території землі Північний Рейн - Вестфалія, заснована на кодованому записі всіх подій, які фіксуються поліцією за кожен день, зокрема сюди входять відомості про способи злочинів, застосовані знаряддя, автотранспорт, сліди злочинної діяльності (зокрема, дактилоскопічні), потерпілих, свідків, результати огляду місць подій тощо.

Система "Inpro" активно використовується всіма поліцейськими структурами для розшуку підозрюваних у вчиненні злочинів, одержанні відомостей про осіб, позбавлених прав водія, про заборони в'їзду чи виїзду з Німеччини; за персональними даними певного злочинця; встановлення специфічного способу

його дій; впізнання раніше нестановленого злочинця. Створений у 1986 р. банк даних автоматизованої дактилоскопічної інформації, який складає підсистему "Inpro" дозволяє оперативно вирішувати завдання: ідентифікації особи за залишеними слідами на місці вчинення злочину; з'ясування обставин розслідуваної справи; встановлення невідомої особи, яка потребує сторонньої допомоги; ідентифікації невпізнаних трупів.

Наявність різноманітної інформації в системі "Inpro" дозволила МВС ФРН прийняти рішення про її використання для вирішення міждержавних завдань боротьби зі злочинністю в масштабах Європейського Союзу. Починаючи з 1988 р. доступ до німецької системи "Inpro" отримали такі держави: Австрія, Великобританія, Італія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Фінляндія, Франція, та Швеція (Корнієнко М.В., 2003).

Ефективно у ФРН діє також інформаційний комплекс "Nadia", комп'ютерний банк якого знаходиться в Кельні. Інформаційний банк даних цієї системи містить комп'ютерних досьє на 8 - 9 млн. осіб, тобто на кожного п'ятого повнолітнього громадянина Німеччини. Поряд з персональними даними про громадян ФРН у системі "Nadia" містяться відомості про структуру, персональний склад та способи дій збройних терористичних угруповань.

Крім цього, у Німеччині розроблена та з 1982 року введена в дію автоматизована система відбитків пальців, вихідними даними якої були 305 тисяч відбитків окремих пальців і 650 тисяч десятипальцевих відбитків. Банк даних цієї системи поповнюється за рахунок окремих відбитків пальців та долонь, які відбираються у таких категорій осіб: професійних злочинців; осіб, які вчинили розбійні напади, які займалися вимаганням, шантажем, крадіжками автомашин; крадіжками в готелях, чи музеях, речей з автомашин; правопорушників, які незаконно використовувала автомашини; осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, для розслідування яких необхідне відібрання відбитків пальців долонь.

У поєднанні з іншими даними кримінальної реєстрації (портретні фотознімки, опис осіб обвинувачуваних у вчиненні злочи-

нів, результати класифікації відбитків та слідів пальців, виявлених на місцях подій, фото- та відеоматеріали, звукозаписи, зразки почерку, результати експертиз стану зубів, крові, волосся та слини, а також рентгенівські знімки) зазначена автоматизована система активно застосовується в боротьбі з організованою злочинністю (Meyer H., Wolf K., 1988).

На регіональному рівні, підрозділи кримінальної поліції Кріпо, використовують багато локальних інформаційно-пошукових систем для боротьби зі злочинністю. Так, інформаційно-пошукова система PIKAS, яка діє на території землі Північний Рейн – Вестфалія з 1976 р., у банку даних містить: відомості про розшукуваних поліцією осіб, про розшукувані речі та предмети; масив відомостей про злочини, пов'язані з наркотиками; про дорожньо-транспортні події. У ній є спеціальна програма автоматичної фіксації заяв та повідомлень громадян про вчинені правопорушення з записом на магнітну стрічку їх голосів. Магнітні стрічки з такими записами зберігаються протягом місяця в чергових підрозділах територіальної поліції для можливої ідентифікації особи за голосом. Програма земельної інформаційно-пошукової системи PIKAS забезпечує безформатне управління інформацією, яка знаходиться в ній, а нова вноситься в її пам'ять та виводиться з неї незалежно від каталогу та формату. Передбачено можливість формування до 90 автономних масивів різноманітної інформації, а її введення здійснюється за допомогою будь-якого терміналу, підключеного до системи. За допомогою терміналу встановленого в земельному управлінні кримінальної поліції Кріпо (м. Дюссельдорф) може бути передане (прийняте) повідомлення в усі підключені до системи термінали міст та районів землі Північний Рейн – Вестфалія.

У кожній з 16 земель ФРН, поряд з формуванням зазначених блоків федеральних інформаційно-пошукових систем діють свої локальні інформаційні системи. Наприклад, поліцейські підрозділи Дюссельдорфа та Кельна – використовують спільну інформаційно-пошукову систему "СЕВІ".

Локальну інформаційно-пошукову систему замикають банки даних, зосереджені в персональних комп'ютерах співробітників

кримінальної поліції Кріпо (далі – Кріпо) всіх рівнів. Система ПЕОМ в основному покликана забезпечувати інтенсифікацію організаційної функції кожного співробітника Кріпо і тому її програма розрахована на кодування типових управлінських документів (плани роботи зі змістом та терміни їх виконання; статистичні та фактичні відомості для виконання аналітичних завдань; зразки службової документації; приклади тактичних рішень в типових ситуаціях оперативної обстановки тощо). Однак співробітники Кріпо за своїм розсудом можуть кодувати та вводити в пам'ять ПЕОМ окремі дані, які мають розвідувально-пошуковий характер (Корнієнко М.В., 2003).

Таким чином, діюча інформаційно-пошукова система на всіх рівнях поліцейських структур, у своїй сукупності виконує завдання інформаційного забезпечення підрозділів Кріпо по боротьбі зі злочинністю.

В 1993 р. у ФБР був створений новий структурний підрозділ – Інформаційна служба кримінальної юстиції (CJIS). У рамках цієї служби були об'єднані Національний центр інформації про злочини (NCIC), Уніфікована система обліку й реєстрації злочинів (AFIS) й Автоматизована система ідентифікації відбитків пальців.

Національному центру інформації про злочини приділяється важливе місце в справі забезпечення правоохоронних органів документальною інформацією про злочини. По запитах зацікавлених відомств оперативно надається дані про викрадені цінності, про зниклі, розшукувані або невстановлені особи, відомості про конкретні злочини тощо.

Уніфікована система обліку й реєстрації злочинів дозволяє накопичувати широкий перелік статистичних даних, необхідних у діяльності адміністративних, оперативних й управлінських структур, для оцінки стану злочинності як одного з найважливіших соціальних індикаторів положення справ у країні, для вироблення відповідних заходів протидії злочинності (Смірнов М.П., 2000).

Автоматизована система ідентифікації відбитків пальців є централізованим депозитарієм цих відбитків у масштабі всієї краї-

ни. Інформація, що накопичує у файлах системи, дозволяє широко застосовувати її при розслідуванні кримінальних справ і при проведенні арештів.

На основі наявної бази здійснюється вдосконалення цих систем. Так, NCIC модернізується в систему NCIC 2000. Буде, зокрема, забезпечена можливість для поліції в найкоротший строк установити особистість будь-якої людини безпосередньо з патрульної машини. Для цього буде потрібно, щоб затриманий (що перевіряється) приклав палець до спеціального пристрою, що зчитує. Інформація про відбиток пальця в кодованому виді автоматично передається на комп'ютер NCIC у штаб-квартиру ФБР. У межах декількох хвилин поліцейський одержує відповідь про особу яка перевіряється. Спеціальний пристрій у патрульній машині дозволить одержати його фотографію, зразки відбитків пальців, підпис, татуювання. Можуть бути передані зроблені художником малюнки підозрюваних у злочинах осіб, зображення викрадених речей або автомашин. Це значно допоможе поліції й знизити ймовірність необґрунтованого арешту громадян, що перевіряються.

Інтегрована AFJS зробить революцію в області можливостей ФБР по ідентифікації злочинців і розшукуваних осіб. Дотепер упізнання особи здійснюється головним чином шляхом аналізу латентних відбитків пальців з місць злочину й обробки стандартних карток з 10 відбитками. Ключовою концепцією інтегрованого варіанта системи (IFFIS) є електронна (безпаперова) передача зображень відбитків пальців в Управління ідентифікації ФБР. Традиційні картки будуть в основному усунуті на всіх етапах упізнання. У перспективі "пальчики" будуть зніматися спеціальним електронним скануючим пристроєм. При запиті відбиток разом із супутніми даними на особу, що перевіряється, направляється до комп'ютерних обліків систем місцевого рівня (місто, графство) і ідентифікаційне бюро штату. Якщо за їхніми обліками даних немає, запит йде далі до штаб-квартири ФБР, де обробляється високошвидкісною ЕОМ. Відповідь на запит також повертається запитувачим електронним способом.

Черговим кроком еволюційного розвитку інформаційних систем у правоохоронному співтоваристві є їх об'єднання. Це дозволить підвищити якість інформаційного обслуговування. Із введенням у дію єдиного комплексу, споживачі зможуть, образно говорячи, "робити всі покупки в одному магазині".

Створення ФБР Інформаційної служби кримінальної юстиції (CJIS) обґрунтовано стратегічною установкою на інформаційне забезпечення з боку цього федерального відомства всіх структур правоохоронної системи США. У цілому ж вона розрахована на забезпечення відповідною інформацією міжнародних, федеральних, штатних і місцевих правоохоронних органів й організацій, що не відносяться до сфери кримінальної юстиції. Введення її в дію дозволить оперативним й іншим співробітникам одержувати необхідну інформацію безпосередньо на місці дії. Об'єднана система надасть значну допомогу в розробці й застосуванні аналітичних методик, у проведенні тестів за структурою ДНК, у дослідженні поведінкових характеристик. Передбачено перспективу безперервного вдосконалення системи в плані підвищення якості надаваних послуг і зручності для користувачів (Смірнов М.П., 2000).

Дактилоскопіювання за допомогою мастики чи фарби у США поступово йде в минуле. На зміну йому прийшло електронне сканування долоні людини. Спеціальний прилад, яким почали оснащати патрульні поліцейські машини, дозволяє швидко сканувати відбитки пальців будь-якого підозрюваного прямо на вулиці, відразу направити електронний запит в Інформаційну службу ФБР і через кілька хвилин одержати на екрані дисплея вичерпну інформацію про затриманого.

Отже, як бачимо автоматизовані інформаційні системи широко використовуються в діяльності правоохоронних органів провідних зарубіжних країн. Ці інформаційні системи вміщують різноманітну інформацію, з помірною, значне місце посідають масиви дактилоскопічної інформації. Вважаємо, що ця тенденція згодом буде актуальною для України. Тому при розробці автоматизованих інформаційних систем в Україні потрібно враховувати

можливість їх об'єднання в універсальні автоматизовані інформаційні системи правоохоронних органів.

В.Б. Бобрицький

завідувач кафедри теорії та практики перекладу
(Національна академія Служби безпеки України)

ДОСВІД СТВОРЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ БАНКІВ ДАНИХ УКРАЇНИ, РОСІЇ ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Невпинне зростання злочинності в Європі викликає серйозну стурбованість керівників держав, співробітників правоохоронних органів. Особливу тривогу викликають злочини, пов'язані з наркобізнесом, тероризмом, відмиванням грошей, незаконним обігом зброї та інші. Одним із перспективних напрямків підвищення ефективності боротьби зі злочинами на континенті є об'єднання зусиль правоохоронців різних держав, зокрема інформаційне забезпечення правоохоронних органів. У цьому контексті було логічним виглядає рішення про створення своєрідного банку (бази) даних. Зосереджена в цьому банку інформація доступна кожній країні ЄС. Звичайно, надання такої інформації здійснюється із дотриманням належних правил конспірації [1, 266 - 267].

Ні у кого не викликає заперечень теза про те, що успішна боротьба зі злочинністю не можлива без своєчасного отримання різних відомостей щодо об'єктів, які потрапляють до уваги правоохоронних органів. Такі дані накопичуються в спеціально створюваних правоохоронними відомствами інформаційних системах, що мають на меті надання допомоги в розшуку злочинців та виявленню слідів скоєних ними злочинів. Як справедливо підкреслює В.Пчолкін, вирішальне значення для прийняття рішення у будь-якій сфері діяльності має поінформованість особи чи органа, яким це дозволено законом. Інформованість в оперативно-розшуковій діяльності відіграє значну роль, оскільки

ки саме з визначення інформації, що має значення для запобігання, викриття злочинів і пошуку різних категорій осіб, розпочинаються подальші етапи оперативно-розшукової роботи [2, 102 - 109].

Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" зобов'язує оперативні підрозділи Служби безпеки України здійснювати взаємодію з іншими правоохоронними органами нашої держави та іноземних держав [3]. Важливим аспектом діяльності відповідних підрозділів Служби безпеки у сфері протидії злочинності є саме її інформаційне забезпечення. Інформаційний суверенітет держави забезпечується виключним правом власності України на інформаційні ресурси, що формуються за рахунок державного бюджету, створенням національних інформаційних систем, встановленням режиму доступу інших держав до інформаційних ресурсів України, використанням інформаційних ресурсів на основі рівноправного співробітництва з іншими державами [4, 54].

Значна увага питанню формування, обробки та використання баз даних приділено органами Співдружності Незалежних Держав. Вже в 1992 році у м. Москві було підписано Угоду про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ Російської Федерації і Міністерством внутрішніх справ України. Стаття 2 Угоди серед інших декларувала розвиток інформаційних зв'язків між відповідними органами обох держав [5]. Окремою формою співробітництва був визначений обмін оперативно-розшуковою і криміналістичною інформацією стосовно злочинів, які готуються або вчинені, та причетних до них осіб, а також архівною інформацією.

3 серпня 1993 року у місті Чолпон-Ата (Казахстан) укладено Угоду про взаємовідносини міністерств внутрішніх справ у сфері обміну інформацією.

2 квітня 1999 року у м. Москві Рішенням Ради глав держав Співдружності Незалежних Держав схвалено Концепцію взаємодії держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинністю [6, 84 - 93].

Стаття 2 Угоди про співробітництво Міністерств внутрішніх справ в боротьбі з тероризмом окремо розглядає питання взаємодії у інформаційній галузі, формування відповідних баз даних [7].

Варто звернути увагу на одну важливу, на наш погляд, обставину. Останнім часом дедалі частіше піднімаються питання про "єдиний простір", про "необхідність створення прозорих кордонів", але обминаються теми "про єдиний криміногенний простір" і про відсутність усіляких державних чи інших кордонів для діяльності злочинних груп, організацій і окремих злочинців. Тому в створенні єдиної для країн СНД бази даних криміналістичного обліку злочинів ми вбачаємо один зі шляхів підвищення ефективності такого обліку та боротьби, відповідно, з організованою міжнародною злочинністю.

На жаль, в Україні державні органи створюють та упорядковують свої інформаційні бази самостійно, за браком єдиної загальнодержавної політики. Служба ж безпеки України, органи внутрішніх справ, інші правоохоронні органи, які згідно із законодавством мають право на проведення ОРД, відчують нагальну потребу у такому державному інтегрованому банку даних, який би врешті решт об'єднав розрізнені галузеві та відомчі інформаційно-пошукові системи.

Єдиний інтегрований державний реєстр мав би об'єднати комп'ютерні бази даних відносно фізичних та юридичних осіб, різних подій та об'єктів обліку, надати можливість програмно встановлювати і відстежувати взаємозв'язки між ними та забезпечувати оперативну передачу зібраних даних відносно об'єкту пошуку ініціатору пошукового запиту.

На думку І. Сидорука, єдиний інтегрований державний реєстр даних необхідно створювати на базі банків даних та реєстрів різних міністерств, але в першу чергу – Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Державної Податкової Адміністрації, Митної служби, Міністерства юстиції, Прикордонної служби [8, 141 - 149].

При створенні єдиного інтегрованого державного реєстру даних необхідно приділити особливу увагу питанням недопущення

витоку інформації та її захисту, а також забезпеченню використання оперативної інформації суто за її призначенням для потреб оперативно-розшукової діяльності правоохоронних та силових структур.

Розглядаючи тенденції і перспективи розвитку криміналістичного вчення про розшук, необхідно зазначити, що мета може бути досягнута в результаті створення високоефективних техніко-криміналістичних засобів. Робота в цьому напрямку повинна здійснюватись із врахуванням потреб слідчої та оперативно-розшукової практики, тобто з врахуванням особливостей техніко-криміналістичних та оперативно-технічних завдань, що виникають в процесі розкриття і розслідування злочинів. На сьогодні ці завдання суттєво змінилися, що обумовило необхідність не лише вдосконалення наявних технічних засобів, але й розробку принципово нових [9, 118; 10, 34].

У процесі проведення всіх оперативно-розшукових заходів, зазначених в Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність", широко використовуються засоби і методи криміналістичної техніки щодо здійснення розшукової діяльності та пошуку об'єктів, що мають оперативний інтерес, в організації функціонування і використання інформаційних систем. При цьому важливо відзначити, що в оперативно-розшуковій діяльності використовуються ті ж організаційні форми застосування криміналістичної техніки, що і в кримінальному процесі [11, 32 - 39; 12, 28 - 35].

Інформація про злочинну діяльність, якщо вона правильно зафіксована, може багаторазово використовуватися за запитами зацікавлених органів з метою вирішення оперативно-розшукових і кримінально-процесуальних задач. Тому проблема накопичення й зберігання криміналістичної (оперативно-значимої) інформації має важливе практичне значення.

Очевидно, що розробка інтегрованої інформаційно-пошукової системи, котра могла б містити якомога більший об'єм інформації оперативно-розшукового та криміналістичного призначення, потребує об'єднання зусиль не лише вчених в галузі криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності, але і в галузі теорії інформації, кібернетики тощо.

В зв'язку з розробкою та використанням на практиці спеціалістами-криміналістами і співробітниками оперативних підрозділів різного виду криміналістичних обліків, що зведені у обліково-пошукові системи, закономірним є вивчення питання щодо співвідношення облікових та ідентифікаційних процедур. У вітчизняній криміналістиці питання організації криміналістичної реєстрації й обліку завжди розглядалося у безпосередньому зв'язку з ідентифікаційними дослідженнями. На це звертали увагу такі відомі вчені як Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.П. Колмаков, С.М. Потапов, С.Я. Сегай та інші. Так, наприклад, С.М.Потапов, котрий сформулював основні принципи криміналістичної ідентифікації, зазначав, що ідентифікація може здійснюватися шляхом розробки реєстраційних систем і в процесі проведення експертизи [13, 17]. Отже, цілком логічним є розгляд процедур криміналістичного обліку й ідентифікації в якості цілісного процесу встановлення тотожності конкретного об'єкту за задалегідь дослідженими і взятими на облік його матеріально-фіксованими проявами – слідами, частками цілого тощо. Проте це не означає, що між криміналістичним обліком і криміналістичною ідентифікацією не має відмінностей. Такі відмінності можна простежити вивчаючи окремі аспекти криміналістичного обліку та криміналістичної ідентифікації, зокрема, розв'язувані ними оперативно-тактичні завдання, система криміналістичних ознак, оцінка надійності процедури.

Наприклад, оперативно-тактичне завдання, що розв'язується за допомогою криміналістичного обліку осіб за голосом може бути сформульоване як встановлення особи з метою виявлення повторного потрапляння об'єкта обліку в поле зору правоохоронних органів. Власне вірогідність повторного прояву об'єкта під час розслідування низки кримінальних справ, а також при проведенні низки оперативних заходів і робить необхідним його облік. Це встановлення досягають шляхом накопичення, систематизації, пошуку і видачі даних про об'єкти, які використовуються в процесі здійснення оперативно-розшукових заходів, перевірки оперативних сигналів, ведення справ оперативного обліку. Таке ж завдання встановлення особи в ході оперативно-розшукової діяльності розв'язують і шляхом криміналістичної ідентифікації.

Але тут не треба виявлення факту повторного прояву об'єкта. Тому встановлення особи здійснюється шляхом доказу тотожності двох об'єктів.

У спеціальній літературі серед основних цілей створення та функціонування автоматизованих банків даних (АБД) називають: розкриття злочинів, розшук злочинців, охорону правопорядку [14, 3]. Основною метою системи інформаційного забезпечення ОВС є всебічна інформаційна підтримка їх діяльності в боротьбі зі злочинністю в Україні на основі комплексу організаційних, нормативно-правових, технічних, програмних та інших заходів [15, 8].

Після розпаду СРСР правоохоронні органи незалежних держав намагалися продовжити цю роботу. Так, до цієї категорії розробок відноситься Настанова, оголошена Наказом МВС РФ № 400 – 1993 р., а згодом в уточненому варіанті – Наказом МВС РФ № 752 – 2000 р. "Про створення універсальної системи криміналістичних обліків, включаючи данні про спосіб злочину". Наказом МВС України № 682 від 30.08.1999 р. введено в дію Настанову "Про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України", якою передбачено ведення криміналістичних обліків як системи реєстрації, систематизації та зосередження обліків або відомостей про них за ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та розслідування злочинів, яка ґрунтується на наукових даних і узагальненнях практики боротьби зі злочинністю. На значимість таких обліків вказують і українські науковці та практики. Так, начальник ДНДЕКЦ МВС України І.П. Красюк підкреслює, що інформаційно-довідкові обліки постійно поповнюються і сприяють підвищенню ефективності діяльності фахівців експертної служби. Об'єктами таких криміналістичних обліків сьогодні є зразки різноманітних виробів, колекції документів, цінних паперів, грошей, зброї і боєприпасів, наркотичних засобів тощо [16, 52 – 56].

Відповідно до Наказу МВС України від 17.11.2003 р. № 1395 введено в дію Інструкцію "Про порядок формування та використання в органах внутрішніх справ автоматизованого банку даних оперативно-розшукового і профілактичного призначення". Ме-

тою створення АБД є впорядкування системи інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України.

Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій дає можливість здійснювати постановку і реалізацію завдань щодо створення інформаційних, пошукових та ідентифікаційних автоматизованих систем для забезпечення проведення фоноскопічних експертиз.

Відомості щодо ознак голосу та мовлення людини можуть бути закодовані та введені в інформаційно-пошукову систему. Цьому чималою мірою сприяє розвиток наукових основ фоноскопічної експертизи. Ці основи – теоретична база для створення криміналістичного обліку за голосом. Така реєстрація може використовуватися для встановлення особи, зразки голосу й мовлення якої надходять для перевірки, якщо ця особа підлягала раніше фоноскопічній реєстрації у зв'язку з вчиненням протиправних дій і є магнітофонні записи її голосу [17, 74].

Цікавий досвід створення фонотеки голосу і мови має Росія, яка створена в ГУ Експертно-криміналістичного центру Росії. Перевірка за фонотекою і постановка фонограм на облік здійснюється за письмовим завданням на її проведення за підписом керівника оперативно-розшукових підрозділів МВС Росії та при відповідності матеріалів, що надійшли вимогам, що до них пред'являються. Така фонотека складається з наступних розділів: фонограм мови відомих осіб; фонограм мови невідомих осіб; архіву фонограм мови осіб, які зняті з обліку [18, 203].

Нині відбувається процес реалізації конституційних норм України, у зв'язку з цим значення правоохоронних органів в життєдіяльності суспільства переосмислюється і відбувається подальше вдосконалення їхніх структури та функцій. При цьому, як справедливо зазначають А.В. Іщенко та В.А. Азжеуров, великого значення надається вивченню досвіду реформування і розвитку правоохоронних органів інших країн світу. Поряд із знанням організації та структури цих органів, актуальним є вивчення методів, способів і засобів, які використовуються у їхній діяльності. Це необхідно для оптимального впровадження позитивного досвіду інших країн у національне законодавство, діяльність правоох-

ронних органів з обов'язковим урахуванням особливостей нашої держави, щоб уникнути "сліпого" копіювання неприйнятних елементів. Вивчати позитивний досвід зарубіжних країн найдоцільнішим вважається за допомогою порівняльних досліджень, порівняльного аналізу [19, 19 – 24].

Проблеми створення й функціонування інформаційних баз даних, голосу і мови зокрема, виникають і у правоохоронних органів держав Євросоюзу. Слід зазначити, що велика кількість різноманітних картотек та баз даних є предметом досить жвавої дискусії у парламентських колах Франції, а також у пресі. Основне, що бентежить французів, є можливе (хоч і тимчасове) обмеження прав і свобод людини. Тому, як правило, законопроекти стосовно ведення в дію чергової картотеки або бази даних рідко проходять у першому читанні. Поштовхом для прискорення прийняття Парламентом низки "силових" законів (у першу чергу – Закону про постійну безпеку 2001 року та Закону про внутрішню безпеку 2003 року) стала серія терористичних актів, яка охопила США та Західну Європу. Країни, які є потенційними об'єктами таких нападів (Франція у тому числі), змушені були відреагувати і законодавчим чином на нові загрози їх національній безпеці.

Всі картотеки створені та контролюються (а відповідно й повняються, змінюються) Міністерством внутрішніх справ Франції. Контроль за цими картотеками покладено на Національну комісію з інформатики та свобод людини (CNIL), яка має право редакції та корекції законопроектів, які потенційно обмежуватимуть права і свободи людини і громадянина (прослуховування телефонних ліній, ознайомлення з приватною кореспонденцією, тощо). Ця комісія опікується також питанням надання доступу до інформації з боку зацікавлених осіб.

На практиці ж, робота комісії часто блокується Національною поліцією чи жандармерією Франції. Як визнав у своєму виступі під час Конференції комісарів з питань захисту інформації у м. Севілья (Іспанія) 3 квітня 2003 року голова Комісії пан Мішель Жанто, системи криміналістичного обліку Національної поліції та Національної жандармерії існували вже задовго до подання відповідних законопроектів розгляд Комісії та Парламенту Фран-

ції на початку нового тисячоліття. Мова йшла лише про узаконення поліцейської практики [20]. Цікавим є також той факт, що рекомендації Комісії у результаті розгляду подібних законопроектів не завжди враховуються практичними підрозділами. Свіжим прикладом у цьому плані пан Жанто вважає законопроекти стосовно введення в дію (практично, узаконення існуючих) інформаційних систем STIC (Система криміналістичного обліку судової поліції Франції) та JUDEX (Система криміналістичного обліку жандармерії Франції). До цього моменту Національна комісія з питань інформації та свобод людини у 1991 році вже висловлювала деякі свої зауваження стосовно регламентації діяльності ще одної спеціальної системи обліку, яка підпорядкована DCRG (Центральне управління загальних відомостей) МВС Франції.

У рамках діючого законодавства CNIL отримала право раз на п'ять років здійснювати загальну перевірку картотек DCRG. Варто додати, що Комісія добилася можливості контролю найсекретніших обліків французьких спецслужб. Йдеться саме про інформаційні системи DST (Управління нагляду за територією – французька контррозвідка), DPSD (Управління охорони об'єктів Міністерства оборони – військова контррозвідка) та DGSE (Головного управління зовнішньої безпеки – французька зовнішня розвідка), проте у 2004 році, який став для французької поліції вирішальним, парламент законодавчо закріпив за її підрозділами право здійснювати оперативно-розшукові заходи у нашому їх розумінні та позбавив CNIL права вето у галузі криміналістичних обліків та заохотив створення нею нової системи обліку "потенційних правопорушників". Крім цього, картотеки французької розвідки та контррозвідки вивели поза контроль Комісії [21]. Заплановано введення у дію нових картотек: Картотеки осіб, які надають притулок у Франції, Картотеки зразків ДНК осіб, які просять візу до країни, тощо.

Говорячи про співпрацю французьких та європейських поліцейських у галузі обміну інформації, варто згадати про існування з 1995 року (теоретично з 1985 р.) так званої SIS (Інформаційної системи Шенгенської зони).

Суттєву роль у процесі розширення та розвитку співробітництва поліцій відіграє Інтерпол, штаб-квартира якого знаходиться саме

у Франції (м. Ліон). Під час зустрічі міністрів Великої вісімки у Шеффілді (Велика Британія) у червні 2005 року була висловлена думка, що розвиток та підвищення ефективності співпраці у галузі обміну інформацією між національними інформаційними системами вважається першорядною зброєю у боротьбі зі злочинністю [22].

З огляду на європейський досвід, можна побажати нашій країні якнайшвидшого вирішення юридичного та організаційного кола питань та створення надійного інформаційного масиву на службі правоохоронних органів з метою ефективної протидії та, особливо, профілактики правопорушень.

Використана література:

1. Іщенко А.В. Науково-технічне забезпечення діяльності поліцейських підрозділів європейських країн // Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах / Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (1 частина). – К.: МВС України, НАВСУ, 2001.
2. Пчолкін В. Використання інформаційних масивів для викриття економічних злочинів // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 8 (1). – С. 162.
3. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 7.
4. Закон України "Про інформацію" // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48.
5. Соглашение о сотрудничестве между Министерством внутренних дел Российской Федерации и Министерством внутренних дел Украины / Сборник международных соглашений МВД Российской Федерации. – М.: Спартак, 1996.
6. Решение о Концепции взаимодействия государств – участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступностью // Содружество: Информационный вестник Совета глав государств и совета глав правительств СНГ. – № 1 (31).
7. Соглашение о сотрудничестве Министерства внутренних дел в борьбе с терроризмом от 8 сентября 2000 года.
8. Сидорук І. Окремі проблеми інформаційного забезпечення протидії організованій економічній злочинності // Спецвипуск: Методологічні проблеми теорії та практики оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах. – Луганськ, 2005. – № 4. – Ч. 2. – С. 148.

9. Вольнский В.А., Сурыгина Н.Е. О содержании и значении тактико-технических задач в процессе раскрытия и расследования преступлений // Проблемы совершенствования деятельности следственных и экспертных подразделений органов внутренних дел. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. – С. 114 – 118.

10. Ищенко Е.П. Использование современных научно-технических средств при расследовании уголовных дел. – Свердловск, Средне-Уральское кн. изд-во, 1985. – 204 с.

11. Галенин И.Д. Некоторые особенности процессуального оформления оперативно-розыскной деятельности // Информационный бюллетень СК МВД РФ. – М.: СК МВД РФ, 1994. – № 3.

12. Суслов В.М. Вопросы теории признаков в оперативном документировании // Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры по его нейтрализации: Материалы научно-практической конференции (29 – 30 августа 1996 года, Руза). – М.: ЮИ МВД РФ, 1997.

13. Потапов С.М. Принципы криминалистической идентификации // Советское государство и право. – 1940. – № 4.

14. Вертузасв М.С. Автоматизированный банк данных оперативно-розыскного и профилактического назначения. – К.: НИИРЮ КВШ МВД СССР, 1990.

15. Савицький В.А., Карацоба А.М., Святобог В.В. та ін. Система інформаційного забезпечення ОВС України: Навчально-практичний посібник / За ред. Л.В. Бородича. – К.: РВВ МВС України, ТОВ АНТЕКС, 2000.

16. Красюк І.П. Реформування експертної служби МВС України // Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України. – 2004. – № 154. – С. 54.

17. Девиков Е.И., Зуев Е.И., Ищенко Е.П. Криминалистическая регистрация: Учебное пособие. – М.: Акад. МВД СССР, 1987. – 77 с.

18. Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебное пособие. – М.: Юристъ, 2006. – 639 с.

19. Іщенко А.В., Азжеуров В.А. Порівняльні дослідження і криміналістика // Науковий вісник НАВСУ / Науково-теоретичний журнал. – № 2. – К.: МВС НАВСУ, 2000. – С. 20.

20. Gentot Michel, président de la CNIL. Conférence de printemps des commissaires à la protection des données. Séville 3 et 4 avril 2003 (переклад автора).

21. Bret Robert, président de la CNIL. Protection des données personnelles. 15.07.2004 (переклад автора).

В.Х. Каримов
преподаватель кафедры криминалистики
(ГОУ ВПО "Барнаульский юридический институт" МВД РФ)

ГЕНЕЗИС И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СИСТЕМЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Противостоя преступности на протяжении многих лет, правоохранительные органы, совершенствовали методы, приемы, средства и немаловажное значение отводилось информационной системе обеспечения раскрытия и расследования, которая изменяясь в соответствии с реалиями своего времени, становилась все более эффективной и, в настоящее время, занимает ведущее место в обеспечении безопасности и правопорядка общества.

Если расследование первых преступлений проходило чувственно-рациональными методами, например "сводом" или "гонением по следу", что "являлось способами коллективной самопомощи соседских общин"¹, то в дальнейшем, для информационного обеспечения структур, занимавшихся розыском, внедряются способы фиксации признаков преступления: следов, примет и т.д., которые отображались, либо непосредственно на человеке, способом клеймения или калечения, что выполняло функции наказания, регистрации и поиска (как указывал Петр I, "чтобы было по чему познать и отличить добрых людей"²), либо опосредованно на материальных носителях, к примеру, в виде описания примет преступников, которые встречаются уже в памятниках права Древнего Египта периода царствования Птолемея³.

С переменами в государственно-политическом режиме, развитием науки и техники, информационное обеспечение право-

¹ Чельцов-Бебутов М. А. Курс советского уголовно-процессуального права. – М., 1956. – Т. I. – С. 636.

² Пахомов А.В. Научные основы, организация и использование натуральных коллекций в раскрытии и расследовании преступлений: Дис. ... канд. юрид. наук. – М.: РГБ, 2003. – С. 16.

³ Гейндль Р. Уголовная техника: Из мастерской уголовного розыска / Пер. с нем. – М., 1925. – С. 18, 19.

охранительной деятельности качественно изменятся и на смену розыскному процессу, основанному на личных способностях и внутренней интуиции, приходят научные знания.

В появившейся системе следует выделить следующие направления деятельности:

1) Фиксация данных о человеке в паспортах.

2) Создание специальных регистрационных книг для записей установочных сведений, вида преступления и приговоров осужденным лицам. Так, парижская полиция, в 1720 г., создала реестр, в который вносились данные на осужденных и лиц, проходящих по оперативно-розыскным учетам.

3) Фиксация способов совершения преступлений, что встречается в работах датируемых 18 веком¹. При этом, для получения знаний о преступном почерке, прибегали к помощи самих преступников, которые выступали не только консультантами по делу, но, зачастую, сами активно участвовали в розыске и поимке нарушителей закона. К примеру, в Париже, в 1811 году, бывший заключенный Ф. Видок, с небольшой подобранной им командой, арестовывает 812 убийц, воров, взломщиков, грабителей и мошенников².

Знания об преступных навыках, легло в дальнейшем в основу разработанного в странах Западной Европы учета по способу совершения преступлений (MOS), предложенного в 1910 году англичанином Этчерли. Данный учет был ориентирован на борьбу с преступниками-профессионалами и долгое время в Советском Союзе не получал значительного распространения, поскольку считалось, что у нас профессиональная преступность отсутствует³.

4) Запечатление внешности преступников, вещественных доказательств, обстановки происшествия на объективных материальных носителях – фотографиях. Указанный процесс начинается с 40-х годов 19 века с фиксации осужденных в одной из брюссельских тюрем, затем сообщения о фотографировании появились в Бельгии, Швейцарии, других странах и к 80 годам, только в Парижской

¹ Белкин Р.С. История отечественной криминалистики. – М: Норма, 1999. – С. 241.

² Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. – М.: Прогресс, 1974. – С. 17.

³ Статкус В. // Российская юстиция. – 2003. – № 11.

префектуре накопилось 80000 таких фотографий¹. Как отмечает А.А. Эйман, фотография – была одним из первых методов, широко и органически воспринятых криминалистикой².

5) *Антропометрическая система регистрации преступников*, предложенная А. Бертильеном на основе идей антрополога А. Кетле. К началу 1883 года система начинает эффективно работать. Первым идентифицированным преступником был Дюпон (Мартин), через три месяца обозначенного периода число установленных лиц было шесть, к сентябрю – 15, к концу года – 26.

6) *Дактилоскопия*, чье становление и развитие связывают с именами У. Хершеля, Г. Фолдса, Ф. Гальтона, Ж. Вуцетича, Э. Генри. Данная система обладала очевидными преимуществами перед антропометрией, такими как, простота в использовании, достоверность получаемой информации, обусловленной свойствами папиллярных узоров, возможность сопоставления не только отпечатков, но и следов. Следует заметить, что и поныне, данный метод регистрации неоспоримо важен и является одним из основных.

Кроме того, существовали иные виды и способы информационного обеспечения расследования, например, составление словесного описания лиц, регистрация неопознанных трупов, почерка, кличек и т.д., которые играли в основном вспомогательный характер.

Регистрационная деятельность выходит на международный уровень. Так, в апреле 1914 года, депутаты первого Международного конгресса криминальной полиции, проходившего в Монако, признали своевременным создание международного бюро идентификации³.

Дальнейшее становление информационно-поисковой системы было обусловлено расширением круга регистрируемых объектов и как следствие переходом от уголовной к криминалистической регистрации.

¹ Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. – М.: Прогресс, 1974. – С. 19.

² Эйман А.А. Новая техника усиления контрастов в судебно-исследовательской фотографии // Советское государство и право. – 1947. – № 6.

³ Коротыч Ю.Я. Интерпол как механизм и посредник в практическом сотрудничестве служб уголовной полиции разных государств // Актуальные проблемы теории и практики взаимодействия подразделений органов внутренних дел в борьбе с преступностью: Материалы межвузовской научно-практической конференции. – Челябинск: Челябин. юрид. ин-т МВД России, 1998. – С. 128.

Появляются новые виды криминалистически значимых объектов, позволяющих производить их дальнейшее накопление, например: идентификация по звукам, (или по определению польского криминолога А. Шварца "фоноскопия"); регистрация запахов следов (одорология) и др.

Следует особо остановиться на ДНК-исследованиях, возможности которой в правоохранительной деятельности огромны и до конца не раскрыты. Первый успешный случай идентификации, произошел при раскрытии убийств Л. Манн, Д. Ашкроф, на основе методики предложенной английским генетиком А. Джеффрисом, в 1987 году¹. В дальнейшем, совершенствование научных методов, средств и приемов исследований привело к появлению автоматизированных лабораторных комплексов ДНК – анализа, которые позволяют проверять сотни образцов в самые кратчайшие сроки. При этом возможно накопление ДНК-информации и ее сопоставление через длительный промежуток времени. К примеру, в марте 2008 года, в Красноярском крае, по базе данных ДНК был установлен преступник, совершивший жестокое преступление в отношении Полины Мальковой, более года назад².

Автоматизация информационного обеспечения, стала возможной благодаря, появившимся в середине 20-го века, вычислительным машинам, так, с 1953 года в США, начинает функционировать первая автоматизированная полицейская информационная система, позволившая ускорить розыск угнанных автомашин³, а в Аргонской национальной лаборатории указанной страны, с 1963 года, проводились исследования по использованию ЭВМ для получения дактилоскопической информации⁴.

Разработанные в дальнейшем АДИС (автоматизированные дактилоскопические информационные системы) "Morpho", "NEC", "Printrak", "След-2", "ДактоПро", "Дактомат", "Сонда-Фрес", "Сонда+", "Дак-

¹ Животовский Л.А. // Химия и Жизнь. - 2001. - № 12.

² Убийцу Полины Мальковой уже задержала милиция // Комсомольская правда. - М., 2008. - № 43 (24070).

³ Кирич В.И., Минаев В.А. Информатика в деятельности органов внутренних дел: Учебное пособие. - М.: УМЦ при ГУК МВД России, 1995. - С. 25.

⁴ Криминалистика: Учебник // Под ред. Р.С. Белкина. - М.: Юридическая литература, 1986. - С. 204.

то-2000", "Шерлок-2000", "Delta-S", "Папилон" и др., позволили проводить оперативное автоматическое сопоставление следов и отпечатков папиллярных узоров по многомиллионной базе данных. Методический совет ЭКЦ МВД России состоявшийся в 1995 году, подвел итоги испытаний указных систем и выбрал программные комплексы "Сонда" и "Папилон", рекомендуя их для внедрения в практику¹.

На сегодняшний день система АДИС в РФ построена на базе унифицированного программного обеспечения "Папилон" и представляет собой структуру трех уровней: регионального, межрегионального и федерального. В течение 2007 года в ГИАЦ МВД России с помощью АДИС произведено 28000 отождествлений по объектам учета, в т. ч. опознано 2000 трупов, региональными ИЦ отождествлено 270 тыс. объектов учета, опознано 14000 трупов².

Помимо названного, с 90-х годов начинается мировая практика внедрения автоматизированных систем идентификации по внешнему облику, например, программного обеспечения "Face-it Argus" США. На территории СНГ, также, разрабатываются и внедряются системы, такие как: "Портрет 2005" (портрет-поиск), "FACE MANAGER", "ОБЛИК", "ЕЛЛИ 6.0", "КРИМНЕТ", АПК "СОВА" и др. В настоящее время, в подразделениях ОВД РФ успешно функционирует свыше 341 аппаратно-программных комплексов "Сова"³.

Расширение функциональных возможностей автоматизированных систем привело к интеграции информационных ресурсов, благодаря чему, в настоящее время стало возможным создание единой информационно-поисковой системы.

Для внедрения указанной системы в практическую деятельность, МВД России предприняло ряд организационно-правовых и финансовых решений⁴.

¹ Указание МВД России № 1/908-95 г. и № 1/21005-96 г.

² Информационное письмо ГИАЦ МВД РФ в ГОУ ВПО БЮИ МВД РФ № 34/2-153 от 25.04.2008.

³ Там же.

⁴ См.: Приказ МВД РФ № 896 от 14.12.2004 "Об утверждении программы МВД России "Создание единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел"; Приказ МВД РФ № 420 от 8 июня 2006 года "Об утверждении новой редакции программы МВД России "Создание единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел" и др.

В качестве основы современной системы информационного обеспечения выбраны унифицированные интегрированные банки регионального (ИБД-Р) и федерального назначения (ИБД-Ф), что позволило объединить оперативно-справочные, криминалистические и розыскные учеты в единую сеть, с санкционированным доступом к информационным ресурсам удаленного пользователя. Только в 2007 году, использование автоматизированных учетов интегрированных банков данных федерального и регионального уровней способствовало раскрытию более 2 млн. преступлений¹.

Таким образом, в настоящее время информационное обеспечение правоохранительной деятельности переходит на качественно новый уровень, характеризующийся интеграцией информационных ресурсов в единую систему, оперативным доступом заинтересованных служб к значимым для них сведениям, автоматизированным поиском, анализом и идентификацией объектов учета, установлением корреляционных связей между ними, прогнозированием возможных ситуаций и последствий.

Использованная литература:

1. Приказ МВД РФ № 896 от 14.12.2004 "Об утверждении программы МВД России "Создание единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел".
2. Приказ МВД РФ № 420 от 8 июня 2006 года "Об утверждении новой редакции программы МВД России "Создание единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел" Приказ МВД РФ № 420 от 8 июня 2006 года "Об утверждении новой редакции программы МВД России "Создание единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел".
3. Информационное письмо ГИАЦ МВД РФ в ГОУ ВПО БЮИ МВД РФ № 34/2-153 от 25.04.2008.
4. Белкин Р.С. *История отечественной криминалистики*. - М.: Норма, 1999.
5. Гейндль Р. *Уголовная техника: Из мастерской уголовного розыска* / Пер. с нем. - М., 1925.

¹ Информационное письмо ГИАЦ МВД РФ в ГОУ ВПО БЮИ МВД РФ № 34/2-153 от 25.04.2008.

6. Коротыч Ю.Я. Интерпол как механизм и посредник в практическом сотрудничестве служб уголовной полиции разных государств // Актуальные проблемы теории и практики взаимодействия подразделений органов внутренних дел в борьбе с преступностью: Материалы межвузовской научно-практической конференции. - Челябинск: Челябин. юрид. ин-т МВД России, 1998.
7. Кирич В.И., Минаев В.А. Информатика в деятельности органов внутренних дел: Учебное пособие. - М.: УМЦ при ГУК МВД России, 1995.
8. Пахомов А.В. Научные основы, организация и использование научных коллекций в раскрытии и расследовании преступлений: Дис. ... канд. юрид. наук. - М.: РГБ, 2003.
9. Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. - М.: Прогресс, 1974.

А.Э. Волкова

старший эксперт

(Научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр УМВД Украины в Сумской области)

К ВОПРОСУ ОБ ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

Одним из важнейших факторов, предопределяющих успех и эффективность криминалистической деятельности, является уровень ее информационного обеспечения, т.е. действий по выявлению и представлению криминалистически значимой информации ее непосредственному пользователю. В современных условиях работы правоохранительных органов обеспечение процесса расследования доброкачественной информацией имеет очень большое значение.

Раскрытию сущности информационного обеспечения расследования преступлений посвящены работы М.Н. Хлынцова, Е.Д. Лукьянчикова, В.Г. Лукашевича, В.А. Журавля, В.В. Бирюкова и др. Однако вопросы использования при проведении следственных действий таких информационных массивов как криминалистические учеты справочного назначения в литературе пока не рассматривались.

В процессе раскрытия и расследования преступлений важное значение имеет сугубо справочная информация, характеризующая индивидуальные и родовые (видовые) признаки человека, материалов, веществ и изделий, которые хотя и не имеют причинно-следственных связей с событием преступления, однако способствуют решению диагностических и идентификационных задач. К ней относится информация об источниках происхождения, качественном и количественном составе известных веществ и материалов, их физических, химических и иных свойствах, сведения об образцах изделий или продукции и др. Такая информация является потенциальной криминалистически значимой¹.

Система криминалистического учета, в рамках которого обрабатывается подобного рода справочная информация, образует сравнительно новый вид криминалистического учета, так называемый информационно-справочный учет, который ведется в криминалистических подразделениях экспертной службы МВД Украины².

Существуют разнообразные формы информационного обеспечения следователей, но наиболее продуктивными являются следующие информационные системы: информационно – справочная, информационно – поисковая, информационно – модельная и информационно – консультационная³.

Наиболее распространенными из указанных систем нужно считать информационно – справочную и информационно – поисковую системы, назначение которых состоит в обеспечении поиска и обработки данных, которые отображены в разных видах криминалистических учетов.

Более сложной с точки зрения внутренней архитектоники и процесса построения является информационно-модельная система, которая также базируется на поиске и обработке данных, но, в отличие от предыдущих, конечным результатом ее применения

¹ Криминалистика / Под ред. Р.С. Белкина – М.: НОРМА, 2001. – С. 368.

² Настава про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України // Затверджено Наказом МВС України 30.08.1999 № 682, зміни – Наказ МВС України 20.12.2000 № 900.

³ Журавель В. А. Информационное обеспечение процесса расследования: пути и средства // Вестник Академии правовых наук. – 2004. – № 2 (37). – С. 175.

выступают определенные информационные модели. В данном случае, можно говорить о тех объектах информационно-справочных учетов, которые являются моделями объектов, имеющих доказательственное значение. Предоставление в распоряжения следователей такой криминалистической информации позволит следователю принимать правильные тактические решения в новой складывающейся следственной ситуации.

Большую помощь могут оказать следователю и информационно-консультационные системы. Именно они на основании анализа исходной информации, помогают правильно формировать следственные версии и оказывают содействие в избрании тактики проведения отдельных следственных действий. Так, следователь может получить данные о всех возможностях информационно-справочных картотек и коллекциях, об объектах, которые в них помещены, о путях получения этой информации при проведении следственных действий. На наш взгляд именно эта форма применения специальных знаний и криминалистических учетов на практике используется редко, в то время как исследования показывают о ее большой эффективности¹.

Назначение справочных учетов кроме непосредственного обеспечения экспертных исследований во многом ориентировано на их использование при расследовании преступлений. Рассмотрим, каким образом информационно-справочные криминалистические учеты могут использоваться при проведении отдельных следственных действий.

В процессе осмотра места происшествия большое значение имеет предварительное исследование обнаруженных следов и вещественных с доказательств с целью получить исходную, ориентирующую информацию, необходимую для розыска и изобличения преступника по свежим следам. На наш взгляд, решение задач предварительного исследования следов должно быть основано на широком использовании информационно-справочных учетов.

¹ Разумов Е.О. Волкова А.Е. Про вдосконалення непроцесуальної форми використання спеціальних знань // Криміналістичний вісник: Наук.-практ. зб. - К., 2007. - Вип. 1 (7). - С. 246.

Наиболее ценными источниками получения розыскной информации являются предварительные исследования следов обуви, взлома, автотранспортных средств, огнестрельного оружия, взрыва, микрочастиц, лакокрасочного покрытия, светосигнальных приборов, номерных обозначений узлов и агрегатов автотранспортных средств и др.

Например, по обнаруженным на месте происшествия следам обуви можно определить тип и вид обуви, установить конкретную модель обуви, ее размер. Для этих целей могут быть использованы справочные материалы, каталоги с образцами обуви, картотечные фотоучеты, а также видеоучеты, которые дают возможность по имеющемуся рисунку подошвенной части обуви определить конкретную модель и получить изображения ее внешнего вида. Эффективность этих проверок можно повысить, если специалистов экспертно-криминалистических подразделений, выезжающих на места происшествий, оснастить компьютерами типа "Notebook" с модемом типа GPRS/GSM Wireless PCMCIA или мобильным телефоном, поддерживающим функцию GPRS. Это позволит не только просматривать имеющиеся на компьютере базы данных образцов обуви, но также подключаться к центральному серверу или к тем сайтам, где содержится интересующая информация.

На месте происшествия могут использоваться и другие виды информационно-справочных картотек и коллекций, непременным условием применения которых является широкое использование современных компьютерных средств и сетей, мобильных средств связи¹.

Важным условием результативного *обыска* является тщательная подготовка к его проведению и комплексное использование криминалистических средств и методов. При этом наиболее эффективно также могут использоваться информационно-справочные криминалистические учеты. Так, на стадии сбора ориентирующей информации составляется подробный перечень веществ-

¹ Шербаковський М.Г., Волкова А.Е. Використання натурних колекцій при проведенні попередніх та перевірочних досліджень // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2007. - № 38. - С. 66 - 71.

венных доказательств, включаемых в план обыска. Исходя из анализа основных видов следов, изъятых при осмотре места происшествия, с использованием информационно-справочных картотек и коллекций определяется вид слеодообразующих объектов, которые следует искать при обыске. Например, с помощью справочной коллекции орудий взлома определяется тип и вид инструмента, основные параметры его рабочей части, конструктивные особенности, способ изготовления и другие данные которые затем используются при поиске орудия преступления на месте обыска. Аналогичная процедура применяется и к следам обуви, одежды, следам автотранспортных средств, следам применения огнестрельного и холодного оружия, взрывных устройств, разнообразным микрообъектам, следам перчаток, узлам и т.п.

При проведении *допроса* следователь может использовать некоторые виды информационно-справочных учетов экспертно-криминалистических подразделений. Так, при выяснении в ходе допроса обстоятельств нападения с применением огнестрельного и холодного оружия возникает необходимость определения его видовой принадлежности. В этом случае эффективно могут использоваться коллекции и картотеки образцов оружия. Если отсутствует возможность использовать коллекции оружия в натуральном виде, то можно воспользоваться каталогами, справочниками, энциклопедиями, компьютерными базами данных. Оснащение следователя компьютером с возможностью выхода в глобальную сеть "Интернет", позволит в ходе допроса получить доступ к разнообразным банкам информации об оружии, боеприпасах и др. (См. например: <http://gunsite.narod.ru/>, <http://eko-czao.narod.ru/ball/> и др.).

Здесь следует отметить, что одной из задач системы информационно - справочных криминалистических учетов является обеспечение следственных и оперативных подразделений не только учетными данными, но и сведениями, позволяющими самостоятельно получать доступ к справочной информации по различным каналам связи.

Важной составляющей допроса потерпевшего является получение по возможности полных данных о приметах похищенного, на-

приклад, ювелірних виробів. При цьому складно обійтись без використання відповідного справочного реєстру. Каталогів ювелірних виробів можуть вестись в експертно-криміналістических підрозділах, але необхідні дані можна отримати і через мережу "Інтернет", де зосереджено дуже велика кількість подібного роду інформації (См. наприклад: <http://www.jewellery.kiev.ua> і др.). Особливістю процедури допиту в таких випадках буде заключатись в тому, що слідчий пропонує потерпілому переглянути на екрані монітора комп'ютера існуючі бази даних або використовувати глобальну мережу "Інтернет".

При пред'явленні для опознання предметів в натуральному вигляді або в копіях звичайно виникає необхідність підбору тих або інших об'єктів за принципом їх однорідності, деякі з яких можуть знаходитись в криміналістическій справочній колекції. Найчастіше це стосується зразків холодної та вогнепальної зброї, які можуть бути надані за запитом слідчого. Підбір однорідних об'єктів для опознання може бути виконаний з використанням комп'ютерних баз даних та мережі "Інтернет". Наприклад, можна вибрати в мережі "Інтернет" подібні ювелірні вироби, мобільні телефони.

Використання інформаційно-справочних реєстрів може також підвищити ефективність проведення *воспроизведения* обстановки та обставин події, наприклад в підборі об'єктів для слідственного експерименту і др.

Враховуючи велике різноманітність цілей та завдань виконуваних слідственных дій в ході розслідування кримінального справи, необхідність роз'яснення різних обставин, які мають значення для справи, складно перерахувати всі варіанти можливості використання інформаційно-справочних реєстрів. Але навіть розглянуті напрями свідчать про необхідність їх застосування з метою покращення криміналістического інформаційного забезпечення процесу розслідування кримінальних злочинів.

Використана література:

1. Настанова про діяльність експертно-криміналістическої служби МВС України // Затверджено Наказом МВС України 30.08.1999 № 682, зміни - Наказ МВС України 20.12.2000 № 900.

2. Журавель В.А., Інформаційне забезпечення процесу розслідування: шляхи та засоби // Вісник Академії правових наук. - 2004. - № 2 (37). - С. 175.

3. Разумов Е.О. Волкова А.Е. Про вдосконалення непроцесуальної форми використання спеціальних знань // Криміналістический вісник: Наук.-практ. зб. - К., 2007. - Вип. 1 (7). - С. 246.

4. Шербаковський М.Г., Волкова А.Е. Використання натурних колекцій при проведенні попередніх та перевірючих досліджень // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2007. - № 38. - С. 66 - 71.

В.С. Бондар

ад'юнкту кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

В.І. Полтавський

старший експерт
(НДЕКЦ при УМВС України в Луганській області)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ КРИМІНАЛІСТИЧЕСКИХ ЗНАНЬ В ОБЛІКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ В РОЗКРИТТІ КРАДІЖОК З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО

Оптимізація використання криміналістическої техніки в обліковій діяльності з розкриття та розслідування крадіжок з проникненням у житло - один з найголовніших напрямків по зміцненню законності та забезпеченню конституційних прав громадян. Вирішення цієї проблематики передбачає включення до неї науково-методических та організаційних засад.

Аналіз практики розкриття крадіжок з проникненням у житло свідчить про те, що значна частина злочинців використовує всі більш кваліфіковані способи вчинення злочинів, велика кількість цих злочинів скоюється організованими злочинними групами, набуваючи серійного характеру.

Матеріали кримінальних справ свідчать, що однією з головних організаційних проблем розслідування серійних квартирних крадіжок є їх виявлення. Своєчасне об'єднання кримінальних справ по них в одному провадженні дає змогу більш ефективно використовувати необхідну для їх розкриття інформацію, що містилася в розрізних матеріалах.

Рішення про об'єднання кримінальних справ, що розслідуються окремо, повинно бути прийнято лише на основі аналізу відомостей, що містяться в них про співпадаючі ознаки, які дають змогу зробити висновок про те, що групу злочинів вчинено однією й тою ж особою (особами). Такими ознаками є відомості про вік, місце, час, спосіб вчинення низки крадіжок, знаряддя злочину тощо. Зокрема, в способі вчинення серії крадіжок найбільш наоч-но виявляється "почерк" злочинця.

Реалізація цього положення в практичній діяльності правоохоронних органів слугувала утворенню систем "Modus operandi", що дозволяє: судити про можливу кримінальну активність злочинця; об'єднувати кримінальні справи в одному провадженні та вести його цілеспрямований пошук на основі використання в комплексі інформації про конкретний випадок.

Втім, цей вид обліку за весь період свого існування характеризувався низькими показниками ефективності використання, які, згідно з статистичних даних майже не долають 5 – 7 відсоткової межі. За результатами анкетування слідчих, на питання про рівень ефективності обліку МОС, його високу ефективність відзначили 2,6% опитаних, низьку – 69,4%.

Для реєстрації інформації про нерозкритий злочин в інтегрованому банку даних (ІБД) використовується уніфікована інформаційно-пошукова карта на злочин (ІПК-Злочин).

ІПК має блоки: "Вид злочину", "спосіб проникнення", в якому розрізняється 90 різновидів, "місце скоєння злочину", "по справі є", в якому перераховуються вилучені сліди та речові докази. Проте, в блоці "спосіб проникнення" фактично описуються прийоми, що призводить до зниження рівня індивідуальності.

З іншого боку, моніторинг інформації в системі проводиться лише за умови адресного запиту.

Певні недоліки містить також порядок методики постановки на облік. Згідно з діючими відомчими наказами, заповнення первинних документів ІБД здійснюється працівниками карного розшуку, а в блоці ІПК "по справі є" слідова інформація фіксується в текстовій формі.

Облік матеріальних слідів-відображень здійснюється експертною службою МВС України, а для виявлення серій злочинів використовуються, зазвичай, інформаційні можливості лише дактилоскопічних обліків.

Поряд з цим, практиці відомі серійні квартирні крадіжки, вчинені з різним "почерком", із застосуванням різних знарядь. Це особливо притаманне діям злочинних співтовариств та інших злочинних об'єднань. Тому чітке визначення всіх епізодів злочинів, необхідність виявлення в процесі розслідування відомої серії крадіжок інших подібних злочинів, які можуть бути вчинені обвинуваченим (підозрюваним), виділення злочинів ситуаційного характеру, які повинні ставитися до вини лише деяким обвинуваченим – важливе завдання розслідування таких злочинів. Однією з передумов оптимізації цієї діяльності є використання спеціальних криміналістичних знань у обліку кримінальних справ підрозділами експертної служби МВС України.

На нашу думку, з метою оптимізації облікової діяльності по боротьбі з крадіжками з ознаками серійності необхідно:

- постійно проводити моніторинг та аналіз інформації щодо крадіжок з проникненням у житло з метою виявлення ознак серійності, взаємодії слідчих, оперативних, експертних та інших підрозділів у цієї діяльності;
- підвищити оперативність виявлення серійних крадіжок з проникненням у житло за рахунок більш чіткої інформаційно-аналітичної роботи;
- більш активно взаємодіяти з правоохоронними органами країн СНД, Інтерполом з питань виявлення та організації розслідування серії крадіжок з проникненням у житло, вчинених одними й тими ж особами на території різних держав;
- ширше використовувати спеціальні криміналістичні знання для виявлення та діагностики серійних крадіжок з проникненням

у житло, всебічного виявлення існуючих між ними зв'язків, формування інформаційних масивів;

- забезпечувати своєчасне об'єднання кримінальних справ в одному провадженні (ст. 26 КПК України);

- вжити заходів щодо створення первісного обліку кримінальних справ по крадіжках з проникненням у житло, функціонування яких повинна забезпечувати експертна служба МВС України.

Метою створення, накопичення та використання первісного обліку кримінальних справ по крадіжках з проникненням у житло, є отримання аналітичної інформації про особу злочинця, склад, структуру злочинних груп, ознаки дій та способів їх вчинення, факти перебування однієї й тієї ж особи на місці скоєння двох та більше злочинів, використання однієї й тієї ж зброї або знаряддя, транспортного засобу для скоєння декількох злочинів (крадіжок, розбійних нападів).

Створення первинного обліку кримінальних справ потребує методології проектування реляційних баз даних, інформаційно-пошукового тезаурусу для документальної інформаційно-пошукової системи, розробки методики постановки на облік та максимальної інтеграції можливостей кожної з форм використання спеціальних знань, що складають інтегративну модель, яка має забезпечуватися чіткою організацією процесу техніко-криміналістичного забезпечення процесу розкриття злочинів та використанням відповідної криміналістичної характеристики.

Оптимальним засобом групування кримінальних справ по крадіжках, вчинених одними й тими ж особами є криміналістична характеристика, що містить наступні елементи: 1) спосіб вчинення злочину; 2) механізм слідоутворення; 3) обстановка злочину: місце, час, та ін.; 4) предмет злочинного посягання. Основою групування кримінальних справ про нерозкриті злочини є їх кваліфікація та окремі елементи їх кримінально-правової характеристики та спосіб вчинення злочину.

Для встановлення першоджерел про аналогічні злочини треба використовувати відомості, які містяться в:

- кримінальних справах, що розглядані судом або знаходяться в слідчому провадженні, матеріали перевірки;

- закритих та призупинених, так званих "старих" кримінальних справах.

Принципи формування, система та структура первісного обліку кримінальних справ по крадіжках з проникненням у житло, має низку специфічних особливостей, що відрізняють її від інших баз даних, ведення яких здійснює експертна служба МВС України та вимагають відповідної науково-методичної і організаційної підтримки.

Джерелами інформаційно-аналітичного первісного обліку кримінальних справ по крадіжках з проникненням у житло повинні бути:

- слідові комплекси: сліди рук, взуття, злому, транспортних засобів;

- відомості про спосіб дій злочинця(ців), час, місце, предмет злочинного посягання тощо.

Тому, *по-перше*, реєстрації підлягають не окремі сліди, а слідові комплекси, які необхідно систематизувати за категоріями злочинів. *По-друге*, реєстрації підлягають не тільки ідентифікаційні ознаки матеріальних слідів-відображень, а й чітко зафіксовані місця їх виявлення з визначенням відповідних епізодів крадіжок. Отже, в процесі аналізу відомостей про місця подій по кримінальних справах про крадіжки з проникненням у житло з ознаками серійності, потрібно використовувати докладні схематичні плани, фотознімки місць розташування слідових комплексів. Це дасть змогу при вивченні й аналізі відомостей про місця вчинення крадіжок, що можливо складають серію, встановити збіжність підходів до них злочинця; місць можливого ведення спостереження за об'єктом посягання; шляхи відходу злочинця с місця крадіжки; зміст дій крадія у житлі тощо. *По-третє*, моделі та алгоритми функціонування бази даних способу вчинення злочину, слідів рук, взуття, злому повинні дозволяти проводити перевірку по картотеках обласного та державного рівнів в автоматизованому режимі.

Це, в свою чергу, потребує вирішення наступних завдань:

- розробки методики постановки на облік, тобто підсистеми введення первинної інформації та доставки обробленого запиту кінцевому споживачеві інформації;

- розробки первинних документів обліку кримінальних справ;
- розробки комплексної технології формування автоматизованих криміналістичних електронних баз даних, що об'єднують, окрім традиційних текстових документів та дактило масивів, ще й сліди взуття, рукавичок, знарядь злочину, транспортних засобів та ін., які складають слідовий комплекс крадіжок з проникненням у житло.

Створення бази даних для автоматизованої системи потребує формування опису об'єкта, яке пов'язане з виділенням його стійких ознак (якостей), в об'ємі, достатньому для ідентифікації. Ця проблема пов'язана з проблемою формування та вибору найбільш інформативних ознак, отже реєстрації повинні підлягати лише високоінформативні сліди.

Для створення інформаційно-аналітичного первісного обліку кримінальних справ по крадіжках з проникненням у житло, необхідно здійснити низку методичних заходів:

1. Розробити форму документу криміналістичного обліку.

Первинним документом введення інформації в систему повинна стати інформаційно-пошукова картка (ІПК) на нерозкритий злочин, що відображає об'єктивну інформацію про матеріальні сліди та речові докази, вилучені при огляді місця події, зафіксовану в текстовій, графічній, фотографічній, мультимедійній формі.

2. Розробити та затвердити на рівні ДНДЕКЦ єдині словники-класифікатори (тезауруси) всіх реквізитів, які використовуються у комп'ютерних інформаційних підсистемах. Кожному вихідному реквізиту надати свій номер-шифр, за яким він буде при потребі використовуватись у кожній підсистемі.

3. Розробити загальні та індивідуальні ознаки інформативних слідів взуття, рукавичок, злочину, транспортних засобів та ін.

4. Розробити систему автоматизованого пошуку за графічним зображенням взуття, рукавичок, злочину, транспортних засобів.

5. Систематизувати картотеки за видами, способами, часом та іншими особливостями злочинів.

6. Передбачити підготовку та випуск загальної збірки всіх чинних нормативних актів, що регламентують криміналістичну облікову діяльність експертної служби МВС України. Окрім цих нор-

мативних актів, в збірку слід включити: зразок інформаційно-пошукової карти; перелік обов'язкових реквізитів для її заповнення.

Окрім вдосконалення науково-методичного аспекту функціонування обліку кримінальних справ, для необхідного рівня аналітичної роботи має бути забезпечена й організаційна підтримка, яка полягає в інтеграції всіх елементів моделі використання спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні крадіжок з проникненням у житло, а саме:

1. На співробітників підрозділів НДЕКЦ з ЕКЗР ОВС, що беруть участь у провадженні слідчих дій як спеціалісти-криміналісти, слід покласти обов'язок складання первинного документу криміналістичного обліку (ІПК-нерозкритий злочин) кримінальних справ.

2. Для ведення первинного обліку кримінальних справ у структурі НДЕКЦ ГУМВС, УМВС, УМВСТ виділити аналітико-дослідницькі підрозділи. Ця пропозиція знайшла підтримку й у практичних працівників. За створення у складі експертної служби даних підрозділів висловилися 78,1% слідчих та 96,1% експертів-криміналістів.

Подальша організаційна підтримка функціонування первинного обліку кримінальних справ у підрозділах експертної служби МВС України повинна бути націлена на вирішення наступних завдань:

1. Аналіз інформації в рамках визначеної процедури з використанням типових методик, з долученням фахівців із провадження судових експертиз та використанням експертних технологій використання експертних технологій для ідентифікаційного пошуку шуканих об'єктів, визначення тотожності в деталях способу вчинення злочинів та інших елементів криміналістичної структури зареєстрованих подібних злочинів та вирішення інших завдань, результат яких має бути зорієнтований на вирішення наступних цілей розслідування злочинів:

- отримання доказів вчинення злочинів одними й тими ж особами навіть за умови дефіциту інформації про них;

- отримання відомостей про причетних до цих злочинів осіб, що можуть бути використані в їх розшуку та ідентифікації;

- дослідження окремих елементів, деталей вчиненого злочину, встановлення подібності ознак способів вчинення декількох злочинів;

- забезпечення повноти та всебічності дослідження версій про вчинення ними окремих злочинів, що складають серію, чи їх су-

кунності, а також кримінальне переслідування підозрюваних та обвинувачених з відповідних кримінальних справ;

- виключення з кола підозрюваних, обвинувачених у вчиненні серії злочинів, або окремих з них непричетних до них осіб.

2. Організація використання результатів аналізу інформації в практичній діяльності правоохоронних органів.

Викладені науково-методичні та організаційні засади оптимізації використання спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності підрозділів експертної служби МВС України відображають лише перспективну теоретичну концепцію (як проєкт) створення первісного обліку кримінальних справ, який має стати потужним засобом аналітичної діяльності з розкриття, розслідування та попередження крадіжок з проникненням в житло. Втім, переконані, що лише такий підхід надає системного вигляду процесу техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, адже забезпечує безперервний технологічний цикл використання криміналістично значимої інформації відповідно до сучасних уявлень щодо інформаційної структури матеріальних слідів-відображень.

С.Е. Казакова

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедри дослідження документів
(Волгоградська академія МВД Росії)

Т.А. Беева

кандидат юридических наук, старший
преподаватель кафедри дослідження документів
(Волгоградська академія МВД Росії)

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ И НАЗНАЧЕНИЯ ВОЕННЫХ МЕДАЛЬОНОВ ВРЕМЕН ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ 1941 - 1945 ГГ.

На кафедре исследования документов Волгоградской академии МВД России ведется постоянная исследовательская работа с медальонами, письмами, различными документами военнослужащих времен Великой Отечественной войны (ВОВ).

В области действуют многочисленные поисковые отряды, занимающиеся обнаружением мест захоронений воинов, погибших в ходе Сталинградской битвы. В ходе поисковых работ рядом с погибшими военнослужащими нередко обнаруживаются документы на бумажном носителе, которые могут помочь идентифицировать погибшего солдата. Таковыми могут быть красноармейская книжка, письма, блокноты, различные удостоверения и т.п. Однако наибольший интерес в поисковой работе представляют индивидуальные металлические, эбонитовые капсулы с бумажными вкладышами, которые назывались медальонами.

Обратимся к истории этого вопроса. Медальоны впервые были введены в армии Приказом Реввоенсовета Союза ССР № 856 от 14 августа 1925 года "О введении в действие "Инструкции по использованию медальонов с личными сведениями о военнослужащих РККА и РКВМФ". Приказ вводил на довольствие армии и флота комплект из складной на петельках металлической коробочки размером 50х33х4 мм с ушком, пергаментного листка для заполнения его личными сведениями и тесьмы для постоянного ношения на груди.

Пергаментный вкладыш, отпечатанный в типографии, имел чрезвычайно малые по размеру графы и потому в такой вкладыш можно было записать только самое важное: фамилию, сокращенно - имя, отчество, год рождения, военкомат призыва, область (республику), город (район), село (деревню), воинское звание. Что касается качества самой бумаги, то в реальности в большинстве случаев даже намек на пергамент не обнаруживалось, т.к. вкладыши печатали на самой простой, часто газетной, бумаге.

В подавляющем большинстве случаев эти медальоны не обеспечивали герметичной упаковки вкладыша, и потому сохранность его являлась ничтожной. В 1937 г. данный вид медальонов был изъят из использования в армии в связи с началом политических репрессий против врагов народа, одним из которых данный Приказ № 856 и был подписан. Приказом НКО № 138 от 15 марта 1941 года было введено в действие "Положение о персональном учете потерь и погребении погибшего личного состава Красной Армии в военное время" (в дальнейшем Положение), которое действовало всю войну. Им был введен новый тип медальона.

Медальон состоял из черной эбонитовой шестигранной капсулы с резьбой, навинчивающейся на нее эбонитовой крышки и двойного бумажного вкладыша. Размеры стандартных капсул таковы: длина (с завинченной крышкой) – 50 мм, ширина (наибольшая по граням) – 14 мм, внутренний диаметр – 8 мм.

Весьма часто роль таких медальонов играли пустые патронные гильзы. Наибольшую "популярность" среди них имели гильзы от револьверов системы "Наган", винтовки Мосина ("трехлинейки"), а также от немецкого карабина 98 к. и даже от советского пистолета ТТ. Револьверные и немецкие карабинные гильзы, как менее доступные для простых советских солдат, специально использовались ими для того, чтобы похоронной команде облегчить их поиск среди вещей и боеприпасов погибшего воина. При отсутствии таких гильз лехотинец разряжал 7,62 – мм патрон винтовки Мосина и вкладывал туда записку. Автоматчики, разведчики, десантники, лыжники, вооруженные пистолет-пулеметами систем Г.С.Шпагина, часто использовали гильзы патронов ТТ.

Из воспоминаний ветеранов известно, что в качестве заглушек гильз для предотвращения попадания влаги бойцами использовались следующие предметы:

- а) пуля, вставленная в гильзу острым концом, тупым наружу, с последующим обжатием гильзы пассатижами или без такового;
- б) карандаш, вставленный грифелем внутрь гильзы;
- в) деревянная пробка ("чоппик") из подручных материалов;
- г) сам бумажный вкладыш с личными данными. В случае, когда после сворачивания его размер превышал размер гильзы вкладыш плотно заталкивался в нее, что приводило к более быстрому разрушению документа из-за контакта с почвой и деформации бумаги при скручивании. У патронов ТТ для заглушки воины применяли либо деревянную пробку, либо вторую гильзу ТТ. В последнем случае вкладыш укладывали внутрь обеих гильз и плотно сдвигали их друг к другу.

Несколько слов о содержании Приказа НКО № 138 от 15 марта 1941 года, которым было введено в действие "Положение о персональном учете потерь и погребении погибшего личного состава Красной Армии в военное время".

"Раздел III. Назначение медальонов со сведениями о военнослужащих.

Для учета потерь личного состава в военное время и в целях приятия навыков в хранении медальона еще в мирное время каждому военнослужащему с момента его прибытия в часть выдавался медальон с бумажным вкладышем в двух экземплярах, который записывался в вещевой аттестат и хранился у него до увольнения в запас.

Наличие медальона и правильность заполнения вкладыша периодически проверялись у красноармейцев и младшего начсостава на утреннем осмотре, а у начальствующего состава – при выходе части в поле, на тактические занятия. При переводе военнослужащего в другую часть медальон заносился в вещевой аттестат военнослужащего.

Медальон нужно было носить в специальном кармане, пришитом на внешней стороне пояса брюк с правой стороны.

Один экземпляр вкладыша медальона у убитых и умерших от ран хранился в штабе части или лечебном учреждении, а второй экземпляр, сложенный в медальон, оставался при убитом или умершем от ран.

Команды, снаряжаемые для очистки поля боя, вынимали один экземпляр вкладыша медальона с убитых и передавали его в штаб той части, распоряжением которой они производили очистку поля боя.

О смерти военнослужащего сообщала та часть, в которую был передан вкладыш медальона, снятый с убитого, независимо от того, к какой части принадлежал военнослужащий.

Вкладыши, изъятые из медальонов у убитых военнослужащих, командиры частей хранили в штабе части, на основании их составлялись списки (форма 2) и пересылались в штаб дивизии. Отдельные части, не входящие в состав дивизии, представляли списки (форма 2) в штаб того соединения, которому они непосредственно подчинялись.

Один экземпляр вкладыша медальона, снятого с умершего в пути следования, сдавался лицу, принимающему раненых. В случае отсутствия медальона у умершего в пути, сопровождающий обязан был принять меры к установлению личности умершего.

Как видно из содержания приказа он достаточно подробно определял порядок учета погибших воинов. Однако реальность такова, что лишь незначительная часть солдат шла в бой и гибли с медальоном в кармане. Причинами этого являлись ограниченные возможно-

сти промышленности, нераспорядительность снабженцев, да и политическому руководству страны было выгодно считать солдата "без вести пропавшим", тем самым, освободив государство от социальных обязательств перед семьей погибшего. Необходимо также учитывать, то обстоятельство, что Сталинградская битва сопровождалась значительными потерями (официально признана цифра в 1680000 солдат и офицеров) и зачастую дивизии и полки гибли в полном составе, навсегда уходя безымянными.

Содержание вкладыша медальона, введенного Положением включало в себя следующие данные:

- а) фамилия, имя, отчество;
- б) год рождения;
- в) звание;
- г) место рождения – республика, область, город, район, сельсовет, деревня;
- д) военкомат призыва;
- е) данные о семье: адрес с теми же графами, что и у военнослужащего, Ф.И.О. жены, ближайшего родственника;
- ж) группа крови согласно классификации чешского врача Яна Янского (от I до IV).

А.А. Курин

кандидат технических наук, старший
преподаватель кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

О.Н. Исаченко

курсант 4 "К" курса
(Волгоградская академия МВД России)

ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РЕАЛИЗАЦИИ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ВИДОВ НАКАЗАНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Современные темпы развития социальной, экономической, политической сфер жизни общества вносят коррективы буквально во все институты государственной власти. Не является исключением институт уголовной юстиции.

Воспитание полноценного, грамотного и достойного своего государства поколения является первой из важнейших задач современного общества. Молодое поколение – это есть будущее современной экономики, промышленности, политики. И на это необходимо обращать как можно больше внимания для процветания нашей страны.

Вопросы, связанные с уголовной ответственностью и уголовным наказанием в особенности актуальны применительно к несовершеннолетним преступникам. По статистике, порядка 30% от общего числа преступлений совершаются несовершеннолетними. Половина этих преступлений совершается в группе под руководством взрослых. Кроме того, порядка 57% несовершеннолетних склонны к рецидиву¹.

С 1845 года главным источником уголовного законодательства было "Уголовное Уложение", в котором государство закрепляет отказ от уголовного наказания малолетних и передачу несовершеннолетних (до 17 лет), учинивших преступное деяние, но не вменяемое им в вину (ст. 41). При виновности несовершеннолетнего, согласно ч. 2 ст. 55, он находился под ответственным надзором родителей или лиц, у которых они находились.

Действующее уголовное законодательство предусматривает уголовную ответственность несовершеннолетних, которым на момент совершения преступления исполнилось 14, но не исполнилось 18 лет. Это тот возраст, когда человек только начинает понимать смысл жизни, пытается выяснить, что для него имеет истинную ценность, выбирает будущую профессию, начинает деятельность полноценного гражданина. Попадая в колонию, подросток становится частью криминальной среды, что не решает проблему его реабилитации.

Назначение в качестве наказания лишение свободы для несовершеннолетнего является серьезным, поскольку на весь период лишения свободы осужденный теряет связь с современностью и обществом.

Прогрессивная криминология выступает за предпочтительное использование мер, не предусматривающих содержания в исправительных учреждениях. Криминологические исследования стран Запада свидетельствуют о существенной разнице в результатах, достигнутых посредством лишения свободы по сравнению с результа-

¹ Бытко Ю.И. Учение о рецидиве преступлений в российском уголовном праве: история и современность. – Саратов: СГАП, 1998. – С. 139 – 140.

тами, досягнутими без застосування даної міри покарання. Многочисленні неблагоприємні наслідки для особистості, пов'язані з перебуванням в ісправительному закладі загострюються, і зазвичай провокують рецидив. Це особливо справедливо в стосунку до неповнолітніх, які піддані негативним впливам злочинного суспільства в місцях позбавлення свободи. Ізоляція від суспільства сказується на неповнолітніх в більшій ступені, ніж на дорослих, оскільки порушуються права і свободи неповнолітнього на початковій стадії його розвитку.

Особливе значення в світлі викладених причин набувають альтернативні форми покарання. До них слід відносити міри державного примусу, які не пов'язані з ізоляцією від суспільства, але є адекватною заміною. Обрана міра покарання або міри повинні бути адекватні суспільній небезпеці злочинця і ступеню усвідомлення даної небезпеки неповнолітнім злочинцем. Головною метою даного підходу є формування у засудженого розуміння того, що до нього можуть бути застосовані більш жорсткі міри покарання.

В інтересах забезпечення гнучкості кримінального законодавства при визначенні форми покарання і зменшення ймовірності відбування покарання в ісправительному закладі компетентний орган влади повинен мати широкий комплекс альтернативних заходів впливу. Застосування альтернативних форм покарання в Росії не має широкого застосування. Серед заходів кримінально-правового примусу альтернативні форми покарання займають проміжне місце між умовним засудженням (аналог простої пробачки в США) і покараннями, безпосередньо пов'язаними з позбавленням свободи; вони застосовуються судом як основні форми покарання.

Існують і інші альтернативні форми покарання. Домашній арешт, наприклад. Вихід з дому при цьому обмежений певними годинами, а всі зовнішні контакти регламентуються. Щось подібне передбачає і діючий УК РФ, але відсутній механізм контролю з боку соціальних служб. В Великобританії цей питання вирішено за допомогою електронного моніторингу, який дозволяє контролювати осіб, які перебувають під "домашнім арештом".

При електронному моніторингу особа, яка перебуває під контролем, зобов'язана носити спеціальний електронний браслет. Він

відповідає на сигнали комп'ютера, підтверджуючи, що піднадзорний не покидав певного місця. Електронний моніторинг застосовується в Великобританії, США і Швеції. При наявності доходів піднадзорна особа сплачує витрати на здійснення електронного моніторингу в сумі близько 7 доларів США на день.

В Росії питання про впровадження альтернативних форм покарання в більшій ступені розроблені в Ростовській області¹. В місті Таганрог уже існує ювенальний суд. Год роботи ювенального суду Таганрога показав, що ніхто з неповнолітніх не повторив порушення ні правопорушень, ні злочинів, з яких справи почали розглядатися з участю соціального працівника. Соціальний працівник в Таганрогському суді виконує функції служби пробачки – надає суду звіт про обставини життя підлітка. Часто в залі суду стає зрозуміло, що засудженому необхідно не карати, а рятувати.

З точки зору криміналістики, застосування системи електронного моніторингу також є раціональним. Інформація, отримана по технічним каналам зв'язки систем навігації (в тому числі супутникової) дозволить не тільки контролювати режим відбування покарання неповнолітнім, але й використовувати цю інформацію для формування і ведення оперативно-розшукових учетів і інтегрувати бази даних в криміналістичні учети.

При цьому можуть бути вирішені наступні практичні задачі:

- встановлення місця перебування осіб, оголошених в розшук або пропавших без вісти;
- планування тактичних операцій по затриманню засуджених осіб, підозреваних в скоєнні нових злочинів;
- встановлення фактів перебування засуджених осіб в місцях скоєння нових злочинів при ретроспективному аналізі інформації, збереженої в базах даних телекомунікаційної системи реєстрації;
- визначення стану здоров'я при необхідності контролю по медичним показанням і надання екстреної допомоги. Дану задачу дозволяє вирішувати система телеметрії.

¹ Створення служби пробачки для неповнолітніх в Росії. – <http://www.rostobsud.ru>

Проведений аналіз ситуації дозволяє полагати, що в на-
стоящее время имеются условия для проведения преобразований
в системе исполнения наказаний и в криминалистической реги-
страции. Опыт зарубежных стран показывает состоятельность дан-
ного метода, как на техническом, так и на функциональном уровне.

Использованная литература:

1. Бытко Ю.И. Учение о рецидиве преступлений в российском уголов-
ном праве: история и современность. – Саратов: СГАП, 1998. – С. 139 – 140.
2. Создание службы пробации для несовершеннолетних в России. –
<http://www.rostobsud.ru>

Г.В. Загіка

кандидат юридичних наук, доцент кафедри управління
та інформаційно-технічного забезпечення ОВС
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

Г.О. Лузанова

курсантка факультету підготовки фахівців
для підрозділів слідства та дізнання
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ"

Сучасний рівень розвитку суспільства характеризується стрімким
зростанням потоків і обсягів інформації, ускладненням механізмів
управління соціальними процесами та явищами. Однією із важливих
функцій органів управління будь-якої соціальної системи є інформа-
ційне забезпечення її діяльності. Ця діяльність спрямована на створен-
ня, організацію функціонування та вдосконалення інформаційних
систем, які служать успішному виконанню задач управління.

Розкриття предметно-галузевої значущості поняття "інформа-
ційне забезпечення" потребує перш за все з'ясування семантичної
сторони слова "забезпечення", яке останнім часом часто вживається в
законодавстві, юридичній літературі. На дану обставину звернули
увагу А.В. Іпенко, І.П. Красюк та В.В. Матвієнко. Вони розглянули за-
стосування словосполучення інформаційне забезпечення у військово-

вій справі, економіці, управлінні та юридичній науці, а також визна-
чили напрями інформаційного забезпечення в правоохоронній ді-
яльності [1, 5].

У довідкових виданнях термін "забезпечення" тлумачиться
хоча і у близьких значеннях, але вони мають певні відмінності. Так,
у Новому тлумачному словнику української мови він розгляда-
ється у двох значеннях: 1) надання чи створення матеріальних за-
собів, і 2) гарантування чогось [2, 684].

Термін "забезпечення" у юридичному значенні можна розгля-
дати в двох аспектах, а саме унормування певного порядку діяльнос-
ті суб'єктів суспільних відносин, по-перше, і передбачені законом чи
вироблені практикою сукупності заходів, спрямованих на удоскона-
лення або покращення функціонування будь-чогось за певних умов.

Семантичні аспекти і тлумачення забезпечення з лінгвістич-
них позицій дозволяє розглядати його – як вид діяльності; – як
систему напрямків чи певні заходи, цілеспрямовані на покращен-
ня чи удосконалення чогось конкретного.

Таким чином, термін "забезпечення" як номінативну одиницю
мови припустимо розглядати в теоретичному значенні – як сукупність
засобів, інструментів, застосованих для вирішення певних завдань, а
також умов, які сприяють процесу їх вирішення, і в практично-функ-
ціональному значенні – як сукупність напрямків створення зазначе-
них вище засобів та умов, визначення порядку і правил їх апробації,
впровадження і застосування в практичних сферах діяльності.

Під забезпеченням у широкому розумінні щодо розслідуван-
ня злочинів, виходячи з наведеного його тлумачення, належить
розуміти систему відповідно наукових і практичних напрямків
його оптимізації, а також розробки і прийняття певних рішень і
заходів в процесі діяльності органів дізнання і досудового слідства
при провадженні в конкретних кримінальних справах.

При цьому слід зауважити, що поняття "інформаційне забез-
печення" широко використовується різними науками, насампе-
ред, при розкритті тих чи інших питань управління в різних сфе-
рах суспільного життя.

Воскресенський Г.М. під інформаційним забезпеченням пе-
редбачав діяльність, яка організується в рамках управління, спря-
мовану на проектування, функціонування та вдосконалення ін-

формаційних систем, які забезпечують ефективне виконання задач управління [3, 21].

На думку Плішкіна В.М., інформаційне забезпечення можна визначити як комплекс організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, засобів та методів, котрі забезпечують в процесі управління і функціонування системи інформаційні зв'язки та елементів (суб'єктів і об'єктів) шляхом оптимальної організації інформаційних масивів баз даних і знань [4].

Як зазначає Бандурка О.М., інформаційне забезпечення управління в органах внутрішніх справ являє собою органічну єдність роботи щодо визначення змісту, обсягів, якості інформації, необхідної для здійснення управління, а також заходів щодо раціональної організації процесів для здійснення управління, а також заходів щодо раціональної організації процесів збирання, систематизації, накопичення та обробки цієї інформації шляхом застосування різноманітних методів, методик і технічних засобів [5, 160].

Інформаційне забезпечення організації управління є однією з функцій створення умов (організування) ефективності здійснення управлінської діяльності на всіх її рівнях від окремої посадової особи до вищих органів державної влади. Цю функцію в теорії і практиці управління соціальними системами ще називають інформаційно-аналітичне забезпечення. Саме від інформаційного забезпечення залежить ефективність управління певною системою.

До поняття інформаційного забезпечення віднесений організаційний аспект, який вказує на головні напрямки правового регулювання інформаційного забезпечення. Таке значення зазначеного терміна може бути співвіднесене з діяльністю, що пов'язана із збиранням, реєстрацією, передачею, зберіганням і опрацюванням інформації.

Інформаційне забезпечення правоохоронної діяльності має два аспекти. По-перше, правовий, який стосується визначення правової основи проведення адміністративно-управлінських, оперативно-розшукових, слідчих заходів, умов та підстав для їхнього проведення, гарантій дотримання законності, прав та обов'язків підрозділів, які борються з комп'ютерною злочинністю, по-друге – технічний, який полягає в забезпеченні доступу до інформаційних підсистем та картотек усіх рівнів, отриманні та переданні інформації, забезпеченні захисту інформації.

В органах прокуратури, внутрішніх справ, юстиції, податкової міліції, служби безпеки діють автоматизовані системи інформаційного забезпечення. Внаслідок використання ЗМІ для інформаційної підтримки злочинної діяльності і, з іншого боку, спроб правоохоронних органів змінити ситуацію і використовувати їх у боротьбі зі злочинністю, проблема контролю і управління потоками інформації переходить на якісно новий рівень. Таке поняття, як "інформаційна війна", що застосовувалася раніше у військовій справі, у даний час наповнюється новим змістом і стає звичним явищем як у зіткненні протиборствующих політичних сил, так і в протистоянні правоохоронних органів і злочинності.

Основні проблеми в інформаційній сфері визначають протиріччя між збільшенням обсягу необхідної інформації та застарілими способами її переробки. Обсяг даних, що циркулюють у правоохоронній сфері, в останні десятиліття зростає майже в геометричній прогресії, а засоби їхньої фіксації і переробки змінюються дуже повільно. В результаті співробітники перетворюються в механічних реєстраторів подій, які вже здійснилися. Часу на творче осмислення і використання одержуваних даних у них не залишається. Та сама інформація добувається різними ланками однієї системи двічі, тричі, а іноді й по чотири рази. Система має у своєму розпорядженні величезний обсяг інформації, а конкретному співробітникові важко відшукати потрібну.

Вихід з безвихіддя, що утворилася, один – використання сучасних електронних засобів переробки інформації. Практика свідчить, що в наш час йде інтенсивний процес інформатизації та комп'ютеризації органів внутрішніх справ, але поки акцент робиться на оснащенні комп'ютерним устаткуванням. Програмне забезпечення не уніфіковане. Лише в останні роки починаються не дуже ефективні спроби формування єдиного інформаційного простору правоохоронних, контрольно-наглядових та фінансових органів України. Головним чином, поки проробляється їхня концептуальна основа. Здійснюється створення автоматизованих робочих місць, що забезпечують доступ до інформації автоматизованих інформаційно-пошукових систем.

Інформаційне забезпечення можна розглядати як своєрідний загальний метод організації чи удосконалення тієї чи іншої діяльності. В той же час це процес, пов'язаний з отриманням (збиранням),

переробкою, використанням та збереженням інформації, яка відображає реальні явища, події, факти і т.ін. Що стосується діяльності правоохоронних органів з розкриття злочинів, то головним тут є відшукування значимої для такої діяльності інформації, чітке визначення її меж та документування з метою прийняття відповідних рішень чи заходів. Значення інформаційного забезпечення у даному разі полягає у тому, що усі заходи, спрямовані на розкриття злочину, мають ґрунтуватися на об'єктивних систематизованих даних про реальні події. Мова йде про інформаційну систему, де зберігається і перетинається різна за значущістю інформація, яка може використовуватися як правоохоронними, так і судовими органами, при з'ясуванні обставин конкретного злочину.

Аналізуючи проблеми інформаційного забезпечення судочинства, науковці відмічають, що судовий розгляд як діяльність, пов'язана з аналізом і правовою оцінкою доказів по справі, може розглядатися як інформаційний процес, що опирається на особливі види інформації: докази по справі – з одного боку, та законодавче, нормативно-правове поле України – з іншого. Впровадження сучасних інформаційних технологій у зазначену діяльність потребує створення такого предметного інформаційного середовища, яке забезпечить суддю необхідними даними, мінімізує його затрати на виконання технічної роботи, що в результаті сприятиме якості й оперативності прийняття суддею рішень [6, 83].

На думку Лук'янчикова Є.Д., інформаційне забезпечення на досудових стадіях – це і постійне узагальнення слідчої практики, виявлення недоліків і назрілих проблем, наукова їх розробка і відповідне законодавче, методичне і інші форми вирішення. В іншому аспекті інформаційне забезпечення припустимо розглядати як виокремлені напрями, в яких розробка і впровадження конкретних засобів сприяє ефективному виявленню, дослідженню і фіксації джерел інформації у передбаченому законом порядку з метою формування на їх основі доказів про обставини вчинення злочинів, методи їх встановлення та використання у кримінальній справі [7].

Таким чином, інформаційне забезпечення можна визначити як комплекс організаційних, правових, технічних і технологічних

заходів, засобів та методів, котрі забезпечують в процесі управління і функціонування системи інформаційні зв'язки та елементів (суб'єктів і об'єктів) шляхом оптимальної організації інформаційних масивів баз даних і знань.

На загальнодержавному рівні основними завданнями щодо інформаційного забезпечення визначаються: створення інформаційних систем державного управління; визначення потреб органів влади у нових інформаційних технологіях і базах даних; розробка типових проектів і стандартів інформаційного забезпечення державного управління; визначення та реалізація державної політики, здійснення державного керівництва впровадженням нових інформаційних технологій у сфері державного управління; організація міжнародного співробітництва у галузі обміну інформацією щодо державного управління, здійснення безплатного документообігу; удосконалення статистичної звітності стосовно функціонування органів виконавчої влади; підготовка нормативно-правових актів з питань інформаційного забезпечення адміністративної системи держави, її органів, у тому числі її захисту від стихійних (природних), техногенних і соціогенних загроз.

Використана література:

1. Іщенко А.В., Красюк І.П., Матвієнко В.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. Монографія. – К.: НАВСУ, 2002. – С. 5 – 34
2. Новий тлумачний словник української мови: У 3-х т. Т. 1 / В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: АКОНІТ, 2003. – С. 684.
3. Воскресенский Г.М. Теория и практика информационного обеспечения управления в органах внутренних дел. – М., 1985. – С. 21.
4. Плішкін В.М., Лисяченко В.П., Хорт І.В. Теорія управління органами внутрішніх справ: Навчальний посібник. – К., 1999.
5. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. – Х., 1998. – С. 160.
6. Правова інформатика: (система інформатизації законотворчої, правозастосовної, правоохоронної судочинної та правоосвітньої діяльності в Україні): Монографія. – Ужгород: ІВА, 2003. – С. 83.
7. Лук'янчиков Є.Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2005.

А.А. Сафонов

кандидат юридических наук, старший преподаватель
кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД РФ)

Э.В. Саломатина

слушатель 5 "К" курса
(Волгоградская академия МВД РФ)

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕГИСТРАЦИИ

В настоящее время информационные ресурсы, которыми располагают органы предварительного следствия, имеют стратегическое значение. От количества и качества криминалистически значимой информации зависит эффективность раскрытия и расследования преступлений. Наиболее емким источником криминалистически значимой информации являются ресурсы информационно-аналитических центров на федеральном и региональном уровнях, которые служат базой системы криминалистической регистрации МВД России.

Криминалистическая регистрация как необходимый компонент уголовной юстиции используется в розыскной деятельности и в расследовании преступлений. Из криминалистических учетов могут быть получены справочные сведения об индивидуальных и родовых (видовых) признаках субъектов преступления, веществ и изделий, и не имеющие прямых причинно-следственных связей с событием преступления. В основе криминалистических учетов лежит информация, представленная индивидуализирующими признаками объектов регистрации. Криминалистическая ориентирующая информация служит для планирования расследования, выдвижения следственных версий, может способствовать получению доказательств.

По данным Главного информационно-аналитического центра МВД России в последние годы с помощью информации, содержащейся в криминалистических учетах, раскрывается в среднем от 19 до 30% совершаемых преступлений. В тоже время этот показатель использования информационных ресурсов может быть существенно повышен.

Причины недостаточного уровня раскрываемости преступлений можно представить в виде комплекса проблем в сфере кримина-

листической регистрации, а именно: отсутствие научно-обоснованной концепции формирования, накопления и использования баз данных криминалистических учетов; отсутствие единого системного подхода в формировании информационных ресурсов и их использовании в раскрытии и расследовании преступлений; единой классификации объектов криминалистической регистрации; смешение криминалистических и других видов учета; отсутствие системного подхода к единому процессу собирания, обработки (исследования, оценки, систематизации) и использования информации, имеющей криминалистическое значение; единого терминологического аппарата.

Отсюда видно, что информация, поступающая в систему учета не всегда объективна, актуальна, а ее соответствие первоисточнику не является полным. Что касается связи информации, находящейся в разрозненных криминалистических учетах, то она может быть установлена по совокупности установочных данных, находящихся в Журналах регистрации и картотеках. Такой подход не всегда позволяет установить интересующие следствие связи.

Наиболее рациональным и перспективным способом интеграции криминалистически значимой информации является создание единой системы криминалистической регистрации, позволяющей автоматизировать процессы накопления, обработки и предоставления информации. Особую актуальность приобретает установление пространственно-временных параметров объектов в ретроспективе.

Доказывание времени и места совершения преступления является одной из первостепенных задач предварительного расследования уголовного дела, что необходимо для правильного разрешения дела и правильной квалификации содеянного. Наличие данных о местоположении объекта в момент подготовки к совершению преступления, непосредственно при его совершении и сокрытии следов преступления позволяет установить последовательность действий преступника (ОПГ, или преступного сообщества), а также установить последственность и подследность расследуемого преступления.

Настоящий уровень развития системы криминалистической регистрации не позволяет решить задачу установления связи между событием преступления, местом, временем его совершения, орудиями преступления и лицами, причастными к его совершению.

В этой системе отсутствует звено, которое не позволяет обеспечить связь и фиксировать информацию в системе координат "время – место – объект". Из общего объема зафиксированной информации выпадает часть объектов, которые не были установлены или обнаружены при производстве следственных действий. Данная задача может быть решена путем применения современных информационных технологий: телекоммуникационных, геоинформационных, и других. Государственное регулирование в сфере применения информационных технологий предусматривает как развитие информационных систем, так и создание условий для эффективного использования информационно-коммуникационных сетей¹.

Для получения информации о правонарушении и лицах, причастных к его совершению, требуется оснастить техническими средствами контроля местоположения те категории лиц и объектов, оборот которых ограничен, запрещен законодательством РФ, или объекты гражданского оборота, подлежащие постановке на учет: лица, в отношении которых возбуждено уголовное дело и избрана мера пресечения, имеющие судимость; огнестрельное оружие, боеприпасы, автотранспортные средства. Каждый объект оснащается устройством местоопределения, которое имеет индивидуальный номер. Объект с присвоенным ему номером обладает определенными свойствами или характеристиками, информация о которых хранится в системе криминалистической регистрации. Например, информация о лице, имеющем судимость, может быть представлена в следующем виде: установочные данные, дактилоскопическая формула, фото- и видеоинформация о данном лице хранятся в оперативно-справочных учетах; фонограммы его голоса и речи хранятся в криминалистических учетах. Распределенная таким образом информация разрознена и связана только с ее носителем. Если говорить о связи фонограммы голоса (речи) и дактилоскопической формулы, то ее можно установить лишь на основе результатов судебных экспертиз через принадлежность тому же лицу. Приняв за отправную точку индивидуальный номер устройства местоопределения и его посто-

¹ Федеральный закон от 27 июля 2006 года № 149-ФЗ "Об информации, информационных технологиях и о защите информации" // Справочно-правовая система ГАРАНТ-М. – Версия 6.3.1.

янную связь с объектов, потерянная связь отдельных свойств и характеристик объекта восстанавливается. При наличии документированной информации о местоположении объектов на месте преступления и в момент его совершения, а также следовой картины с места преступления, все указанные составляющие образуют единое целое, имеющее отношение к расследуемому событию. При отсутствии следов на месте преступления информация о лицах и объектах, находившихся в момент его совершения может быть использована в качестве ориентирующей для установления обстоятельств, подлежащих доказыванию.

Таким образом, мы можем установить связь между местом преступления, лицами, причастными к их совершению, орудиями преступления, временем совершения преступления и получить документированную информацию на машинном носителе.

Современный уровень технического развития общества свидетельствует о наличии всех условий для создания единой системы учета и контроля при использовании средств телекоммуникации, геоинформационных и иных технологий, включая технологии защиты информации, технологии искусственного интеллекта.

Подводя итог сказанному, сформулируем задачи, обуславливающие возможность реализации выдвинутой концепции единой системы криминалистических учетов:

- анализ состояния, тенденций и перспектив создания единой телекоммуникационной системы криминалистической регистрации;
- разработка принципов получения, обработки и реализации криминалистически значимой информации, работающей в системе координат "время – место – объект";
- системное и структурное обоснование единой телекоммуникационной системы криминалистической регистрации;
- разработка системы защиты и контроля баз данных и текущей оперативной информации от несанкционированного доступа, а также системы резервного копирования и архивирования информации;
- обоснование системы правовой регламентации использования единой телекоммуникационной системы криминалистической регистрации для отдельных административно-территориальных единиц, категорий граждан, групп объектов, подлежащих криминалистической регистрации и учету.

Г.В. Загіка

кандидат юридичних наук, доцент кафедри управління
та інформаційно-технічного забезпечення ОВС
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

Л.Г. Руштин

курсантка факультету підготовки
фахівців для підрозділів слідства та дізнання
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ЩОДО ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

На сучасному етапі розвитку суспільства і держави нагальною потребою є удосконалення функціонального призначення органів внутрішніх справ України, і насамперед, їх інформаційного забезпечення. Практика застосування новітніх інформаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності держави та суспільства потребує розширення їх впровадження у діяльність правоохоронних органів. В науковій та спеціальній літературі обґрунтовано і практично доведено, що важливим напрямком підвищення ефективності правоохоронної діяльності є інформатизація всіх напрямків роботи щодо боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку.

Інформаційне забезпечення є одним з основних елементів організації різних напрямків діяльності органів внутрішніх справ. Воно необхідне для ефективного управління відповідними процесами, для прогнозування, науково обґрунтованого і предметного планування боротьби зі злочинністю, координації, забезпечення громадської роботи суб'єктів профілактики, діючого контролю виконання та об'єктивної оцінки виконаного. При цьому слід зазначити, що інформатизація діяльності органів внутрішніх справ пов'язана з удосконаленням не тільки самих інформаційних технологій та систем, але і того соціального середовища, куди ці технології та системи впроваджуються.

Розслідування, як специфічний вид пізнавальної діяльності здійснюється за допомогою відповідних засобів, дослідженню яких приділяється увага і в інших галузях знань. В сфері кримінально-процесуального регулювання поняття засобів вживається у різних аспектах, але автори уникають визначення самого поняття засобу.

Вірно відмічаючи, що шлях до мети лежить через засіб, який перебуває у взаємозв'язку і взаємопроникненні з своєю метою.

Всі дії з інформаційного забезпечення, за засобами правового врегулювання, можливо поділити на дві великі групи: процесуально визначені та факультативні. Процесуальними ми вважаємо усі дії, що проводяться в рамках кримінального процесу і регламентовані кримінально-процесуальним законом. Такі дії починаються з перевірки заяв та повідомлень про злочини, тобто в стадії порушення кримінальної справи і продовжуються, у разі порушення кримінальної справи в стадії досудового розслідування (слідчі та інші процесуальні дії).

Друга група – факультативні (непроцесуальні) засоби інформаційного забезпечення. Це ніякою мірою не повинно створювати враження про повну відсутність їх законодавчого врегулювання. Порядок провадження цих дій врегульовано Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність", іншими законами та підзаконними нормативними актами, якими регламентована діяльність правоохоронних органів та їх підрозділів з питань охорони правопорядку, забезпечення прав та свобод громадян, протидії злочинності.

За пізнавальною спрямованістю засоби інформаційного забезпечення можливо розподілити на дві групи. До першої відносяться ті, за допомогою яких виявляють джерела інформації, досліджують її і одержують певні знання. Це можуть бути будь-які процесуальні дії, у тому числі слідчі та оперативно-розшукові заходи. Друга група засобів створює умови і забезпечує успішну реалізацію засобів першої групи. Їх можливо назвати організаційними. Частина з них передбачена кримінально-процесуальним законом, тобто має процесуальний характер і здійснюється відповідно до норм КПК. Застосування інших здійснюється відповідно підзаконних нормативних актів та наукових рекомендацій, розроблених в галузі криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Вони відносяться до питань організації взаємодії, планування, проведення окремих слідчих дій або тактичних операцій тощо.

Подальшу класифікацію засобів інформаційного забезпечення сьогодні можливо здійснювати за режимом (порядком) застосування. Значна частина засобів інформаційного забезпечення використовується в звичайному режимі. Особа, яка їх застосовує, безпосеред-

ньо знайомиться з джерелом (наприклад, слідами злочину), досліджує його, вилучає і документує відповідну інформацію. Це більшість процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів. Їхньому аналізу і дослідженню здавна приділяється увага науковцями і вони досягли певного рівня визначеності і обґрунтування.

Важлива роль у пізнавальній діяльності з розкриття злочинів належить *непроцесуальним засобам* інформаційного забезпечення. А.Я. Дубинський відносить до них організаційно-технічні дії – одержання інформації із непроцесуальних джерел, планування і підготовку процесуальних дій, виступи перед громадськістю і т.ін.) [1, 94]

В багатьох випадках організаційно-технічні заходи виступають структурним елементом слідчої тактики. Зазначені дії багатогранні і обумовлюються характером слідчої ситуації, що склалася на конкретний момент розслідування. Чинний кримінально-процесуальний закон називає два види непроцесуальних дій: розшукові і оперативно-розшукові. Підставами для оголошення розшуку є дані про те, що місце перебування особи, щодо якої винесена постанова про притягнення її в справі як обвинуваченого, не встановлене. У разі необхідності та за наявності передбачених законом підстав, до обвинуваченого, якого розшукують може бути обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Про оголошення розшуку слідчий виносить постанову і направляє її до відповідних органів розшуку (оперативні підрозділи органів внутрішніх справ).

Таким чином, наукою та багаторічною практикою не тільки розроблено, але і достатньо апробовано систему засобів інформаційного забезпечення розслідування. До них відносяться:

1. Процесуальні засоби, які можуть бути поділені на дві великі групи: а) слідчі дії; б) процесуальні дії, що мають іншу процесуальну форму: вимоги (передати, представити певні документи, предмети і т.ін.); доручення (провести інвентаризацію, ревізію і т.ін.); запити (відомостей про діяльність підприємств, установ, організацій за певний період і т.ін.).

В теорії кримінального процесу та криміналістики з широкого кола кримінально-процесуальних дій, які застосовуються у процесі розслідування кримінальних справ, виділяють слідчі дії, тобто ту їх частину, яка носить пошуково-пізнавальний характер і спрямована на збирання фактичних даних про злочин. Слідчі дії, зазначає

О.Р. Михайленко, відрізняються від усіх інших процесуальних дій тим, що вони завжди пов'язані з одержанням необхідних фактичних даних, є достатньо ефективним засобом для збирання доказів, гарантією встановлення істини [2].

2. Адміністративно-правові дії:

- перевірка у громадян і посадових осіб документів, що засвідчують особу, коли є достатні підстави підозрювати їх у вчиненні злочину;

- огляд осіб (в порядку, передбаченому законом, за наявності достатніх даних про те, що вони мають при собі зброю, боєприпаси, вибухові речовини чи пристрої, наркотичні засоби або психотропні речовини) їх речей, ручної поклажі та багажу, вилучення зазначених предметів за відсутності даних про наявність законних підстав для їх носіння та зберігання;

- перевірка дозволу (ліцензії) на здійснення певних дій або заняття певною діяльністю; одержання (від громадян та посадових осіб) необхідних пояснень, відомостей, довідок, документів та копій з них;

- відвідування (входження) житлових та інших приміщень громадян, належних їм земельних ділянок, території та приміщень, які займають організації, та огляд їх під час переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, або за наявності достатніх даних вважати, що там вчинено або вчинюється злочин;

- освідування (у встановленому законом порядку) осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, для визначення наявності в організмі алкоголю або наркотичних речовин, направлення або доставляння таких осіб до медичної установи, якщо результат освідування потрібний для підтвердження або спростування факту правопорушення або об'єктивного розгляду справи про правопорушення;

- особистий огляд (у відповідності з законодавством) пасажирів, ручної поклажі та багажу на повітряному транспорті; перевірка документів на право користування транспортними засобами і користування вантажем, який перевозять, їх огляд;

- огляд транспортних засобів за підозрою, що вони використовуються у протиправних цілях; відвідування приміщень, які займають організації незалежно від підпорядкованості і форм влас-

ності (крім іноземних дипломатичних представництв та приміщень консульських установ іноземних держав, які використовуються виключно для роботи консульських установ);

- огляд виробничих, складських, торгівельних та інших службових приміщень, транспортних засобів, інших місць зберігання та використання майна; вилучення необхідних документів на матеріальні цінності, грошові копії, кредитні та фінансові операції, а також зразків сировини та продукції; проведення контрольних закупок;

- проведення перевірок, інвентаризацій та ревізій виробничої і фінансово-господарської діяльності організацій;

- одержання від посадових і матеріально-відповідальних осіб відомостей і пояснень по факту порушення законодавства та ін. [3]

Усі зазначені дії мають правовий характер. Їхній перебіг і результати знаходять відображення у відповідних документах, що містять інформацію, яка у подальшому може складати сутність судових доказів і сприяти доведенню у кримінальній справі.

3. Оперативно-розшукові заходи підрозділів МВС України мають важливу роль в системі інформаційного забезпечення. В теорії оперативно-розшукової діяльності організація і тактика її засобів і методів набула докладного дослідження. Що стосується питання визначення поняття та закріплення в законодавстві інструментарію ОРД, то цьому присвячені лише окремі роботи.

Визначення оперативно-розшукового заходу і його однозначне розуміння має важливе значення для теоретиків і практиків. Чітке поняття оперативно-розшукових заходів дозволить теоретикам визначити їхню сутність, правову природу, класифікувати за певними ознаками, розвивати та удосконалювати кожний із цих заходів. Дана невизначеність для практиків призводить до порушення законності, прав і свобод людини, перевищення або обмеження повноважень, знижує ефективність діяльності оперативних підрозділів у протидії злочинності [4, 109].

Суспільна значимість оперативно-розшукових заходів органічно впливає з суспільної значимості усієї ОРД як державно-правової форми протидії злочинності. Тому відображення цієї ознаки у визначенні ОРЗ не вважається суттєвою і визначальною.

По-друге, вся ОРД, а відповідно і кожен ОРЗ, є результатом цілеспрямованої діяльності уповноважених оперативних підрозділів. Без цього неможливо уявити будь-які дії співробітників оперативних підрозділів. Кожному ОРЗ передує оцінка ситуації, що склалася і прийняття відповідного рішення.

Акцентування уваги на конфіденційність організації і тактики охоплює лише частину ОРЗ. Адже відповідно до закону уся ОРД здійснюється гласно і негласно. Якщо конфіденційність визнати суттєвою і обов'язковою ознакою, то значна частина дій оперативних підрозділів не буде віднесена до ОРЗ і природно виникне питання про їх правову значущість в структурі ОРД.

Суттєвою ознакою для віднесення тих чи інших дій до оперативно-розшукових заходів залишається закріплення їх у законі. В процесі ОРД оперативні підрозділи правомочні застосовувати лише ті засоби, які передбачені в Законі про ОРД.

З наведеного наочно видно, що оперативно-розшукові заходи є головним засобом інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Під ними треба розуміти передбачену законом систему взаємозв'язаних та взаємообумовлених дій, спрямованих на збирання і добування інформації (і її джерел) значимої для виявлення, запобігання і розкриття злочинів, розшуку злочинців і осіб, що зникли безвісно, а також для вирішення інших оперативно-тактичних завдань у протидії злочинності.

Використана література:

1. Дубинский А.Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы. - К.: Наукова думка, 1984. - С. 94.

2. Михайленко А.Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. - К.: Юринком Интер, 1999. - 53 с.

3. Закон України "Про міліцію" від 20.12.1990 р. // ВВРУ. - 1991. - № 4. - С. 357.

4. Сервецький І.В., Шапочка С.В. Теоретичні проблеми класифікації оперативно-розшукових заходів // Науковий вісник НАВСУ. - 2002. - № 2. - С. 109.

5. Лук'янчиков Є.Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. - К., 2005. - С. 8.

Д.В. Бирюков
курсант факультета підготовки слідователів
(Луганський державний університет
внутрішніх дел імені Е.А. Дідоренко)

ЗАЩИТА АВТОРСКИХ ПРАВ НА КОМПЬЮТЕРНЫЕ ПРОГРАММЫ И ОСОБЕННОСТИ ПРЕДМЕТА ПОСЯГАТЕЛЬСТВА ПРИ ИХ НАРУШЕНИИ

Информатизация общества, происходящая последние десятилетия привела к тому, что информация в современном мире приобретает все большую ценность. Интеграция достижений науки и техники, повсеместное внедрение информационных технологий и современных средств связи создают условия, когда результаты творческой деятельности талантливых людей могут быть переданными на значительные расстояния итиражированными в значительных объемах независимо от воли автора. В большинстве случаев автор может и не подозревать о том, что созданное им произведение с какого-то времени стало приносить доходы совершенно другим лицам, получившим каким либо способом копию его произведения, ибо он просто не замечает потери – информации (или пропе произведения, компьютерной программы и т.п.) у него не становится меньше. В этом проявляется одно из свойств информации – возможность тиражирования в неограниченных объемах, без каких либо потерь. Это свойство и обуславливает особенности исчисления ущерба, обнаружения копий и др. Разумеется, такое положение не могло не повлиять на отношение к результатам интеллектуального труда. Все чаще они становятся предметами преступного посягательства. Авторское право, в современных условиях, наряду с традиционными объектами призвано защищать и новинки научного и технического развития общества: программы для ЭВМ, мультимедийные произведения, компьютерные сети, носители информации, музыкальные файлы в формате MP3 – это то, о чем в прошлом было только мечтать и то, что характеризует сегодняшнюю эпоху¹. Распространенность и высокая востребованность указанных объектов превращает их в экономически выгодный товар, завла-

¹ См.: Аналітичний огляд міжнародного досвіду та правових аспектів захисту прав інтелектуальної власності. – К., 2001. – С. 3.

деть которым для лиц обладающих соответствующим уровнем знаний не составляет особого труда. Нарушение же авторского права в таких случаях порождает нечто большее, чем простой конфликт между автором и потребителем. Такое ведет к незаконному обогащению, и зачастую связано с огромными денежными суммами. Не секрет, что сегодня несанкционированное использование фильмов, музыкальных произведений, компьютерных программ превратилось в очень выгодный бизнес.

Разумеется, лишь хорошо отлаженный правовой механизм и наличие соответствующих методик расследования смогут стать одним из основных заслонов в деле защиты авторских прав. И всякое правовое государство стремится оградить от "пиратского" распространения продукции составляющей интеллектуальную собственность.

Не является исключением в этом деле и Украина. Так, например, в соответствии со ст. 18 Закона Украины "Про авторське право і суміжні права"¹ компьютерная программа охраняется как и литературное произведение. Если руководствоваться этими положениями, можно выделить ряд юридически значимых и юридически не значимых признаков.

К юридически значимым относятся: язык, стиль, структура, композиция и т.п. (к примеру язык программирования, который использовался при написании программы, стиль программирования у программистов как и у поэтов разный, план изложения материала, внутреннее его построение и т. д.).

К юридически не значимым признакам относятся: тема, сюжет, идейное оформление (к примеру назначение программы, оформление интерфейса программы).

Но сколько бы не было приведено сходств компьютерной программы с литературным произведением, следует учитывать, что программа все же сильно отлична от литературного произведения. Программа предназначена для выполнения какой-либо задачи посредством компьютера. Процесс написания исходного кода программы зачастую сложнее написания литературного произведения, потому как при написании кода идеи программиста воплощаются в алгоритмах, которые в отличие от литературных про-

¹ Закон України "Про авторське право і суміжні права". - Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1994. - № 13. - Ст. 64.

изведений можуть працювати або правильно, або неправильно (в літературному произведенні якісь-небудь неясні частини можуть бути пропущені без особого шкоди). Також програма повинна бути реалізована в вигляді точного набору інструкцій для обробки комп'ютером, а потім откомпілірована. І тільки реалізація в вигляді інструкцій, з наступною компіляцією охороняється авторським правом, тому як ч. 3 ст. 8 Закон України "Про авторське право і суміжні права" визнає об'єктом авторського права тільки об'єктивну форму вираження произведення. Сюди не попадають ідеї, способи, методи, процедури, правильне изложение которых приводит в конце – концов к правильной и целенаправленной работе компьютерной программы. Такой подход имеет свои положительные и отрицательную стороны. Так к положительной стороне отнесем то, что если при написании новой программы пришлось бы реализовывать определенный алгоритм, который уже где-то применялся, следовало бы считаться с автором этого алгоритма. А так как большинство программ являются совокупностями алгоритмов направленных на выполнение определенных функций причем сходных в большинстве программ, следовательно они имеют аналогичные составляющие: данные, компоненты и библиотеки это привело бы к большой путанице. С другой стороны, программа – это сплошное воплощение идей нацеленных на решение конкретных прикладных задач, и, следовательно, этот фактор является вторым и причем основным составляющим программы.

Согласно самой сущности компьютерной программы объективной ее формой является та, в которой она может выполнять свои функции и быть доступной другим, таким образом правовая охрана не распространяется на исходный код программы (компьютерная программа в текстовом виде на языке программирования, который в последующем компилируется и программа приобретает объективную форму). Если программу и сравнивать с литературным произведением, то оно должно иметь черты энциклопедии с научным сюжетом, достоверность которого должна опираться на реальные общепризнанные факты.

Методы, алгоритмы и технические идеи составляют основу программы, т.е. речь идет не о программах вообще, а о программах как о технических изобретениях, а это уже ставит вопрос о патентовании программы.

Если упоминать о средствах защиты компьютерных программ вообще, то существует еще один метод, который не зависит ни от какого права – защита программы программистом непосредственно, техническая или программная защита. Данная защита заключается в создании автором различных составляющих программы, направленных на противодействие нарушения промышленных секретов¹. Эта защита выражается чаще всего в ограничении работоспособности компьютерной программы до приобретения лицензии на ее использование. Данный способ защиты, как показывает практика, самый надежный. В то же время Закон Украины "Про авторське право і суміжні права", содержит положения, которые в определенном смысле легализуют нейтрализацию такой защиты. Так ч. 3 ст. 24 указанного закона, не запрещает владельцу копии компьютерной программы декомпилировать ее (технический прием, включающий преобразование объектного кода в исходный текст в целях изучения структуры и кодирования программы) с целью получения информации, необходимой для достижения ее взаимодействия с независимо разработанной программой. При условии неуклонного соблюдения ряда условий, которые приведены в качестве подпунктов к 3 части этой статьи². Казалось бы все в порядке – интересы автора программы не должны быть нарушены. Но при анализе предоставленных условий становится видно, что как раз-то нарушение интересов автора еще и узаконено. Так п. а ч. 3 ст. 24 содержит такое условие декомпиляции программы как получения информации для достижения способности к взаимодействию с другой программой, если данная информация не была доступна лицу раньше из других источников. Наиболее распространенной причиной использования нелицензионных компьютерных программ в Украине является не низкая покупательная способность большей части населения из-за высокой стоимости лицензионного программного обеспечения, а отсутствие отрицательной оценки к использованию нелицензионного программного обеспечения³. Это в свою очередь иницирует предприимчивых людей имеющих соответствующие позна-

¹ Ротару О. Компьютерная программа как объект авторского права // Закон и жизнь. – 2004. – С. 48.

² См.: Закон Украины "Про авторське право і суміжні права". – П. 3.3. – К., 1994.

³ Мещерякова Н. Комп'ютерна програма – це власність, і західання на неї протиправні // Юридичний вісник України. – № 25 (521). – 2005. – С. 5. – 25 червня.

ния в области компьютерных технологий к взлому программ. Конечно же далее говорится о недопустимости разработки другой программы, основанной на информации, полученной вследствие изучения декомпилируемой программы, либо совершения действий, которые нарушают авторское право. Следующая часть статьи наделяет правом владельца экземпляра программы наблюдать, изучать и исследовать функционирование программы с целью определения идей и принципов, которые лежат в ее основе и как-то расплывчато определяет условия изучения – любое действие по загрузке, функционированию, записи в память. Загрузить программу можно и в отладчике (приложение, предназначенном для поиска ошибок в программе, но чаще всего используется для взлома программ) там уже ее изучать и подправлять "для достижения ее взаимодействия".

По нашему мнению такие положения в законодательной базе не совсем корректны. Они не охраняют авторство, а в определенной степени даже допускают безнаказанное его нарушение. По нашему мнению декомпиляцию осуществляемую без согласия автора во всех случаях следует признавать нарушением его авторских прав.

Подводя краткие итоги сказанному, отметим, что сегодня, несмотря на наличие определенной законодательной базы направленной на защиту авторских прав на компьютерные программы ряд вопросов в этом направлении еще требуют серьезного переосмысления. Существующие проблемы обусловлены спецификой продукции, то есть самими программами их составлением и защитой. Разрешить указанные проблемы можно лишь при тесном содействии законодателя со специалистами обладающими глубокими знаниями в разработке компьютерных программ. Разумеется идеальным будет ситуация когда юрист обладает знаниями в области программирования.

Использованная литература:

1. Аналітичний огляд міжнародного досвіду та правових аспектів захисту прав інтелектуальної власності. – К., 2001. – С. 3.
2. Закон України "Про авторське право і суміжні права". – Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. – № 13. – Ст. 64.
3. Ротару О. Компьютерная программа как объект авторского права // Закон и жизнь. – 2004. – С. 48.

4. Мещерякова Н. Комп'ютерна программа – це власність, і зазіхання на неї протиправні // Юридичний вісник України. – № 25 (521). – 2005. – С. 5. – 25 червня.

Н.А. Анчабадзе

кандидат юридических наук,
доцент кафедри дослідження документів
(Волгоградська академія МВД Росії)

А.Г. Задоров

преподаватель кафедры исследования документов
(Волгоградская академия МВД России)

С.А. Малыгин

преподаватель кафедры исследования документов
(Волгоградская академия МВД России)

КОРПОРАТИВНОЕ МОШЕННИЧЕСТВО И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

Почти половина российских компаний стали жертвами экономических преступлений за последние годы в нашей стране. 8% фирм потеряло прошлым году порядка 10 миллионов долларов. В среднем убытки составляют 3,1 миллиона долларов, что в 3 раза больше, чем в странах Центральной и Восточной Европы. Вернуть похищенное – дело практически безнадежное с учетом имеющегося на данный момент законного механизма возврата долгов. Владельцы бизнеса считают подобные проблемы внутренним делом компании и пытаются решить их своими силами.

Не утешительна и статистика, которую приводят Ассоциации Сертифицированных экспертов в области экономических преступлений (АСФЕ) США. Так, в Великобритании годовой ущерб от корпоративного мошенничества составляет свыше 80 миллиардов фунтов стерлингов (160 миллиардов долларов), а сумма ущерба в США составляет 600 миллиардов долларов. Эффективные механизмы противодействия этому виду мошенничества в каждой стране следует разрабатывать с учетом специфических условий и финансового сектора экономики той или иной страны.

Сравнительный анализ основных видов корпоративного мошенничества как у нас в стране, так и за рубежом, одинаков. Этот

тип мошенничества относится к преступлениям, совершаемым со стороны наемных работников, и делится на 2 вида:

- присвоение активов с последующим умышленным искажением показателей финансовой отчетности;
- злоупотребление в области финансов с искажением отчетности для последующих манипуляций ее показателями.

Все мошеннические схемы имеют четкие экономические рамки. Так, например, компания, которая использует наличные деньги имеет с одной стороны плюсы в виде ухода от налогов, а с другой - создает комфортные условия для наемных работников в злоупотреблении денежной массой, которую сложно проконтролировать ввиду отсутствия бухгалтерской документации. Именно поэтому в Европе, где большинство расчетов осуществляется в безналичной форме, доказать факт хищения значительно проще. В последнее время по ужесточению механизма платежа принят ряд законов по бухгалтерскому учету и аудиту. Однако на практике все это сводится лишь к своевременному отражению финансовых операций и подготовке отчетностей. На Западе же бухгалтерия кроме вышеизложенной функции выполняет еще и функцию контроля, что позволяет периодически выявлять финансовые нарушения. В нашей же стране бухгалтеры бесправны, так как без разрешения руководителя не имеют права решать вопросы контроля. В свою очередь, система налогов и налогообложения заставляет финансовые организации вести двойную бухгалтерию, а руководители отделов и высший менеджмент заставляют бухгалтеров принимать такие документы к оплате.

Изменение закона об аудите и консалтинге, как инструмента обеспечения финансовой безопасности компании, желаемых результатов на практике не дало, да и не могло дать. В нашей стране аудит проводится не для выявления финансовых нарушений, а лишь для анализа финансовой отчетности, которая отображается в представляемых на проверку документов. Наоборот, если такие нарушения имеются, то они корректируются при помощи аудитора. То есть задача по контролю и выявлению финансовых нарушений на практике выпадает полностью. Более того, в аудите есть допустимая погрешность в бухгалтерии (допускаются нарушения и исправления этих нарушений, если они не превышают 20%). А

если эти проценты перевести в эквивалент денежного содержания, то можно представить, какую сумму все это может составлять. Такой же формальный характер носит и внешний аудит.

Анализ практики показал, что самым эффективным инструментом предупреждения и профилактики корпоративного мошенничества является наличие подразделения внутреннего аудита в штате организации. Сотрудники таких отделов по аналогии с зарубежными странами отслеживают движение основных финансовых документов, делают реальную оценку правомерности тех или иных договоров, их соответствие внутренним нормативным документам, чтобы на ранней стадии документооборота исключить возможность махинации. При этом "неприкасаемых" отделов и работников в фирме не должно быть. Краткий криминологический анализ показал, что основным мотивом совершения данных преступлений выступает корысть. Примерно 35% преступлений совершается лицами, которые уверены в безнаказанности совершаемых ими противоправных действий, и обладающими высокими профессиональными навыками в сфере финансовой деятельности. 25 - 26% преступников полагаются на то, что они не будут привлечены к уголовной ответственности, даже в случае выявления финансовых нарушений с их стороны, дабы не подорвать авторитет и имидж финансового предприятия. 14 - 15% заявляют о том, что незначительность наказания не остановит их от желаемой цели.

Важную роль в рассматриваемом аспекте играет экономическая ситуация в стране. Постепенное исчезновение слоя общества, не стремящегося к наживе любыми средствами, в том числе и противоправными, падение общественной нравственности вкупе с низким уровнем правовой культуры только способствует росту данного вида преступлений. Это происходит также на фоне отсутствия должного восприятия органами государственной власти экономической угрозы экономической стабильности страны.

При изучении уголовных дел в большинстве случаев привлекались к ответственности мужчины (80%) в возрасте от 25 до 35 лет. Лица старшего возраста, как правило, осуществляли организаторскую деятельность, и в большинстве случаев оставались в стороне неразоблаченными. Количество членов преступной группы составляли от пяти и более человек. Все члены этих групп обладали обширными связями в различных властных структурах.

Это далеко не полный перечень криминалистической характеристики корпоративного мошенничества.

Основной способ совершения преступлений в сфере корпоративного мошенничества требует от органов расследования разработки эффективных методов предотвращения, раскрытия и расследования данного вида преступлений.

Использованная литература:

1. Приказ Минфина России "О бухгалтерском учете" от 13.08.2008 г.
2. Есипов В.М. Криміналізація економічних відносин в Росії. - М., 2001.
3. Матеріали из "Price Waterhouse Coopers" за 2007 г.
4. "The Thief". - 2008. - № 21. - 21 травня.

А.Б. Марченко

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДЧИХ ПОМИЛОК

Одним із важливих аспектів у вирішенні проблем слідчих помилок є розробка інструментарію, за допомогою якого помилки будуть виявлятися та аналізуватися. До цього інструментарію можна віднести такий загальнонауковий метод, як спостереження. У філософській, психологічній та юридичній літературі поняття спостереження подається однозначним – "цілеспрямоване й організоване сприйняття предметів і явищ навколишнього світу"¹.

Необхідність використання спостереження для вивчення слідчих помилок пояснюється тим, що, будучи однією із форм чуттєвого

¹ Див.: Рузавин Г.И. Методы научного исследования. - М.: Мысль, 1975. - С. 53; Михайлова И.Б. Методы и формы научного познания. - М.: Мысль, 1968. - С. 40; Возгрид И.А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография. - СПб.: Изд-во "Юридический центр пресс", 2003. - С. 64.

пізнання, спостереження, однак, не зводиться тільки до нього, відрізняючись від простого чуттєвого сприйняття своєю організованістю, цілеспрямованістю, планомірністю, осмисленням результатів.

Спостереження дозволяє встановити зміст і характер трудових операцій, факт і технологію застосування технічних засобів, поведінку учасників слідчих дій і т.ін. Як точно помітив В.П. Бахін, перевагою даного методу є те, що він дає можливість відзначити ознаки й сторони досліджуваного, що не відображаються зовсім або проявляються фрагментарно в документах, в яких фіксуються результати діяльності слідчого¹. До таких слабо відбитих у матеріалах кримінальних справ сторін діяльності слідчого можна віднести помилки в розслідуванні в цілому, проведенні окремих процесуальних дій, застосовувані тактичних прийомів, оцінці доказів тощо.

Для того щоб бути плідним методом пізнання слідчих помилок, спостереження повинне задовольняти ряд важливих вимог, сформованих у теорії пізнання і криміналістичній літературі², найголовнішими з яких є:

1. Наявність вихідної інформації. До початку процесу спостереження необхідно отримати по можливості найбільш повне уявлення про досліджуваний об'єкт із інших джерел. Тобто, при організації вивчення слідчих помилок шляхом спостереження за ними в діяльності слідчих, необхідно проаналізувати різні точки зору на природу слідчих помилок, їхню структуру, ознаки. Це дозволить вичленувати їх з інших недоліків у досудовому слідстві, визначити джерела інформації тощо.

2. Навмисність, яка означає, що спостереження повинне вестися для рішення цілком певного, чітко і досить докладно поставленого завдання. У нашому випадку цим завданням є виявлення слідчих помилок у діяльності слідчого. При цьому, залежно від мети дослідження, наприклад для підвищення ефективності та якості досудового слідства, завданням спостереження буде виявлення всього спектра помилок слідчого (процесуальних, організаційних, у за-

¹ Див.: Бахін В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. - К.: Лыбидь, 1991. - С. 59.

² Див.: Сичивица О.М. Методы и формы научного познания. - М.: Высшая школа, 1972. - С. 9; Образцов В.А. Выявление и избощение преступника. - М.: Юристъ, 1997. - С. 207 - 208.

стосуванні норм матеріального права), характерних для всіх категорій справ і процесуальних дій. Якщо ж перед дослідником стоїть завдання встановлення помилок і їхніх причин при розслідуванні конкретної категорії справ, наприклад убивств¹ або справ, розслідуваних слідчими певного відомства, то коло спостереження буде обмежене якоюсь однією стороною досліджуваного об'єкта.

3. Планомірність, що полягає в проведенні спостережень за планом, складеним виходячи із завдань спостереження. Планомірність дозволяє виключити пробіли в спостереженні, сприяє фіксації найважливішого та істотного. Планування властиве будь-якій свідомій діяльності людини. Не є виключенням вивчення слідчих помилок за допомогою спостереження. Цьому процесу передують уявне визначення завдань спостереження, його умов, порядку і т.ін.

4. Цілеспрямованість, завдяки якій увага спостерігача зупиняється тільки на явищах (або сторонах явищ), що його цікавлять. Спостереження, спрямоване на сприйняття окремих деталей, сторін, частин об'єкта, називається фіксуєчим, а спостереження, що охоплює об'єкт у цілому, – флюктуєчим. Тільки поєднання обох цих видів спостереження дає найбільш повну інформацію про об'єкт. Цілеспрямованість спостереження в криміналістиці проявляється в тому, що вже на вищому рівні криміналістичної діяльності елементи об'єкта пізнання сприймаються й оцінюються не ізольовано один від одного, а в їх цілісній структурі, під кутом зору певного криміналістичного завдання. При дослідженні слідчих помилок цілеспрямоване спостереження дозволяє відокремити їх від порушень законодавства, недоліків в організації діяльності слідчого підрозділу, матеріально-технічного, нормативно-правового і науково-методичного забезпечення досудового слідства.

5. Активність спостереження, яка означає, що спостерігач не просто сприймає все, що попадає в поле зору, а шукає потрібні об'єкти,

¹ Див.: Кочаров Г.И., Косоплечев Н.П., Мудьюгин Г.Н. Почему некоторые убийства остаются нераскрытыми // Социалистическая законность. - 1965. - № 1. - С. 22 - 26; Кочаров Г.И., Бердичевский Ф.Ю. Почему дела об убийствах возвращаются на дополнительное расследование // Социалистическая законность. - 1967. - № 2. - С. 22 - 24; Кривобок В., Крючок Ю. Щодо виявлення та усунення прокурором слідчих помилок під час судового розгляду кримінальних справ про умисні вбивства // Право України. - 1997. - № 12. - С. 50 - 53; Польшиков В. Особливості розслідування нерозкритих умисних вбивств // Прокуратура, людина, держава. - 2004. - № 11. - С. 108 - 114.

що цікавлять його, риси цих об'єктів. Частково розглянута умова збігається з вищевикладеним. Суть її полягає в тому, що дослідник, використовуючи весь запас власних знань і досвіду з метою одержання повної інформації в найкоротший термін, зосереджує свою увагу тільки на об'єкті, що його цікавить, або окремих його ознаках. Наприклад, тільки на наслідках слідчих помилок або причинах і умовах, що їм сприяють.

6. Нарешті, найважливішою вимогою, що висувається до спостереження за слідчими помилками, є систематичність, безперервність. Спостереження – це не випадкове сприйняття об'єкта, не однократна дія. Спостерігач може одержати справді цінну інформацію лише тоді, коли спостереження ведеться або безупинно, або за певною системою, що дозволяє сприймати об'єкт багаторазово й у різноманітних умовах. Безперервно за якістю досудового слідства взагалі й за наявністю в діяльності слідчого помилок зокрема, можуть спостерігати начальник слідчого підрозділу, прокурор, що наглядає за провадженням слідства, працівник організаційно-методичного відділу, що курирує діяльність органа. У зв'язку з цим у літературі відзначається: "Контроль за своєчасністю та якістю дій слідчих означає постійне за ними спостереження, щоб виконувані дії (і не тільки суто процесуального характеру, але й організаційного) забезпечували розкриття та розслідування злочину..."¹. Результатом такого безперервного спостереження може бути виявлення найбільш типових слідчих помилок і, у зв'язку з цим, винесення керівних або методичних вказівок щодо їх усунення й недопущення надалі. Для наукових працівників більш характерне спостереження згідно з певною системою, наприклад опитування слідчих, вивчення матеріалів кримінальних справ, службових розслідувань тощо за задалегідь розробленими анкетами.

Слід звернути увагу, що досить ефективним для вивчення слідчих помилок є так зване включене (співучасне) спостереження, суть якого полягає в тому, що, на відміну від простого, воно має місце при безпосередній участі дослідника в досліджуваних процесах, коли події вивчаються "зсередини". Перевага зазначеного методу полягає в тому, що він забезпечує можливість проникнення в сутність пізна-

¹ Селезнев М. Ведомственный процессуальный контроль и прокурорский надзор за предварительным следствием // Законность. - 1999. - № 1. - С. 13.

ваного, оскільки забезпечує не тільки умоглядну інформацію, але й допомагає поставити й у певній мері розв'язати деякі питання щодо характеру спостережуваного об'єкта: чому здійснюються саме такі прийоми діяльності, чи можна зробити краще, що для цього потрібно, які проблеми виникають у зв'язку з проведенням даних дій і т. ін.

На жаль, доводиться констатувати, що таке спостереження не часто застосовується при вивченні слідчої практики взагалі і слідчих помилок зокрема. Імовірно, це пов'язано з такими труднощами, як: складність його організації (адже при цьому порушуються питання таємниці досудового слідства), важкість установа психологічного контакту в присутності стороннього при проведенні слідчих дій, небажання слідчих фіксувати негативні моменти в їхній діяльності тощо. Так, С.М. Лозова, під час психологічних досліджень ефективності проведення очної ставки, відзначила наступні труднощі в організації та здійсненні вивчення:

- слідчі рідко погоджуються на присутність дослідника (як спостерігача) при провадженні слідчої дії. Особливе занепокоєння слідчих викликав факт застосування аудіо- і відеоапаратури. Це пояснювалося рядом обставин: по-перше, таємницею слідства, по-друге, острахом слідчих щодо використання дослідником матеріалів проти них, по-третє, негативним впливом, у деяких випадках, сторонньої особи на хід слідчої дії (погіршення його результату);

- при провадженні анкетування, інтерв'ювання й особливо *включеного спостереження* (курсив наш – А.М.) з боку респондентів відчувалася настороженість, побоювання. Слідчі дуже часто відмовлялися від участі в дослідженні, проявляли недовіру до його результатів¹.

У цьому зв'язку в літературі відзначається, що дослідники обмежуються у своїх публікаціях формулюваннями типу "при вивченні даного питання використаний досвід роботи автора як слідчого (експерта й т. ін.)", що позначається на масштабах вивчення проблеми².

Доцільно під час спостереження використовувати технічні засоби. Головним чином це засоби фіксації – звуко- і відеозапис. При цьому

¹ Див.: Лозова С.М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки: Автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.06 / НУВС МВС України. – Х., 2004. – С. 9.

² Див.: Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. – К.: Лыбидь, 1991. – С. 60.

можливі два варіанти їх використання. Перший – коли дослідник здійснює фіксацію для наступного аналізу отриманої інформації. Другий – коли слідчий використовує матеріали фіксації, отримані в ході провадження слідчої дії слідчим. Ми цілком згодні з думкою В.П.Бахіна, який вважає другий варіант кращим, оскільки, по-перше, не вимагає спеціальних витрат для збору матеріалу, по-друге, ці матеріали, як правило, вільні від недоліків, пов'язаних із "моментом присутності", коли особа, чій дії фіксуються, намагається постати якнайкраще й виконує роботу не як звичайно¹ і, по-третє, дозволяє виключити негативні моменти в проведенні дослідження, зазначені С.М. Лозовою.

Необхідно відзначити й труднощі, з якими може зіткнутися дослідник при застосуванні спостереження для вивчення слідчих помилок:

- безпосереднє спостереження носить локальний характер. Тому безпосереднє сприйняття дослідником усіх або хоча б більшої частини фактів, необхідних для теоретичних узагальнень, призводить до більших витрат часу або взагалі є нездійсненним²;

- у ході опосередкованого спостереження дослідникові недоступні для сприйняття окремі творчі сторони діяльності слідчого (встановлення психологічного контакту, подолання протидії провадженню розслідування, вибір тактичних прийомів і т. ін.);

- тактична природа слідчої діяльності обмежує можливості її опосередкованої оцінки за характером і процедурою трудових операцій, оскільки те, що буде сприйнято спостерігачем як помилка в діях слідчого (наприклад, пред'явлення яких-небудь доказів у ході допиту обвинувачуваному або повідомлення йому яких-небудь відомостей як передчасне або невиправдане), за задумом могло виступати продуманою тактичною лінією поведінки;

- тривалість процесу розслідування злочину, різноманітність і численність здійснюваних операцій, наявність у провадженні одночасно декількох кримінальних справ (у тому числі різних категорій) ускладнюють процедуру спостереження й вимагають для одержання об'єктивних результатів особливої програми вивчення, тобто чіткого ви-

¹ Див.: Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. – К.: Лыбидь, 1991. – С. 61.

² Див.: Сырых В.М. Метод правовой науки: (Основные элементы, структура). – М.: Юридическая литература, 1980. – С. 58.

значення, що в діяльності слідчого й у яких цілях повинне бути вивчене: вплив на помилки умов роботи, професіоналізму слідчого, володіння методикою розслідування злочинів певного виду й т. ін.

З метою отримання повних та об'єктивних результатів, при організації дослідження слідчих помилок за допомогою спостереження, всі зазначені аспекти доцільно враховувати.

Використана література:

1. Рузавин Г.И. Методы научного исследования. – М.: Мысль, 1975. Див.: Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. – К.: Лыбидь, 1991. – С. 59.
2. Сичивица О.М. Методы и формы научного познания. – М.: Высшая школа, 1972. – С. 9; Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника. – М.: Юристъ, 1997. – С. 207 – 208.
3. Кочаров Г.И., Косоплечев Н.П., Мудьюгин Г.Н. Почему некоторые убийства остаются нераскрытыми // Социалистическая законность. – 1965. – № 1. – С. 22 – 26.
4. Селезнев М. Ведомственный процессуальный контроль и прокурорский надзор за предварительным следствием // Законность. – 1999. – № 1. – С. 13.
5. Лозова С.М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / НУВС МВС України. – Х., 2004. – С. 9.
6. Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. – К.: Лыбидь, 1991. – С. 60.
7. Сырых В.М. Метод правовой науки: (Основные элементы, структура). – М.: Юридическая литература, 1980. – С. 58.

М.Л. Долгополов

головний спеціаліст відділу радіо та радіотехнічного контролю
(Департамент зв'язку МВС України)

ВИКОРИСТАННЯ ЗАПИСІВ ЦИФРОВИХ РЕЄСТРАТОРІВ ВІДЕОІНФОРМАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Сучасний стан світової спільноти характеризується всеохоплюючим проникненням інформаційних технологій в діяльність правоохоронних органів.

До недавнього часу вважалося, що використання цифрових телекомунікаційних технологій для відео спостереження за станом громадського порядку та дорожнього руху – явище, властиве лише економічно – розвиненим країнам. Внаслідок недостатнього фінансування органів внутрішніх справ України та відсутності сучасної телекомунікаційної інфраструктури, на побудову якої необхідно витратити великі кошти та багато часу, вважалося, що проблема використання інформації відео архіву цифрових реєстраторів відеоінформації з камер спостереження за станом громадського порядку та дорожнього руху, при розкритті та розслідуванні злочинів, найближчим часом не торкнеться правоохоронних органів нашої держави. Саме ця обставина і призвела до відсутності наукових досліджень з цієї проблеми.

Протягом останніх років, внаслідок стрімкого розвитку телекомунікаційних технологій та появи інноваційного обладнання на основі найсучасніших технічних рішень, прогнозовані витрати на побудову відомчої системи спостереження за станом громадського порядку та дорожнього руху істотно скоротилися, та враховуючи збільшення фінансування потреб МВС України перспектива побудови зазначеної системи стала реальністю.

Центральним апаратом МВС України проводяться роботи з побудови відомчої системи відео спостереження за станом громадського порядку та дорожнього руху в м. Києві в рамках програми створення єдиної цифрової телекомунікаційної мережі МВС України.

Основними складовими даної системи є керовані та фіксовані відеокамери спостереження, розташовані у місцях вірогідного скоєння правопорушень, телекомунікаційна мережа та цифрові реєстратори відеоінформації.

Основні технічні можливості системи відео спостереження це:

1. Забезпечення нагляду за станом громадського порядку та дорожнього руху, в режимі реального часу, всім абонентам відомчих телевізійних станцій МВС України в аналоговому та цифровому (закритому) форматі.
2. Архівацію відеоінформації на жорсткі диски цифрових реєстраторів.
3. Зберігання архіву даних протягом 30-ти діб.
4. Забезпечення перегляду відео архіву за параметрами місце – час.

5. Копіювання (експорт) даних відео архіву на цифрові носії інформації (як правило USB накопичувачі та оптичні диски).

Копіювання (експорт) даних з відеоархіву на цифрові носії інформації зазначена система робить автоматично за певною послідовністю команд, адміністратором або віддаленим користувачем за допомогою локальної мережі.

Право доступу до керування системою (у тому числі право копіювання (експорту) даних з відео архіву) мають певні посадові особи Департаменту зв'язку МВС України, кожен за своїм індивідуальним паролем, та посадова особа – адміністратор даної системи яка має право, в тому числі, призначати та змінювати паролі.

Президентом України було особисто вивчено стан побудови відомчої системи відео спостереження за станом громадського порядку та дорожнього руху в м. Києві, в ході візиту до Центрального апарату МВС України, звернуто увагу на першочерговість її розвитку та дана висока оцінка її технічним можливостям.

З метою експлуатації даної системи відповідно до вимог чинного законодавства, а також впровадження аналогічних систем в органах та підрозділах внутрішніх справ України, Міністерством внутрішніх справ України проводиться підготовка проекту наказу "Про затвердження Інструкції з порядку здійснення запису відеоінформації з відеокамер спостереження за станом громадського порядку та дорожнього руху в органах та підрозділах внутрішніх справ України".

Основним проблемним питанням що перешкоджає використанню записів цифрових реєстраторів відеоінформації при розслідуванні злочинів є відсутність законодавчого регулювання.

Для вирішення зазначеного питання Міністерство внутрішніх справ України, як суб'єкт законодавчої ініціативи, планує розпочати роботи з підготовки відповідного законопроекту. Враховуючи сучасні політичні реалії, в тому числі дискусивність даного питання на сучасному етапі розвитку держави, та необхідність термінової підготовки проекту наказу "Про затвердження Інструкції з порядку здійснення запису відеоінформації з відеокамер спостереження за станом громадського порядку та дорожнього руху в органах та підрозділах внутрішніх справ України" Міністерство внутрішніх справ спирається на існуючу законодавчу базу.

На теперішній час ст. 65 Кримінально – процесуального кодексу України не передбачає окрему норму стосовно встановлення

доказу у кримінальній справі на підставі наявності відеозапису події злочину, тобто при проведенні досудового слідства виникає необхідність отримання висновків експерта стосовно автентичності відеозапису та встановлення інших характерних ознак (наприклад час, місце, погодні умови).

Поряд з тим ст. 65 Кримінально – процесуального кодексу України передбачає досить нову норму стосовно встановлення доказу у кримінальній справі – протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно – розшукових заходів.

При написанні даної роботи не ставилось за мету висвітлення використання відомчої системи відео спостереження за станом громадського порядку та дорожнього руху під час проведення оперативно – розшукових заходів. Але, як свідчить практика абсолютна більшість звернень на отримання відеозаписів реєстраторів відеоінформації відбувається за фактами дорожньо – транспортних пригод та порушень громадського порядку, тобто по факту скоєння злочину.

Очевидним є той факт, що на теперішній час сама наявність відеозапису події згідно чинного законодавства не вважається доказом, але істотно впливає на внутрішнє переконання особи, яка провадить дізнання, досудове слідство, прокурора та суду при вирішенні справи, тому досить обґрунтованими є прогнози щодо можливих клопотань та інших передбачених законом дій підозрюваного (обвинуваченого), спрямованих на отримання відмови в долученні копії відеозапису до кримінальної справи в якості речового доказу.

На теперішній час в Державному науково – дослідному експертно – криміналістичному центрі МВС України створено сектор експертизи у сфері інтелектуальної власності та високих технологій.

До основних питань, які вирішує комп'ютерно – технічна експертиза відноситься наступне: "Які властивості, характеристики й параметри (об'єм, дата створення та редагування, атрибути та ін.) мають дані на цифровому носії інформації?". Після опрацювання даного питання встановлено, що для проведення експертного дослідження необхідно надати цифровий носій інформації, в даному випадку жорсткий диск, на якому зберігається запис. Вилучення жорсткого диска можливо лише після зупинки відео серверу та є неприпустимим.

Державним науково - дослідним експертно - криміналістичним центром МВС України в якості альтернативного варіанту експертного дослідження запропоновано проведення експертного дослідження копії відеозапису на цифровому носії інформації (CD або DVD диску), за умови надання Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України сертифікату відповідності відомчої системи відео спостереження стандартам повністю захищеної системи. Опрацюванням зазначеної пропозиції встановлено, що побудова повністю захищеної системи (як наприклад система Урядового зв'язку України) підвищить її очікувану вартість в десятки, а на окремі складові частини в сотні разів, тому є неприйнятною.

Департаментом зв'язку МВС України в якості технічного рішення запропоновано проведення паралельного (дзеркального запису) відеоінформації кожної відеокамери на 2 жорстких диска. Даний варіант є прийнятним з економічної точки зору, але не забезпечує можливість проведення додаткових або повторних експертиз у зв'язку із обмеженим терміном зберігання інформації.

З метою підготовки проекту наказу "Про затвердження Інструкції з порядку здійснення запису відеоінформації з відеокамер спостереження за станом громадського порядку та дорожнього руху в органах та підрозділах внутрішніх справ України" та запобігання можливому демонтажу складових частин системи під час проведення експертного дослідження відео архіву, Департаментом зв'язку надіслано відповідного листа на адресу Головного слідчого Управління МВС України із проханням опрацювати наступні питання:

1. Загальні засади використання інформації відео архіву інформації з камер спостереження за станом громадського порядку та дорожнього руху при прийнятті рішення згідно ст. 97 КПК України, проведенні досудового та судового слідства.

2. Порядок зняття (експорту) інформації з відео архіву на цифрові носії інформації при проведенні перевірки до прийняття рішення згідно ст. 97 КПК України.

3. Порядок зняття (експорту) інформації з відео архіву на цифрові носії інформації при проведенні досудового слідства.

4. Порядок зняття (експорту) інформації з відео архіву на цифрові носії інформації при проведенні судового слідства по кримінальних справах та розгляді цивільних справ судом.

5. Особливості порядку зняття (експорту) інформації з відео архіву на цифрові носії інформації при проведенні додаткових або повторних експертиз.

Враховуючи викладене зробимо висновок, що для ефективного використання записів цифрових реєстраторів відеоінформації при розслідуванні злочинів необхідно чітко законодавче регулювання. До набрання чинності відповідного закону України, відповідальним посадовим особам Центрального апарату МВС України спільно з фахівцями навчальних закладів МВС України необхідно розробити чітку тимчасову інструкцію щодо порядку здійснення запису відеоінформації з відеокамер спостереження за станом громадського порядку та дорожнього руху в органах та підрозділах внутрішніх справ України.

С.С. Кудінов

старший викладач

(Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки
України Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого)

ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ СТОСОВНО ІНОЗЕМЦІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ЗА ЇХ УЧАСТЮ

Метою цієї статті є дослідження особливостей отримання і використання під час розслідування криміналістично значущої інформації, що характеризує особу іноземців як учасників кримінального процесу.

За даними Держкомстату, в 2006 р. Україну відвідали 19 млн. 120 тис. іноземців, у 2007 р. цей показник склав 23 млн. 120 тис. осіб. Перебування на території нашої держави великої кількості іноземців створює передумови для того, що за певних обставин вони можуть стати учасниками кримінального судочинства. Зокрема, за даними МВС України, в 2007 р. іноземцями в нашій країні скоєно 1704 злочини, в той же час 1294 іноземці були визнані потерпілими від злочинів.

Питання особливостей розслідування кримінальних справ за злочинами, що пов'язані з участю іноземців, досліджували В. Зарубей, І. Когутич, А. Крамарев, В. Кузьмічов, В. Лавров, Є. Лукьянчиков, К. Острога, Л. Удалова, Л. Шарай та інші вітчизняні й зарубіжні вчені. Ними розглядалися особливості проведення окремих слідчих дій з

іноземцями, криміналістична характеристика злочинів зазначеної категорії, питання проведення оперативно-розшукових заходів щодо іноземців тощо. Разом з тим питання отримання і використання криміналістично значущої інформації відносно іноземців під час розслідування кримінальних справ досліджені недостатньо.

Однією з обставин, що впливає на організацію слідства у кримінальних справах досліджуваної категорії, є відсутність достатньої інформації про особу іноземця, його освіту, рівень знань, риси характеру, мотивацію вчинків, навіюваність та інші відомості, що вкрай необхідні для вивчення особи іноземця й організації розслідування, використання цієї інформації для встановлення психологічного контакту з процесуальною особою, отримання доказів, наприклад, щодо наявності у іноземця певних знань (у галузі хімії, якщо справа стосується виготовлення наркотиків; або навичок володіння зброєю у випадках її контрабанди). Відсутність в Україні достатньої кількості інформації щодо особи іноземця зумовлена тим, що переважну більшість життя іноземець проводить за межами нашої держави, а в Україні перебуває незначний проміжок часу. Викладене визначає актуальність дослідження питань пошуку джерел інформації щодо особи іноземця, необхідної для всебічного й об'єктивного розслідування кримінальної справи.

Поняття інформації завжди пов'язано із взаємодією її носія як джерела і суб'єкта-користувача, який пізнає обставини чи факти. Інформація не може існувати без джерела¹. Утворення джерел інформації про властивості, ознаки та якості особи іноземця зумовлено процесом їх відображення у навколишньому середовищі в процесі життєдіяльності особи. Залежно від форми відображення (форми інформаційного сигналу) та способу зберігання джерелом інформації, розрізняють джерела ідеальної та матеріальної (матеріально-фіксованої) інформації про особу.

Залежно від форми відображення даних щодо властивостей особи іноземця та способу зберігання інформації про них, всі джерела інформації про особу іноземця можна поділити на:

1. Джерела ідеальної інформації – тільки живі люди, які володіють інформацією про особу іноземця, що являє собою інтерес

¹ Біленчук П.Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого (проблеми комплексного вивчення особи обвинуваченого в стадії попереднього слідства): Монографія. – К.: Атіка, 1999. – С. 55 – 56. – 352 с.

для слідчого, і зберігають її у вигляді мисленого (уявного) образу в своїй пам'яті. Загалом то, в цьому випадку правильніше було б вести мову про людину не як про джерело інформації, а як про потенційного носія такої інформації;

2. Джерела матеріальної (матеріально-фіксованої) інформації – матеріальні об'єкти (сліди): документи, речі, предмети, тіло людини, сліди крові, слини та інших фізіологічних виділень організму.

В криміналістиці першу групу джерел іноді ще називають особистісними джерелами інформації, а другу – речовими.

Розподіл криміналістичної інформації на особистісні та речові був покладений в основу загальноновизнаної в криміналістиці класифікації джерел інформації, відповідно до якої, всі джерела криміналістично значущої інформації поділяються на наступні види: люди; речі; системи люди-речі¹. Наведена вище класифікація, без будь-яких застережень, може бути застосована і для класифікації джерел криміналістично значущої інформації щодо властивостей особи іноземця тому що сутність процесу отримання інформації про властивості особи іноземця під час розслідування злочину полягає у використанні тих самих джерел, з яких отримують докази.

Слід погодитися з думкою В. Зарубея стосовно того, що головним напрямом роботи слідчого під час розслідування злочинів, скоєних іноземцями, має бути виявлення, фіксація і дослідження джерел інформації про особу підозрюваного (обвинуваченого)².

Отримання криміналістично значущої інформації про особу іноземця з відповідних джерел здійснюється шляхом проведення слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, міжнародного співробітництва та іншої процесуальної й не процесуальної діяльності (витребування інформації, проведення експертиз). Крім джерел криміналістично значущої інформації про іноземця, виникнення яких пов'язано із фактом підготовки, вчинення та приховування

¹ Поленова В.Ф., Солодкий М.І. Поняття криміналістичної інформації та її джерел // Сучасні проблеми держави та права. – К.: Вид-во Либідь, 1990. – С. 191 – 193; Салтєвський М.В., Лукашевич В.Г. Проблемы классификации источников информации и следственных действий в криминалистической тактике // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1984. – Вып. 29. – С. 29 – 35.

² Зарубей В. Особливості особи іноземного злочинця як елемент криміналістичної характеристики // Право України. – 2007. – № 7. – С. 90 – 92.

злочину, повинні бути також досліджені й джерела інформації, виникнення яких пов'язано з попередньою його діяльністю, поведінкою і властивостями особи іноземця. На нашу думку, це джерела інформації про особу іноземця, виникнення яких пов'язано з такими факторами:

- з життєдіяльністю за межами України – установчі відомості, відомості про світосприйняття, життєві цінності, наявність кримінального досвіду, причетність до певних соціальних або політичних чи релігійних, релігійно-екстремістських груп;

- з життєдіяльністю в Україні до вчинення злочину (його підготовки, надання допомоги у його скоєнні, приховуванні слідів злочину тощо);

- мета прибуття в Україну, легальність перебування в Україні, місце проживання, наявність родичів, друзів, стійких зв'язків в Україні, робота, навчання, туризм.

Необхідність врахування зазначеної класифікації викликана потребою визначення місця знаходження джерел, з яких можна отримати інформацію щодо особи іноземця, визначенням шляхів отримання такої інформації.

У першій класифікаційній групі треба звернути увагу на інформацію щодо особи іноземця, яку за певних причин: короткочасність перебування іноземця в Україні, відсутність достовірної інформації щодо особи іноземця, відсутність інформації про попередній злочинний досвід, наявність спеціальних знань, наприклад, знання правил дорожнього руху, порядку і особливостей поведіння з наркотичними засобами, зброєю, проходження митного контролю, перетину державного кордону, неможливо отримати в Україні. Отримання інформації з зазначених джерел можливе шляхом міжнародної правової допомоги (в межах міжнародного співробітництва).

У другій класифікаційній групі необхідно звернути увагу на отримання інформації щодо законності прибуття і перебування в Україні іноземця, його адаптації до життя в Україні, сприйняття соціальних цінностей, володіння українською мовою, досвід участі у кримінальному судочинстві України, встановлення (підтвердження) особи іноземця та інші. Такі відомості можна отримати шляхом допитів іноземців з числа друзів, знайомих особи, що цікавить слідство, осіб, з якими іноземець проживає в гуртожитку, готелі або в од-

ному будинку чи квартирі, тих, хто разом з ним навчається або працює, отримання характеристики з місця навчання, роботи й проживання, направлення запитів до державних органів України де реєструвався іноземець, навчальних закладів підприємств, установ і організацій де працює або навчається останній, огляду документів що посвідчують особу останнього та ін.

Комплексне використання зазначеної інформації дасть змогу слідчому більш ефективно організувати розслідування у справі, встановити психологічний контакт з іноземцем, визначити, мету, тактику і особливості проведення окремих слідчих дій з іноземцями.

Певні складнощі під час розслідування можуть викликати питання встановлення особи іноземця. Судова та слідча практика свідчать про те, що певна частина іноземців, які відвідують нашу країну, скоюють злочини, деякі з них брали участь у терористичних, диверсійно-розвідувальних, партизанських операціях, збройних конфліктах на території власної країни чи інших країн і можуть бути причетні до міжнародних злочинних угруповань. Певна частина з них, з метою уникнення відповідальності за вчинене, приховування свого злочинного минулого або факту незаконного перебування в Україні використовують завідомо підроблені документи, що посвідчують особу. Непоодинокими є випадки, коли нелегальні мігранти взагалі не мають особистих документів або використовують як власні документи інших осіб.

Реєстрація іноземців в Державній прикордонній службі, МВС та МЗС України лише за документами, що посвідчують особу, не дає стовідсоткової гарантії встановлення конкретної особи, навіть якщо вона знаходиться в міжнародному розшуку (за скоєння терористичних актів, торгівлю людьми, розповсюдження наркотиків тощо). Крім того, техногенні катастрофи, природні катаклізми, військові конфлікти, тероризм стають причиною загибелі багатьох людей серед яких можуть бути громадяни різних країн. Тому сьогодні набуває актуальності питання ідентифікації іноземців, в тому числі за допомогою дактилоскопічних обліків. Особливого значення пavidка і повна ідентифікація особи набуває під час проведення заходів міжнародного характеру, що пов'язані з прибуттям до країни великої кількості іноземців, наприклад, під час очікуваного проведення в Україні Чемпіонату Європи з футболу в 2012 р.

Ще з XIX ст. швидким і достовірним засобом розкриття злочинів і криміналістичного встановлення особи є використання дактилоскопічної реєстрації, яка передбачає попереднє отримання від конкретної особи слідів-відбитків її пальців рук. У сучасному цивілізованому світі відбиток пальця вважають одним з багатьох біометричних ідентифікаційних параметрів людини (також як голос, обличчя, райдужна оболонка ока, підпис, генетичний код та ін.), що відрізняється від інших високою інформативністю та достатньою досліженістю. Разом з тим, саме під час ідентифікації за відбитками пальців допускається менше помилок, ніж під час ідентифікації за прізвиськом, ім'ям та по батькові, фотографії, за підписом¹.

В Україні існує лише система обліку іноземців, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців². Об'єктами обліку зазначеної системи є іноземці, затримані за порушення режиму державного кордону України, прикордонного режиму, порядку перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію, а також особи, затримані за незаконне переправлення іноземців через державний кордон України, порушення порядку оформлення для них документів на право перебування в Україні та порядку надання їм житла, транспортних засобів чи інших послуг.

Відповідно до Інструкції "Про порядок функціонування в органах внутрішніх справ та органах охорони державного кордону України обліку осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців", облік здійснюється шляхом ведення алфавітних оперативно-довідкових картотек і дактилоскопічних картотек, зокрема і з використанням автоматизованого банку даних та автоматизованих дактилоскопічних інформаційних систем. Централізований облік здійсню-

¹ Стратушкевич А.В. Біометричні (дактилоскопічні) паспортні системи: сьогодення та перспективи// Науково-практичний збірник. Випуск 3 / ДНДЕКЦ МВС України та НАВСУ. – К., 2002. – С. 54 – 58. – 212 с.

² Наказ МВС України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України від 29.07.2002 р. № 723/435 "Про затвердження Інструкції про порядок функціонування в органах внутрішніх справ та органах охорони державного кордону України обліку осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців".

ється Управлінням оперативної інформації при МВС України, а обласний (місцевий) облік – управлінням (відділами) оперативної інформації при головному управлінні МВС України в Автономній Республіці Крим та при управліннях МВС України в областях і на транспорті. У місті Києві та Київській області алфавітний і дактилоскопічний облік здійснюється УОІ при УМВС України, а в місті Севастополі – УОІ при ГУМВС України в Автономній Республіці Крим.

Недоліком цієї системи обліку є те, що підставами для збору інформації для поставлення осіб на облік є лише: протокол про адміністративне затримання особи відповідно до ст. 260 КУпАП – за вчинення правопорушень, відповідальність за які передбачена статтями 202, 203, 204, 204-1, 205 і 206 КУпАП; протокол органів дізнання або постановою слідчого про затримання особи відповідно до статей 106 і 115 КПК України, підозрюваної у вчиненні злочинів, відповідальність за які передбачена статтями 331 і 332 КК України, а не факт прибуття іноземця в Україну. А підставами для постановлення осіб на облік є лише рішення про притягнення їх до відповідальності. У разі відмови у притягненні до відповідальності зібрана інформація підлягає знищенню, що значно зменшує масив даних щодо іноземців у цій системі. Тобто існуюча система обліку не дає можливості ідентифікувати усіх іноземців, що вже перебували на території України але не притягалися до кримінальної відповідальності або кримінальні справи щодо них були закриті провадженням.

Водночас, до переваг цієї системи слід віднести те, що обсяг інформації, який в ній міститься стосовно окремої категорії іноземців – осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців, дає можливість використовувати дані цих обліків під час розслідування як для ідентифікації особи, так і для отримання інформації, що характеризує особу іноземця. Зокрема, для оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку (формування та коригування банку даних) використовуються: алфавітна картка на особу, яка затримана; дактилоскопічна карта; сповіщення про вжиті заходи та/або зміну даних затриманого.

Ми погоджуємося з думкою В.К. Лисиченка щодо необхідності вирішення на державному рівні питання про запровадження

обов'язкової алфавітно-дактилоскопічної реєстрації мігруючих категорій громадян¹. Оскільки саме своєчасна ідентифікація іноземця дасть змогу слідчому більш цілеспрямовано організувати розслідування: перевіряти причетність конкретної особи до скоєння злочину, отримувати інформацію що характеризує саме встановлену особу та інше. Певні кроки в цьому напрямі сьогодні зробили сусідні країни. Так, в Російській Федерації у 1998 році прийнято Закон "Про дактилоскопічну реєстрацію населення" аналогічний Закон діє й у Республіці Беларусь. У зазначених законах визначено порядок і категорії іноземців, які підлягають обов'язковій дактилоскопічній реєстрації.

Розвиток комп'ютерних технологій розкрив нові можливості дактилоскопії й послужив поштовхом до вирішення проблеми дактилоскопічної реєстрації. Розроблені обладнання й програмне забезпечення дозволяють автоматизувати процес класифікації, пошуку й порівняння слідів рук і відбитків пальців. На наш погляд, питання дактилоскопічної реєстрації іноземців можна вирішити в пункті перетину державного кордону України шляхом проведення поряд із звичайною реєстрацією, ще й дактилоскопічної реєстрації. Впровадження дактилоскопічної реєстрації іноземців, поряд із вирішенням суто криміналістичних цілей із встановлення осіб і розкриття злочинів, може сприяти і боротьбі з незаконною міграцією, тероризмом, незаконним обігом наркотиків тощо. В деяких країнах світу система загального дактилоскопіювання всього населення вже близька до практичного втілення. Так, у США з 20 березня 1996 року діють нові документи виду на проживання (зелені картки), котрі окрім фотознімків власника мають ще й відбиток пальця руки. Такі документи отримали понад півтора мільйони іноземців, що проживають у США², аналогічна система дактилоскопічної реєстрації мігрантів діє й у Великій Британії.

¹ Лисиченко В.К. Питання вдосконалення криміналістичної реєстрації та правові межі застосування дактилоскопіювання мешканців України // Науково-практичний збірник. Випуск 3 / ДНДЕКЦ МВС України та НАВСУ. - К., 2002. - С. 34 - 40. - 212 с.

² Прокопенко Г.І., В.В. Корнієнко В.В. Щодо організації розшуку злочинців, безвісти зниклих осіб, встановлення невпізнаних трупів за допомогою дактилоскопічних обліків органів внутрішніх справ // Науково-практичний збірник. Випуск 3 / ДНДЕКЦ МВС України та НАВСУ. - К., 2002. - С. 87 - 89. - 212 с.

Отже, отримання криміналістичної інформації щодо особи іноземця під час розслідування пов'язане насамперед з визначенням характеру необхідної інформації, її змісту, джерел, з яких можна отримати інформацію щодо особи останнього, механізму її отримання. Така інформація може бути використана для ідентифікації іноземця, встановлення з ним психологічного контакту під час проведення слідчих дій, визначення тактики проведення слідчої дії, організації розслідування в цілому. Тому перспективними для подальшого дослідження вбачаються питання використання цієї інформації безпосередньо під час розслідування - розробки окремих тактичних прийомів використання такої інформації або їх комплексів, створення в правоохоронних органах баз даних щодо іноземців, які прибувають у нашу державу, з метою можливої ідентифікації цих осіб, а також розкриття, розслідування злочинів і розшуку злочинців, що розшуковуються правоохоронними органами іноземних держав.

Використана література:

1. Біленчук П.Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого (проблеми комплексного вивчення особи обвинуваченого в стадії попереднього слідства): Монографія. - К.: Атіка, 1999. - С. 55 - 56. - 352 с.
2. Поленова В.Ф., Солодкий М.І. Поняття криміналістичної інформації та її джерел // Сучасні проблеми держави та права. - К.: Либідь, 1990. - С. 191 - 193.
3. Салтєвский М.В., Лукашевич В.Г. Проблемы классификации источников информации и следственных действий в криминалистической тактике // Криминалистика и судебная экспертиза. - К., 1984. - Вып. 29. - С. 29 - 35.
4. Зарубей В. Особливості особи іноземного злочинця як елемент криміналістичної характеристики // Право України. - 2007. - № 7. - С. 90 - 92 с.
5. Стратушкевич А.В. Біометричні (дактилоскопічні) паспортні системи: сьогодення та перспективи // Науково-практичний збірник. Випуск 3 / ДНДЕКЦ МВС України та НАВСУ. - К., 2002. - С. 54 - 58. - 212 с.
6. Наказ МВС України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України від 29.07.2002 р. № 723/435 "Про затвердження Інструкції про порядок функціонування в органах внутрішніх

справ та органах охорони державного кордону України обліку осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців".

7. Лисиченко В.К. Питання вдосконалення криміналістичної реєстрації та правові межі застосування дактилоскопування мешканців України // Науково-практичний збірник. Випуск 3 / ДНДЕКЦ МВС України та НАВСУ. - К., 2002. - С. 34 - 40. - 212 с.

8. Прокопенко Г.І., В.В. Корнієнко В.В. Щодо організації розшуку злочинців, безвісти зниклих осіб, встановлення невпізнаних трупів за допомогою дактилоскопічних обліків органів внутрішніх справ // Науково-практичний збірник. Випуск 3 / ДНДЕКЦ МВС України та НАВСУ. - К., 2002. - С. 87 - 89. - 212 с.

О.В. Юнацький
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
криміналістики факультету з підготовки слідчих
(Запорізький юридичний інститут ДДУВС)

ЗНАЧЕННЯ ІДЕАЛЬНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Зазначимо, що проникнення моделювання в науки юридичного циклу в гносеологічному аспекті варто розглядати як об'єктивний і закономірний процес подальшого розвитку їхньої методології. Найбільше поширення цей метод отримав у сфері кримінального судочинства під час вирішення різноманітних криміналістичних завдань.

Відомо, що у процесі розслідування злочину при пізнанні події, що сталася, слідчий може застосовувати для вирішення необхідних завдань значний комплекс засобів, методів та прийомів, серед яких важливе місце займають ідеальні (уявні) моделі.

У криміналістичній літературі ідеальні (уявні) моделі репрезентуються як образи, що мають певний зміст, який виражено у визначених поняттях. Вони будуються на основі подій, об'єкта в цілому, або його окремих сторін, частин та елементів. Ідеальна модель складається з мисленневих компонентів і виконує функцію відображення, інтерпретації фактів, наочного вираження уявлень [1, С. 70].

З урахуванням специфічних особливостей розслідування, ідеальні (уявні) моделі можуть "працювати" за двома основними напрямками: ретроспективному, що звернений на дослідження минулого, і перспективному, зверненого до майбутнього, що пов'язаний з процесами планування.

Слід також відмітити, що питання застосування ідеального (уявного) моделювання в процесі розслідування злочинів відносяться до числа проблем, дослідження яких до теперішнього часу ще не завершено. Одними з перших вчених, що досліджували цю проблему були: О.Р. Ратінов [2], О.О. Ейсман [3], М.О. Селіванов [4], С.Е. Віциня [5]. Були досліджені окремі можливості уявного моделювання, відповідні межі психологічного, логічного та процесуально-тактичного аспектів цієї проблеми. Але природа ідеального моделювання досить складна, щоб дати їй однозначного тлумачення. Зазвичай, ідеальні моделі розглядаються як образні уявлення, наукові теорії, гіпотези.

Ідеальне моделювання, на нашу думку, можна розглядати як метод (процес) створення образного інформаційного уявлення, що має певну подібність з дійсністю. Така модель не може бути абсолютно тотожною з оригіналом: вона є більш-менш повним його відображенням [6, С. 84, 135, 167; 7, С. 242 - 249]. Ідеальна модель за своєю формою - це психічний образ; у гносеологічному плані - засіб отримання нового знання; у той же час вона відбиває тільки певний рівень цього знання.

Виходячи з зазначених методологічних позицій, варто констатувати, що ідеальна модель: формується для вирішення спеціальних пізнавальних завдань, що пов'язані, головним чином, з опосередкованим дослідженням об'єктів; подібно матеріальній моделі, вона є системою, але системою уявних елементів; за певних умов за допомогою її оцінюється ймовірне або достовірне знання; вона припускає різні перетворення у формі ідеального експерименту, порівняння із фрагментами дійсності, що сприймаються за допомогою органів почуття, аналізу та синтезу; вона може бути матеріалізована у вигляді схем, планів, малюнків, макетів, формул, описів; у пізнанні вона виконує функції відображення, інтерпретації фактів, наочного вираження уявлень, заміни оригіналу, опосередкованого джерела інформації.

Головною відмінною рисою ідеальних моделей як форми й способу мислення треба вважати їхню властивість бути аналогами деяких, ще не пізнаних обставин, прихованих зв'язків. Звідси перенос знання за законами аналогії з ідеальної моделі на реальну ситуацію, її дослідження з урахуванням модельного пояснення.

Ідеальне моделювання – ефективний засіб творчої пошукової діяльності, що не в змозі розвиватися за правилами визначеного алгоритму, тобто за задалегідь окресленою програмою. Саме такою є пізнавальна діяльність слідчого з розслідування злочинів.

Таким чином, можна зробити висновок, що ідеальна модель пізнавальної діяльності слідчого – це система, що спеціально створюється з метою вирішення певних завдань, їй притаманна властивість відображати елементи проблеми та здійснювати подальше їхнє перетворення, що в остаточному вигляді призводить до вирішення зазначених завдань.

Треба відмітити, що завдання, які стоять перед слідчим у процесі розслідування, незважаючи на свою специфіку, мають одну загальну рису: вони містять у собі елемент невідомого, що пояснюється не тільки спробою злочинця приховати сліди злочину, але і тимчасовим розривом, віддаленістю події злочину від часу його розслідування, неможливістю пізнати безпосередньо хід події. У цій ситуації ідеальне моделювання є важливим методом пізнання; воно заміщає відсутні ланки, пробіли у поясненні фактів, сприяє відшукуванню доказів, їхньому дослідженню і, таким чином, розкриттю невідомого.

Але це не означає, що ідеальне моделювання – єдиний засіб вирішення пізнавальних завдань. Поряд з ним, слідчий оперує всіма властивими його мисленню формами і способами відображення й освоєння дійсності: системою понять, суджень, умовисновків, інтуїцією, фантазією тощо. За певних умов вони "підключаються" до моделі, сплітаються з її конструкцією і самі виконують модельні функції, не втрачаючи при цьому своєї специфіки.

Питання про види і функції ідеального моделювання в розслідуванні злочинів у криміналістичній літературі носять дискусійний характер. Так, наприклад, окремі науковці, окрім традиційних – ретроспективного та перспективного видів моделюван-

ня, пропонують ще відокремити так зване адаптаційне моделювання [8, С. 64]. Виходячи з розуміння адаптації як пристосування до умов зовнішнього середовища, моделювання у цьому контексті застосовується: по-перше, для визначення теперішньої або майбутньої слідчої ситуації, що сприймаються у вигляді ідеальних моделей; по-друге, для визначення оптимальних умов сприйняття слідчим вихідної інформації.

Таким чином, адаптаційне моделювання подається як евристичний процес формування уявлень слідчого щодо сутності перспектив розслідування та судового розгляду кримінальної справи. Слідчий мисленнєво або графічно будує модель подальших дій – динамічну структуру, що відображає зміст цих дій або обставини непізнаного минулого [9, С. 205 – 206].

Ретроспективне моделювання як один з видів ідеального моделювання, на відміну від адаптаційного моделювання, на нашу думку, має депо інші ключові пізнавальні моменти. Як було зазначено, у розслідуванні злочинів його змістом є уявне відтворення загальної картини й обставин події. Пізнаючи факти, що містять ознаки злочину, слідчий звертається до минулого ("ретроспективне" від латинських *retro* та *spectare* – назад дивитися) та уявно реконструює подію.

Ретроспективна модель ґрунтується на безпосередньому ознайомленні слідчого з обстановкою місця події, показаннями потерпілих і свідків-очевидців, документами, речами. При цьому, образні уявлення відображають головним чином, зовнішню сторону події, її зовнішні зв'язки. Логічні конструкції розкривають сутність події, її внутрішні зв'язки.

Центральне місце в ретроспективній моделі займає гіпотеза – версія. Питання щодо співвідношення ідеальної (уявної) моделі та слідчої версії в даний час є дискусійним. На думку багатьох науковців ці поняття тотожні. Так, наприклад, В.Л. Васильєв стверджує, що інформація під час огляду цілеспрямовано збирається у ідеальні моделі (версії), що виражаються у словесно-логічній формі [10, С. 196]. Інші автори з категоричністю заявляють про необхідність диференціації цих понять [11, С. 7; 12, С. 25], що ретроспективну модель не можна ототожнювати з версією, вона ширше за змістом, різноманітніше версії [13, С. 80].

На наш погляд, можна припустити, що версія і модель за своєю пізнавальною сутністю дуже близькі й повинні розглядатися як різні форми мислення слідчого. Так, версія будується на основі наявних у розпорядженні слідчого фактів про злочин та злочинця і є одним із головних засобів пізнання. Після перевірки версія або підтверджується, перетворюючись на достовірне знання, або спростовується. Модель також будується з урахуванням наявної в розпорядженні слідчого інформації і є засобом пізнання. Після модельних експериментів і досліджень модель доповнюється новими знаннями, достовірність яких ще потребує доведення. Певний взаємозв'язок між версією та моделлю полягає у тому, що слідчий висуває версію виходячи з вихідної інформації та виділення її взаємозалежних елементів. Під час перевірки версії на основі виявленої інформації і будується ідеальна (уявна) модель розслідуваної події. У реальності модель і версія функціонують одночасно: перевіряється версія – здійснюється розвиток моделі, доповнюються і перевіряються окремі її елементи, модель удосконалюється, відпадає все зайве, що не відображає дійсність.

Цей взаємозв'язок версії й моделі дуже складний і "діалектичний". Так, за далеко не безспірною думкою М.М. Хлинцова, слідча версія є свого роду "ембріоном" імовірної моделі. Остання ж виступає як "конденсатор" інформації, виявленої під час перевірки версії. У свою чергу, версія перевіряється за допомогою оперування наявною в моделі інформації [14, С. 6].

На нашу думку, версія є одним із найважливіших, але не єдиним елементом системи ідеальної моделі. У ретроспективній моделі присутні не тільки гіпотетичні пояснення, але й інші логічні елементи, а також уявні образи. Версія в ретроспективній моделі поєднує ці елементи, служить засобом пояснення фактів. Наявність декількох версій, що по-різному пояснюють подію та його окремі елементи, роблять ретроспективну модель багатобічною, чим забезпечують об'єктивність пізнання.

Версія як і ретроспективна модель спочатку має ймовірний характер. Правда, версія містить у собі не тільки ймовірне пояснення фактів, але і достовірні знання, інакше не було б об'єктивної можливості переходу від вірогідного до достовірного. Пе-

ревага на початку розслідування ймовірних пояснень не змінює характеру, ретроспективної моделі: вона одночасно є і засобом, і результатом пізнання. Засобом пізнання вона є тому, що виконує евристичну роль у пошуку та вивченні інформації стосовно події, що розслідується; результатом – тому, що розслідування відбиває об'єктивний зміст установлених фактів. Імовірне знання в ній діалектично заміщається достовірними висновками.

У процесі висування та перевірки версій, ретроспективна модель "працює" у двох напрямках: від дійсності – до її пояснення (інтерпретації) на етапі висування версії та від пояснення (інтерпретації) – до дійсності на етапі перевірки версій. Поняття версії як інформаційно-логічної моделі відкриває можливість нового підходу до розуміння сутності версії, її генезису на основі понять і концепцій, розроблених у теорії моделювання, що в підсумку веде до подальшого вдосконалення даного методу.

Перспективне моделювання виступає другим видом ідеального моделювання в розслідуванні злочинів. Воно отримує своє відображення в плані розслідування – концентрованому уявленні слідчого щодо конкретних шляхів, засобів та методів (прийомів) збирання, дослідження й використання доказів для розкриття та розслідування злочинів.

Характеризуючи перспективну модель розслідування, зазначимо, що вона має ту ж саму базу, що і ретроспективна – інформацію з кримінальної справи, спеціальні знання й досвід слідчого. Розрізняється зміст моделей, їхня спрямованість, але інформаційно-пізнавальне джерело утворення єдине.

Перспективна модель розслідування також має визначену структуру, елементами якої є: версія, що пояснює характер злочину та його окремі елементи, робоча програма (план) розслідування або власне модель юридичної та організаційно-тактичної діяльності (поведінки) слідчого.

У перспективній моделі "працюють" два види версій – ретроспективні, що пояснюють характер події, і перспективні або прогностичні. Усі вони підлягають аналізу та виведенню з них слідств, слугують орієнтиром під час розробки робочої програми (плану) розслідування. Поєднання у плані розслідування обох видів версій залежить від характеру події та змісту наявної інформації.

Аналіз криміналістичної літератури, у якій досліджуються проблемами перспективного моделювання, дозволив нам зробити висновок щодо певного змішування таких понять, як "програма", "план", "прогноз" і "модель". На нашу думку, це відбувається, внаслідок того, що всі названі поняття у філософській методології розглядаються як форми прогнозування або передбачення майбутнього [12, С. 19]. Однак між ними існують і певні розходження. Так, у криміналістичній літературі прослідковується тенденція отождолення понять "планування" і "перспективне моделювання" [15, С. 117; 16, С. 15 - 17].

З позиції методології, на яку ми спираємося, вірніше було б розглядати ці поняття як самостійні види розумової діяльності слідчого, адже план є заздалегідь наміченим порядком досягнення певної мети, вирішення конкретних завдань або програм. У плані визначається мета, засоби її досягнення й послідовність проведення певних дій. Відзначимо, що планувати можна різними способами, в тому числі й за допомогою моделювання. Так, наприклад, під час підготовки до провадження будь-якої слідчої дії, слідчий може побудувати її перспективну ситуаційну модель. Дослідження побудованої моделі на підготовчій стадії допоможе слідчому "розрахувати" усі реально можливі ситуації, визначити для кожної з них свої тактичні рішення та дії. Це означає, що оптимальні залежності, що були отримані з моделі, реалізуються на об'єкті, визначають її майбутню роботу і можуть бути оформлені у вигляді плану. У цьому аспекті перспективне моделювання можна розглядати як засіб планування.

Перспективне моделювання також досить тісно пов'язане з вивченням характеру різних ситуацій розслідування. Насамперед, можна виділити три види таких ситуацій, що є типовими для розслідування злочинів: кримінальні ситуації, що характеризують особливості вчинення злочинів; слідчі ситуації, що характеризують процес розслідування; судові ситуації, що характеризують судовий розгляд справи, оцінку судом доказів, поведінку підсудного й інші обставини.

Кожен вид ситуацій, у свою чергу, містить окремі групи, підвиди й інші класифікаційні елементи, що типізують ситуації й упорядковують їхню різноманітність.

Побудова окремих наукових класифікацій типових ситуацій розслідування злочинів, опис їхніх ознак - розширює пізнавальні

можливості криміналістичної теорії (і не тільки її, а й теорій всіх дисциплін кримінально-правового циклу) на шляху подальшого вивчення соціальної природи злочинів, причин та умов, що сприяли їхньому вчиненню, підвищенню ефективності розслідування та запобігання злочинів.

Аналізуючи кримінальну ситуацію як об'єктивно сформовану систему протиправних, суспільно-небезпечних дій (бездій) людини та їх наслідків у конкретних умовах місця і часу, зазначимо, що для неї характерний певний зв'язок обставин, що сприяли вчиненню злочину, відповідних психологічних чинників і комплекс ознак, що характеризують діяння як злочин. Слідчий під час розслідування злочину зіштовхується не із самою кримінальною ситуацією, а з її наслідками.

Імовірно, не буде помилкою стверджувати, що ідеальна ретроспективна модель відображає конкретну кримінальну ситуацію. Користуючись цією моделлю як інструментом пізнання, слідчий вивчає обставини злочину. Тому опис типових кримінальних ситуацій, їхня формалізація має сприяти ретроспективному і перспективному моделюванню.

Слідчі (та відповідні судові) ситуації необхідно розглядати як об'єктивну систему, що характеризує певний період процесу розслідування. У реальній ситуації існують утворюючі її елементи - люди, речі, їхні властивості, відносини між ними, тобто джерела доказової інформації. Підкоряючись діалектиці явищ, ситуації можуть змінюватися під впливом деякої сукупності чинників, у тому числі поведінки людей [17, С. 58].

У пізнанні слідчої ситуації треба відрізнити видимість від сутності: вони не завжди збігаються. Складна, заплутана ситуація, у якій сутність прихована видимістю, охоплюється поняттям "проблемна ситуація", тобто ситуація, що зобов'язує ставити низку запитань і шукати шляхи їхнього вирішення. Майже усі слідчі ситуації відносяться до числа проблемних. Деякі ситуації, що пов'язані з поведінкою обвинуваченого (іноді свідків), є конфліктними. До їхньої характеристики та вивчення застосовуються методи теорії ігор, що полегшують вибір найбільш правильного (оптимального) вирішення ситуації [18, С. 194 - 196].

Зазначимо, що слідчі ситуації як правило керовані. Процес керування ситуаціями вивчається і регулюється рекомендаціями криміналістичної тактики та методики розслідування з урахуванням особливостей злочину і типу ситуації. Прикладом такого цілеспрямованого впливу на ситуацію є реконструкція обстановки на місці події, зміна тактики допиту, обшуку, очної ставки в залежності від поведінки учасників цих слідчих дій.

Використана література:

1. Образцов В.А. Криміналістика: Учебное пособие. - М.: Юриком, 1994. - 208 с.
2. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. - М.: Знание, 1967. - 290 с.
3. Эйман А.А. Логика доказывания. - М.: Юридическая литература, 1971. - 112 с.
4. Селиванов Н.А. Математические методы в собирании и исследовании доказательств. - М.: Юриздат, 1974. - 120 с.
5. Вицын С.Е. Моделирование в криминологии. - М.: Наука, 1973. - 328 с.
6. Штофф В.А. Моделирование и философия. - М.-Л., 1966. - 248 с.
7. Славин А.В. Проблемы возникновения нового знания. - М.: Наука, 1976. - 261 с.
8. Зорин Г.А. Криміналістическая эвристика. - Гродно, 1994. - Т. 2. - 221 с.
9. Зорин Г.А. Криміналістическая методология. - Минск: Амалфея, 2000. - 608 с.
10. Васильев В.Л. Психологическая характеристика осмотра места преступления // Проблемы психологии следственной деятельности. - Красноярск, 1986. - С. 109 - 115.
11. Баянов А.И. Информационное моделирование в тактике следственных действий. - М., 1978. - 228 с.
12. Никитина А.Г. Предвидение как человеческая способность. - М.: Наука, 1975. - 158 с.
13. Лузгин И.М. Моделирование при расследовании преступлений. - М.: Юридическая литература, 1981. - 152 с.
14. Хлындов М.Н. Криміналістическая информация и моделирование при расследовании преступлений. - Саратов, 1982. - 160 с.

15. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания. - М.: Юридическая литература, 1969. - 179 с.
16. Сорокотягин И.Н. Роль психологических и других специальных познаний в планировании предварительного следствия // Версии и планирование расследования. - Свердловск, 1985. - С. 9 - 17.
17. Селиванов Н.А. Криміналістические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования // Соц. законность. - М., 1977. - С. 58 - 65.
18. Ратинов А.Р. Теория рефлексивных игр в приложении к следственной практике // Правовая кибернетика. - М.: Наука, 1970. - С. 185 - 198.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Ищенко Е.П., Ищенко П.П. Понятие и структура информационного обеспечения следственной деятельности.....	3
Лисенко В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з несплатою податків.....	13
Бірюков В.В. Криміналістично значима інформація. Її поняття, зміст і співвідношення з іншими видами, що використовуються в розслідуванні.....	20
Коваленко В.В. Проблеми класифікації судових експертиз.....	32
Исаченко Н.П., Сафонов А.А. Экспертно-криминалистические учеты, используемые органами внутренних дел Российской Федерации.....	40
Щербаковский М.Г., Тригубчак О.И. Информационное обеспечение судебно-экспертной деятельности.....	43
Сейтенов К.К., Шаова Т.Г. Современная классификация задач судебной экспертизы.....	52
Шапиро Л.Г. Проблемы использования судебных экспертиз при расследовании преступлений в сфере экономической деятельности.....	58
Шведова Н.Н. Методические проблемы решения экспертной задачи по установлению единого источника происхождения поддельных денег.....	66

Лисиченко В.К., Шехавцов Р.Н. Проблемные вопросы развития криминалистического учения о противодействии расследованию преступления и способах его преодоления.....	70
Вехов В.Б. Криміналістически значимые сведения о компьютерных сетях и образующихся в них дорожках электронно-цифровых следов.....	78

СЕКЦІЯ 1

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Зайцев В.Ф. Информационные технологии при создании и использовании учетно-регистрационных данных, направленных на раскрытие преступлений, как современный способ идентификации.....	86
Усманов Р.А. Вневедомственные учеты как источник уголовно-релевантной информации.....	90
Барковская Е.Г., Булгакова Е.В. Правовые проблемы применения биометрических технологий в правоохранительной сфере.....	94
Журавльов В.Ю. Актуальні питання інтеграції інформаційних ресурсів Державної прикордонної служби до системи інформаційного забезпечення ОВС України.....	103
Свобода Е.Ю. Стадії та мета формування колекцій довідково-допоміжних обліків.....	112
Безхлібник Р.М. Використання дактилоскопічних масивів інформації в універсальних автоматизованих інформаційних системах Інтерполу та поліції зарубіжних країн.....	121
Бобринський В.Б. Досвід створення та вдосконалення автоматизованих банків даних України, Росії та країн Європейського Союзу.....	128

Каримов В.Х. Генезис и современное состояние системы информационного обеспечения правоохранительной деятельности.....	139
Волкова А.Э. К вопросу об информационном обеспечении следственных действий.....	145
Бондар В.С., Полтавський В.І. Науково-методичні та організаційні засади оптимізації використання спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності експертної служби МВС України в розкритті крадіжок з проникненням у житло.....	151
Казаква С.Е., Беева Т.А. История создания и назначения военных медальонов времен Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг.....	158
Курин А.А., Исаченко О.Н. Информационно-коммуникационные технологии в реализации альтернативных видов наказания несовершеннолетних.....	162
Загіка Г.В., Лузанова Г.О. Щодо визначення поняття "інформаційне забезпечення".....	166
Сафонов А.А., Саломатина Э.В. Информационные технологии в системе криминалистической регистрации.....	172
Загіка Г.В., Руштин Л.Г. Щодо засобів інформаційного забезпечення розслідування злочинів.....	176
Бирюков Д.В. Защита авторских прав на компьютерные программы и особенности предмета посягательства при их нарушении.....	182
Анчабадзе Н.А., Задоров А.Г., Малыгин С.А. Корпоративное мошенничество и его особенности.....	187
Марченко А.Б. Спостереження як метод дослідження слідчих помилок.....	190
Долгополов М.Л. Використання записів цифрових реєстраторів відеоінформації при розслідуванні злочинів.....	196

Кудінов С.С. Особливості отримання інформації стосовно іноземців під час розслідування кримінальних справ за їх участю.....	201
Юнацький О.В. Значення ідеального моделювання в пізнавальній діяльності слідчого під час розслідування злочинів.....	210

Науково-теоретичне видання

ВІСНИК
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ**

Спеціальний випуск № 5

У трьох частинах

Частина 1

Друкується мовами оригіналу

Відповідальний за випуск *В.В. Бірюков*
Технічні редактори *О.О. Валєєва, Т.Г. Белкіна*
Комп'ютерна верстка *О.Є. Маслова*

Підписано до друку 24.09.2008.
Папір офсетний. Формат 60x84 1/16. Друк RISO.
Гарнітура. Book Antiqua. Ум. друк. арк. 14,0.
Ум. фарбо-відб. 14,0. Обл.-вид. арк. 13,02.
Тираж 300 прим. Зам. № 50

Редакційно-видавничий відділ Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Друкарня РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4